

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
2021-YL-151

HELLENİSTİK DÖNEM BATI ANADOLU TAPINAKLARI
IŞIĞINDA AMAZON MİTOLOJİSİ

HAZIRLAYAN
Buse ÇELİK

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Aydın ERÖN

AYDIN-2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../ 2021

Buse ÇELİK

ÖZET

HELLENİSTİK DÖNEM BATI ANADOLU TAPINAKLARI IŞIĞINDA AMAZON MİTOLOJİSİ

Buse ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aydın ERÖN

2021, XI + 92 sayfa

Tarih boyunca Amazon betimleri farklı amaçlara hizmet etmiştir. Kimi zaman güç yarışında bir devlet propagandası kimi zaman da halkın hak arayışının bastırılması gibi durumlar için kullanılmıştır. Betimler savaşlara, barışlara ve sosyo-kültürel durumlara göre tarih içerisinde değişiklikler gösterir. Betimleme ve edebi eserlerde bunu direkt olarak yansıtmak yerine imgelemeyi tercih ederler. Böylelikle ırkçılıkla itham edildiklerinde bunu kolayca reddedebilirler. Betimlemelerde ırkçılık her zaman Hellenler ile Barbarlar arasındadır. Barbarların genel olarak Persleri simgelediği düşünülse de Doğu'yu da işaret eder.

Bu tez hem tarihsel olayları hem de betimleri inceleyerek Anadolu'ya olan kültürel etkileşimi göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışma içerisinde yalnızca betimlerle sınırlı kalmamakla beraber siyasi, mimari, mitolojik ve Amazonların kökenleri hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Uzun zamandır tartışmalara yol açan Amazon kadınlarının; kökeni, mitolojileri ve ikonografileri incelenerek tarihsel olarak betim şekillerine kısaca değinilmiştir. Amazon kadınlarının Hellen ve Anadolu halkı için ne anlam taşıdığı ve Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu tapınak mimarisine olan etkileri araştırılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Hellenistik Dönem, Amazonomakhia, Batı Anadolu.

ABSTRACT

AMAZON MYTHOLOGY UNDER THE LIGHT OF ANATOLIAN TEMPLES IN HELLENISTIC ERA

Buse ÇELİK

MA Thesis at Archaeology Department

Supervisor: Ass. Prof. Dr. Aydın ERÖN

2021, XI + 92 pages

Throughout history, Amazon descriptions have served different purposes. Sometimes they have been used in a power race for state propaganda and sometimes for situations such as suppressing the people's search for rights. Descriptions show changes in history according to wars, peace and socio-cultural conditions. They prefer using metaphors in descriptions, literary texts, paintings, sculptures etc. instead of represent it directly. Thus, they can reject it easily when they are accused of racism. Racism in descriptions is always between Hellens and Barbarians. Even though it is thought that Barbarians usually represent Persians, they represent East as well.

This thesis aims to show the effects of both historical events and descriptions on Anatolia by examining them. The research includes not only descriptions, but also information about politics, architecture, mythology, and the origins of the Amazons. A little touch to their historical description has been made by examining the origin, mythology and iconography of Amazon women, which have been conversational for a long time. What Amazon women mean for the people of Hellen and Anatolia and their effects on the temple architecture in Western Anatolia in the Hellenistic period have been researched.

KEYWORDS: Hellenistic Period, Amazonomachy, Western Anatolia.

ÖNSÖZ

“Hellenistik Dönem Batı Anadolu Tapınakları Işığında Amazon Mitolojisi” adlı tezimde Amazon kadınlarının; kökeni, mitolojileri ve ikonografileri incelenerek Hellenistik Dönem’de Batı Anadolu tapınak mimarisine olan etkileri araştırılmıştır.

Bu yolda bana danışmanlığını ve desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Aydın Erön’e teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca yanımda olan maddi-manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Buse ÇELİK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
LEVHALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	3
1. AMAZONLAR.....	3
1.1. Amazon Kelimesinin Kökeni.....	3
1.2. Amazon Mitolojisi	5
1.3. Mitolojik Anlatımlarda Amazonlar	11
2. BÖLÜM	17
2. HELLENİSTİK DÖNEM SİYASİ TARİHİ VE BATI ANADOLU AMAZONOMAKHIA İKONOĞRAFİSİNE SAHİP TAPINAKLAR	17
2.1. Hellenistik Dönem Siyasi Tarihi.....	17
2.2. Hellenistik Dönem Tapınak Mimarisi Anlayışı.....	29
2.3. Hellenistik Dönem’de Batı Anadolu’da Amazonomakhia İkonografisine Sahip Tapınaklar.....	34
2.3.1. Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı	34
2.3.2. Magnesia Artemis Leukophyrne Tapınağı	40
3. BÖLÜM	46
3. BETİMLERDE KULLANILAN AMAZONLARIN SOSYAL VE FELSEFİ YORUMU	46
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	56
5. KAYNAKLAR	60
6. LEVHALAR	65

ÖZGEÇMİŞ	92
-----------------------	----

LEVHALAR DİZİNİ

Levha 1. Phidias Tarafından Yapılan Ephesos Mattei Amazon Kopyası (Temür 2011, Res. 14)	65
Levha 2. Kresilas Tarafından Yapılan Ephesos/ Berlin/ Lansdowne Amazonu Roma İmparatorluk Dönemi Kopyası (https://museum.classics.cam.ac.uk/collections/casts/berlin-amazon)	66
Levha 3. Kresilas Tarafından Yapılan Ephesos/ Berlin/ Lansdowne Amazonu Roma İmparatorluk Dönemi Kopyası (Devambeş 1976, Fig.1c).....	67
Levha 4. Phadramon Tarafından Yapılan Ephesos Capitole Amazonu Roma İmparatorluk Dönemi Kopyası (Devambeş 1976, Fig. 1a).....	68
Levha 5. Ephesos Amazonları (WBG 2010, Fig. 11).....	69
Levha 6. Herakles ile Amazon Mücadelesi (Temür 2011, Res.4).....	70
Levha 7. Herakles ile Amazon Mücadelesi (Lego 2013, Fig.3).....	71
Levha 8. Theseus'un Antiope'yi Kaçırışı (Hardwick 1990, Fig.2).....	72
Levha 9. Theseus'un Antiope'yi Kaçırışı (Temür 2011, Res.5)	73
Levha 10. Akhilleus'un Penthesilea'yı Öldürüşü (Davis-Soylu 2011, Fig.2).....	74
Levha 11. Akhilleus'un Penthesilea'yı Öldürüşü (Mayor 2016, Fig.1)	75
Levha 12. Amazonomakhianın Anlatıldığı Bir Sahne (Boardman 1989, Fig. 230).....	76
Levha 13. Amazonomakhia (Mayor ve Ober 1991, Fig.1)	76
Levha 14. Amazonomakhianın Anlatıldığı Bir Sahne (Metin 2009, Fig.5)	77
Levha 15. Amazonomakhianın Anlatıldığı Bir Sahne (Temür 2011, Res.10)	77
Levha 16. Amazon Betimli Beyaz Lekythos (Stellings 2011, Fig.1).....	78
Levha 17. Savaşa Hazırlanan Amazonlar (Mayor, Colarusso ve Saunders 2014, Fig.8).....	79
Levha 18. İskit Kıyafetli Amazon (Börner 2010, Fig.3)	80
Levha 19. İskit Savaş Kıyafeti ile Betimlenmiş Bir Amazon (Temür 2011, Fig.11).....	81
Levha 20. At Üstünde Amazon (Mayor, Colarusso ve Saunders 2014, Fig. 11)	81
Levha 21. Atina'yı İşgal Eden Amazonlar (Kästner ve Langner 2010, Fig.1).....	82
Levha 22. Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı'nda Ele Geçen Amazonomakhia Frizi (Edhem Bey 1905, Fig.7).....	83

Levha 23. Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı'ndan Ele Geçen Amazonomakhia Frizi 2 (Edhem Bey 1905, Fig. V)	84
Levha 24. Magnesia Artemis Batı Frizden Amazonomakhia Frizi (Yaylalı 1976, Taf. 6-2) 84	
Levha 25. Magnesia Artemis Tapınağı Doğu Frizinden Amazonomakhia Frizi (Yaylalı 1976, Taf. 21-4)	85
Levha 26. Magnesia Artemis Tapınağı Batı Frizinden Amazonomakhia Üçlü Grup (Yaylalı 1976, Taf. 3-1.)	85
Levha 27. Magnesia Artemis Tapınağı Kuzey Frizinden Amazonomakhia Beşli Grup (Yaylalı 1976, Taf. 28-3.)	86
Levha 28. Magnesia Artemis Tapınağı Batı Frizinden Herakles (Yaylalı 1976, Taf. 6-1)... 86	
Levha 29. Magnesia Artemis Tapınağı Güney Frizinden Herakles Betimi (Yaylalı 1976, Taf. 16-2.)	87
Levha 30. Magnesia Artemis Tapınağı Güney Frizinden Herakles Betimi (Yaylalı 1976, Taf.11-3)	87
Levha 31. Magnesia Artemis Tapınağı Kuzey Frizinden Herakles Betimi (Yaylalı 1976, Taf. 26-2)	88
Levha 32. Magnesia Artemis Tapınağı Batı Frizinden Amazonomakhia (Yaylalı 1976, Taf. 7-1)	88
Levha 33. Magnesia Artemis Tapınağı Güney Frizi, Tam Arkasına Dönen Amazon (Yaylalı 1976, Taf. 14-3)	89
Levha 34. Magnesia Artemis Tapınağı Kuzey Frizi'nden Kalkanlı Hellen (Yaylalı 1976, Taf. 28-1)	89
Levha 35. Euromos'tan Ele Geçen Kentauromakhia Bezemeli Arkaik Mimari Terrakotta Parçası (Akkurnaz 2013, Levha 2-Fig.2)	90
Levha 36. Euromos'tan Ele Geçen Kentauromakhia Bezemeli Arkaik Mimari Terrakotta (Akkurnaz 2013, Levha 3-Fig.4).....	90
Levha 37. Larissa'dan Ele Geçen Kentauromakhia Bezemeli Arkaik Mimari Terrakotta Parçası Çizimi (Akkurnaz 2013, Levha 7-Fig.3)	91

GİRİŞ

Bu çalışmanın ana konusunu Amazon mitolojisi ve Hellenistik Dönem’de Batı Anadolu’da Amazonomakhia ikonografisi içeren tapınaklar oluşturmaktadır. Tez çalışması kapsamında, öncelikle Amazonomakhia ikonografisinin tam olarak anlaşılabilmesi için amazon kadınlarının kökeni ele alınmıştır. Kelime kökeninden başlayarak efsaneleri ve betimlerinin değişimine değinilmiştir. Amazon kadınlarının tarihsel süreçte değişkenlik gösteren betimlerinden kaynaklı olarak dönemsel açıdan tez kapsamında bulunmayan Klasik Dönem’e de küçük bir dokunuşta bulunulmuştur. Zira Hellenistik Dönem tarihini kavrayabilmek için Klasik Dönem tarihi hakkında da bilgi sahibi olmak gereklidir.

Klasik Dönem tarihi kapsamında asıl Hellen-Barbar zıtlığının baş gösterdiği çalkantılı savaşlar ele alınmıştır. Savaşlardan bahsedilen konu içerisinde savaşlar kadar izlenen politikalar da önemli olduğundan konu dışı bilgilendirmelere yer verilmiştir. Perslerin savaş politikası, Hellenlerin Pan-Hellen politikası kadar önemlidir. Atinalıların Ionia İsyanı’na olan desteği, Perslerin Atina’yı ele geçirme isteğini perçinler. Ancak arka arkaya yaşanan savaşlardan sonra Klasik Dönem içinde amazonların vahşi olarak verilmeleri daha net anlaşılır hale gelir. Klasik Dönem savaşlarından sonra İskender’in Pers İmparatorluğu’nu tamamen ortadan kaldırmasıyla betimler de vahşilikten uzaklaşmaya başlar. Bu nedenle betimler kültürel, felsefi ve politik olayları yansıtmaları açısından önem taşırlar.

Hellenistik Dönem Batı Anadolu’sunda Amazonomakhia konulu sahnelerin işlendiği tapınak frizlerinin bulunduğu kentlere de tez çalışması kapsamında kısaca değinilmiştir. Son olarak tapınakların betimlerinin incelenip yorumlanması yapılmıştır.

Amaç, Yöntem ve Kapsam

Amazonomakhia mitolojisi birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve betimler üzerine yorum yapılmıştır. Amazonlar göçebe olarak yaşayan bir toplum olduğundan birçok coğrafyada farklı şekillerde yorumlanmış ve anlatılmışlardır. Çalışmamın amacı Hellenistik Dönem’de Batı Anadolu’da Amazonomakhia ikonografisi işlenen tapınaklar üzerinden amazonların mitolojik anlamda dönemsel olarak gelişimlerini anlamak ve bu mitolojinin sanatta kullanılmasının alt metnine açıklık getirmektir.

Bu çalışma kapsamında, öncelikle amazonların kökenini anlamak için birinci bölümde amazon kelimesinin kökeni, mitolojinin ve mitolojik anlatıların değişimi ve gelişimi ele alınmıştır. Amazonların kökeni ve tarihsel süreçteki değişimlerini görmek betimlerin altında yatan nedeni bulmak açısından aydınlatıcı bir yol olmuştur. Bu bağlamda da amazon mitolojisinin dönemseller olarak değişmesinin altında politik ve siyasi yorumlama olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde tezin kapsamında bulunan amazon mitolojisinin Hellenistik Dönem içindeki durumu inceleneceğinden bu dönemin siyasi tarihi ve bu dönemde Anadolu'nun durumu araştırılmıştır. Hellenistik Dönem'de yaşanan savaşlar, siyasi ve kültürel olarak yürütülen politikalar incelenmiştir. Bu dönemde kültürel ve siyasi politikalar sonucunda Anadolu ve Hellen halklarının kültürel anlamda etkileşimlerinin örneklerinden biri olan ve amazon mitolojisinin mimari betimlerinin de tez kapsamında bulunmasından dolayı mimari gelişim ele alınmıştır. Batı Anadolu'da Hellenistik Dönem'de Amazonomakhia ikonografisi görülen tapınakların konumu, tapınakların özellikleri ve frizlerin incelenmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Amazonomakhia ikonografisinin işlenmesinin ve dönemler arasında gerçekleşen değişiminin nedeni araştırılmıştır. Birçok araştırmacının yorumları göz önünde bulundurularak ikonografinin alt metni aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

1. AMAZONLAR

1.1. Amazon Kelimesinin Kökeni

“*Amazon*” kelimesi birçok antik yazar tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Antik yazarların yanı sıra filologlar da bu ismi farklı şekillerde anlamlandırmışlardır. Amazon kelimesinin geçtiği, bilinen en eski edebi kaynak Homeros’un *Ilyada*’sıdır. Homeros, Kral Priamos’un ağzından yazdığı kısımda Frigya’ya gidip Sakarya kıyısında yayılan bir halktan ve Amazonların oraya erkek gibi gelişinden söz eder¹. Herodotos, bize bu konudaki çeşitli yorumları sıralamaktadır; Skythler için Amazon kelimesi “Oiorpata”, yani Yunanca “Erkek Katili” anlamını taşır. Skythce/İskit’çe “Oior” erkek, “pata” ise öldürmek anlamına gelir². Ancak bu “erkek katili” terimi bir çeviri hatası olabilir. Yani o kısımda İskitler “Oiorpata” derken, hükümdar ya da savaşta öne çıkanlar anlamında da kullanılmış olabilir³.

Amazonlar, Hellenler tarafından “memesizler” olarak anılır⁴. Hellen alimler, Amazonların yaşadığı döneme bir İskit ya da Lydia kökeni atarken, yine de bu kahramanlar için Hellen kökeni vermişlerdir. Baştaki Alpha “A” harfi onlara “olmayan” anlamını verir. Mazos ise “meme” anlamındaydı ve böylece “memesizler” adı ortaya çıktı⁵. Amazonların kolayca yay çekebilmesi için tek göğüslerini kestiklerini ileri sürerek “memesizler” kelimesi ortaya atılmıştır⁶.

Amazon kadınlarının yüz otuzdan fazlasının isimleri Hellen edebiyatı ve sanatından öğrenilir. Bu isimlerin yaklaşık yetmişi Hellen vazo sanatından bilinmektedir⁷. Amazonların birçok Eski Yunanca ismi, binicilik becerilerini ve binicilik sevgisini yansıtan ippe veya hippos (at) unsurlarını içerir. Örnekler arasında Xanthippe, “Palomino/beyaz yelesi ve altın kuyruklu at” ve Hipponike “at zaferi” sayılabilir. Diğerleri Andromache, “Erkek gibi savaşçı” gibi savaş benzeri özellikleri tanımlar veya Thraso, “Güven” ve Areto, “Mükemmellik” gibi karakter veya erdem içerir. Eski Yunanca’da onlar için birçok takma

¹ Hom. *Il*, III, 185.

² Hdt. IV, 110.

³ Mayor 2014, 455.

⁴ Işık 2008, 179.

⁵ Bergmann 1850, 25.

⁶ Mayor 2020, 60.

⁷ Mayor 2014, 450.

isim kullanılmıştır. Bu onları belki de Hellenleştirmek için kullanılan bir yoldur. Örneğin: Marpesia “Hırsız”, Pisto “Güvenilir”, Aspidokharme “Kalkan Savaşı”, Aina “Hızlı” ve Toksophile “Okları Seven”. Yine de diğerleri Glauke ve Alexandre gibi erkek isimlerinin kadını versiyonlarıdır⁸.

Eski Yunanca dışında diğer dillere bakıldığında Amazon kelimesi Persler için “güçlü kadın” ve “savaş yapan” anlamına gelmektedir. Ayrıca İran dilinde de “makhia”, “tekil savaş” anlamını taşır⁹.

Amazon kelimesi, köken olarak Yunanca olmamakla beraber Eski İran dilinde “savaşçı” anlamına gelen “ha-mazon” kelimesinden de türetilmiş olabilir¹⁰. Bunun yanı sıra Avrasya dillerinden biri olan Çerkezcedeki adları da “orman/ay anne” anlamına gelen “amez-a-ne” kelimesidir¹¹. Çerkez formu uzun bir final a ile [amezan] telaffuz edilir. Aynı zamanda bahsi geçen “A-mez-a-ne” kelimesi, antik Hint-Avrupa efsanelerini ve Kuzey Kafkas kültürünü birleştiren sözlü gelenekler olan Nart efsanelerinde kahraman bir atlı-savaşçı-kraliçenin adıydı. Kelime muhtemelen eski Kafkasya, İran ve diğer dillerin konuşulduğu Karadeniz ticaret limanlarından Doğu’nun kadınlarıyla savaşma hikayeleriyle birlikte Hellen diline girmiştir¹².

Ermenice’de ise Amazon kelimesi “ay-kadın” anlamına gelir ve bu sebeple Amazonların yarım ay şeklinde kalkanlarının bahsedilen Ay kültü ile alakalı olduğu düşünülür¹³.

Hint Tanrıçası Bhavani Kali ise Mamelue olarak anılır. Bu da Attika’da Amazon anlamına gelmektedir¹⁴. Eski anlatılara göre, bu tanrıçanın rahipleri ve rahibelerini adlandırmak için Ariaur ve Lycocergger Bölgesi rahibesinin Sabus, Oupis, Opis’in rahibesi, Sabus gibi isimler kullanıyordu. Ayrıca Amazon kelimesi de rahibe yerine kullanılan isimlerden biridir¹⁵.

L.W. Wilde, Amazon kelimesinin Hint Tanrıçası Uma’yı andırdığını ve bu sebeple Amazon adının “Uma-Soon” kelimesini çağrıştırdığından bahseder. “Uma-Soon”

⁸ Mayor 2014, 456.

⁹ Boisacq 1926, 507.

¹⁰ Mayor 2014, 60; Mayor 2015; Mayor 2020, 60.

¹¹ Mayor 2017, 2; Mayor 2014, 455.

¹² Mayor 2014, 455.

¹³ Bora 2004, 5.

¹⁴ Bergmann 1850, 7.

¹⁵ Bergmann 1850, 10.

Uma'nın çocukları anlamına gelmektedir. Bu düşünceden hareketle günümüzde Amasra olarak anılan Amastris de "Uma'nın kadınları" anlamını kazanır. Ama hecesinin Uma olduğu düşünülerek "Stri" kelimesi de kadın anlamına gelir¹⁶.

Amazon kelimesini ayırdığımızda Fenike dilinde de örneklerini bulabiliriz. Fenike dilinde "Am" kelimesi "ana" anlamını taşır. "mazon/madon" ise "efendi veya hükümdar" anlamına gelmektedir. Buna göre amazon, "efendi-tanrı ana" anlamına gelir¹⁷. Daha sonraları "alains" olarak bilinen Amazonlar sonradan da Kafkaslar tarafından Osetyalılar olarak tanımlanırlar¹⁸.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki feminist topluluklar da kendilerine Amazon olarak hitap ederler. Bu da Amazonların yenedünya temsili anlamına gelir. Amerika Birleşik Devletleri'nde fiziksel olarak güçlü olan kadınlara Amazon olarak hitap edilir. Sadece fiziksel olarak güçlü olanlara değil, eşine karşı üstünlük kurmayı seven kadınlar için de yine Amazon deyimini kullanılır. Avrupa'da Amazon kelimesinin karşılığı feministtir. Esas olarak kadın gücü ve bağımsızlığını savunur. Amazon kelimesi artık her alanda (okul, iş vb.) üstün ve baskıcı olan insanlar için de kullanılarak asıl anlamını kaybederek yeni bir kelime haline gelmiştir¹⁹. Şu an dünyanın, en büyük nehirlerinden birinin adının bile Amazon olması, Amazon kadınlarının geniş yayılımı ve etkisini göstermektedir²⁰.

1.2. Amazon Mitolojisi

Amazon toplumu, şu an olduğu gibi Antik Dönem'de de mitolojik bir kavim olarak görülmekteydi. Amazonlar hakkında en bilinen mitolojiler Hellenler tarafından anlatılır. Amazonlar, at sırtında göç eden, erkek çocuklarını istemeyen ve yayı daha kolay kullanabilmek için göğsünü dağlayan kadınlar olarak anlatılmıştır. MÖ 5. yüzyılda Atinalılar onları Karadeniz kıyılarında yaşayan İskit kadınları olarak görüyorlardı²¹. Hellen mitolojileri sadece at sırtında göçebe hayat yaşayan kadınları değil, anaerkil toplum yapısına sahip bir topluluktan bahseder. Amazonlar mükemmel şekilde at biner, sadece kadınlarla yaşarlar ve erkeklerle savaş halindedirler. Erkekler gibi ata binerler, ok kullanırlar ve

¹⁶ Bora 2004, 5.

¹⁷ Bora 2004, 5.

¹⁸ Testart 2002, 185.

¹⁹ Tourre-Malen 2004, 3.

²⁰ Bora 2004, 45.

²¹ Boisacq 1926, 507.

savaşırılar²². Hellen mitolojisinde tanrıçanın (Aphrodite?) kızları, savaşçı doğalarıyla, süvariliğe ilk başvuranlardır. Bu kadınlar erkeksi davranışlarıyla bilinirler. Erkek ayrımı ve erkeklere boyun eğdirme gibi eylemlerde bulunurlar²³.

Tarihçiler genel olarak Amazonları, Karadeniz'e kıyısı olan Thermodon'da savaşçı bir kadın ırkı olarak tarif eder. Yılda bir kez komşu ülkenin erkekleriyle dağda çiftleşip doğan kızları yanlarında tutarak savaş eğitimi verdikleri anlatılır. Erkek çocuklarını ise bazen öldürdükleri bazen de babasının yanına gönderdikleri söylenir²⁴. Erkeksiz yaşamak ve erkek çocuk istememe durumu birçok kaynakta aynı şekilde anlatılır; "Amazonlar erkeksiz yaşarlar ve her baharda erkeklerle birleşirler. Bu birleşmeden doğan kızlar Amazon olur, erkekler ise babalarına gönderilir²⁵". Başka bir anlatıma göre de erkek çocuklarının ellerini ve ayaklarını sakatlayarak onları savaştırmamaktadırlar²⁶.

Amazonlar Doğu'da yaşayan efsanevi savaşçı bir kadın ırkı olarak da bilinir. Amazonamakhia olarak bilinen Hellenler ile olan savaşları oldukça popüler bir efsanedir²⁷. A. Testart Amazonlar efsanesini Herodotos'tan yola çıkarak "Don'un doğusundaki bölgeden gelip MÖ 7-4. yüzyıllarda yayılmışlardır. Sauromatlar olarak adlandırılırlar. Sauromatlar birkaç yüzyıl sonra İskit hegemonyasına son vermiş ve doğu ile batıyı ele geçirmek için harekete geçmişlerdir²⁸" şeklinde yorumlar.

Herodotos Amazonlar'ın hikayesini, "*Yunanlar, Thermodon Savaşı'ndan sonra amazonları gemilere doldurup denize açılmışlar. Ancak amazaonlar gemiyi ele geçirip rüzgarın etkisiyle Palus-Maiotis'e gelmişler. Özgür Skythlerin yaşadıkları bu toprakları yağmalamaya başlarlar²⁹. Bu yağmaya şaşırın Skyhtler, bunların kadın olduklarını anlayınca çocuk yapmak için onlara yanaşmaya karar verdiler³⁰. Amazonlara zamanla yanaşıp çocuk yaparak beraber yaşamaya başladılar. Ancak amazonlar burada yaşayamayacaklarını söylediler³¹. Böylece Skythler ve amazonlar Tanais'e yerleştiler. Skyth ve Amazonların çocukları olan Sauromatlar hala burada erkek gibi giyinerek ve yağma yaparak yaşar.*

²² Tourre-Malen 2004, 1.

²³ Tourre-Malen 2004, 2.

²⁴ Pierre 1976, 10.

²⁵ Tourre-Malen 2004, 2.

²⁶ Işık 2008, 179.

²⁷ Stellings 2011, 75.

²⁸ Testart 2002, 185.

²⁹ Hdt. IV, 110.

³⁰ Hdt. IV, 111.

³¹ Hdt. IV, 114.

Bu Sauromat kadınları, ataları olan amazonlar gibi bir kadın bir düşman öldürmeden evlenemez ilkesine göre yaşarlar³².” şeklinde aktarır.

Procopios ise Amazonlar ve yaşadıkları yeri, “Armonius Dağı’ndan çıkan ve ThermoDON Nehri tarafından sulanan Themiskyra’daki bu ormanlar Amazonların yaşam alanlarıdır” şeklinde anlatır³³.

Amazonlardan göğüs kesme mitinden antik yazar Herodotos’un çağdaşı olan Hippokrates bahseder. Hippokrates, bu olayı detaylıca “*Anneler bu iş için yapılmış bronz bir aleti kor haline getirirler, bunu kız bebeklerin sağ göğüsüne bastırırlar, böylece göğsün büyümesi engellenir ve tüm güç ve büyüklük sağ omuza ve sağ kola aktarılır*” şeklinde anlatır. Ancak göğüs kesmek, neslin devamı için emzirme olmaması anlamına gelir. Ayrıca dağlanan göğüs değişmez şekilde sağ göğüştür. Bu durumda sağ elle savaşması gerekecek solak bir savaşçı zorlanacak ve yeterince güçlü olamayacaktır. Amazonlarda ise en yüksek güçten daha azı kabul edilemez³⁴.

Herodotos’un anlatımları ile Karadeniz’de yaşayan Amazonların farklı bir yaşama sahip oldukları düşünülür. Bu konuda Strabon ise detaylı açıklamalarda bulunmaktadır;

“Amazonların Arnavutluk’un yukarısındaki dağlarda yaşadığı söylenir. Şimdi Pompey ile sefer yapan ve Arnavutların ülkesinde bulunan Theophanes ve Gelae’nin, İskit halkının Amazonlar ve Arnavutlar arasında yaşadığını ve Mermadalis Nehrinin bu insanlar ve Amazonlar arasında akar. Ancak aralarında Scepsis ve Hypsicratea Metrodoros olan diğerleri de söz konusu bölge ile aynı anda tanınmayan Amazonların Gargaralıların sınırlarında yaşadığını söylüyor³⁵. Kafkas Dağları’nın Ceraunian denilen bölümlerinin kuzey eteklerinde; Amazonlar zamanlarının kalanını kendilerine harcarlar, çeşitli bireysel görevlerini yaparlar; çiftçilik, ekim, sığır ve özellikle eğitim atlarının otlatılması, at sırtında avlanma ve savaş egzersizleri; daha bebekken göğüsleri yakılıyordu, böylece sağ kollarını daha rahat şekilde her amaç için kullanabiliyorlardı. Özellikle ok atarken büyük rahatlık sağlıyordu. Ayrıca yay, balta, ışık kalkanı, kemerleri ve hayvan derisinden yapılmış başlıklar kullanıyorlardı. Ancak ilkbaharda, onları ve Gargaralıları birbirinden ayıran komşu dağa çıktıkları iki özel ayları var. Gargarlar da eski bir geleneğe uygun olarak, Amazonlar ile

³² Hdt. IV, 116-117.

³³ Işık 2008, 179.

³⁴ Sobol 1999, 111.

³⁵ Strab. XI, 5, 1.

birlikte olup çocuk yetiştirme uğruna fedakarlık yaparak dağa çıkarlar. Bu olayı gizlilik ve karanlıkta, herhangi bir Amazon ile herhangi bir Gargar yapıyor. Hamile bırakıldıktan sonra gönderildiler. Doğan dişiler Amazonların kendileri tarafından korunur, ancak erkekler yetiştirilmek için Gargaralılara götürülür. Ve çocuğun getirildiği her Gargar, sebebi bilinmeksizin çocuğu oğlu olarak görerek benimser³⁶. Amazonlar hakkında sahip olduğumuz açıklamalarda tuhaf bir şey oldu; çünkü diğer insanların açıklamalarında efsanevi ve tarihsel unsurlar arasında bir ayırım tutmaktadır; çünkü eski, yanlış ve korkunç şeylere efsane denir. Ancak tarih eski ya da son zamanlarda gerçeği ister. Nadiren korkunç bir unsur içerir ya da içermez. Ancak Amazonlar ile ilgili olarak, aynı hikâyeler, ilk zamanlarda olduğu gibi şimdi de anlatılıyor ancak abartı, inancın ötesinde. Örneğin, bir kadın ordusunun, bir kentin ya da bir kabilenin, hiç erkek olmadan örgütlenebileceğine ve sadece örgütlenmekle kalmayıp aynı zamanda diğer insanların topraklarına da girebileceğine ve sadece halklara üstünlük sağlayacağına inanabilenler şu anda İonia kadar ilerlemiş olsa, deniz boyunca Attika'ya kadar bir sefer gönderir miydi? Çünkü bu zamanın erkeklerinin kadın ve kadınların da erkek olduğunu söylemekle aynı şeydir. Bununla birlikte, şu anda bile Amazonlar hakkında bu hikâyeler anlatılmakta ve yukarıda bahsedilen tuhaflığı ve eski zamanlara değil, eski anlatılara olan inancımızı yoğunlaştırmaktadırlar”³⁷.

Günümüze gelen vazo resimleri ve yontu örneklerinin hiçbirinde Amazonlar tek göğüslü olarak betimlenmemişlerdir. Ancak yontularda tek göğsü açıkta bırakma geleneği vardır. Ptolemy, bu geleneği “doğalarında kadınsılığın eksikliğini göstermek” olarak yorumlamıştır³⁸.

Her halükarda, şehirlerin kurulması ve onlara Amazonların isimlerinin verilmesi, örneğin Ephesos, Smyrna, Kyme ve Myrina; mezarlar ve diğer anıtlar da öyle, Themiskyra ve Thermodon ve onların üzerindeki dağlarla ilgili ovaların da Amazonlara ait olduğunu söyleyen tüm yazarlar ilginç bir şekilde Amazonların bu yerlerden sürüldüğünü söylüyorlar. Şu anda buldukları yer hakkında sadece birkaç yazar iddiada bulunmaktadır. Ancak

³⁶ Strab. XI, 5, 2.

³⁷ Strab. XI, 5, 3.

³⁸ Sobol 1999, 111.

iddiaları kanıtlanmamıştır³⁹. Amazonların fethettikleri topraklarda kurdukları düşünülen şehirler ise; Myrina, Mitylene, Sinop, Smyrna, Pashos, Symo ve Tralleis'tir⁴⁰.

Amazonlar üzerine diğer bir düşünce ise onların Artemis rahibeleri olduklarıdır. Efsaneye göre Amazonlar, Ephesos'a gelerek Artemis Tapınağı'nı yaparlar ve burada bir Artemis kültü başlatırlar. Artemis, bakire tanrıça olduğundan kendilerine yakın görmüşlerdir. Artemis'in öncesinde kin ve savaş üzerine bir tanrıça olduğu ve bu sebeple Amazonların onun rahibeleri oldukları düşünülür⁴¹.

Yaşlı Plinius'un anlatımına göre, o dönemde yaşayan heykeltıraşlar Ephesos Artemis Tapınağı'nda kutsanmış olan Amazonları tasvir etmek için birbirleriyle yarışmış. Yaşları fark etmeden yarışan heykeltıraşların ilki Polykleitos, ikinci Phidias (**Levha 1**), üçüncü Kresilas (**Levha 2, Levha 3**), dördüncü Kydon ve beşinci Phadramon (**Levha 4**) olmuştur⁴². Beş heykeltıraşın yarıştığı ve teslim ettikleri heykellerin kopyaları bulunmaktadır (**Levha 5**). Roma İmparatorluk Dönemi kopyaları olmalarına rağmen Amazonların çift göğüslü olarak betimlendiğini göz ardı etmemeliyiz. Kresilas'ın yaptığı Berlin Amazon'u olarak adlandırılan eserin her iki göğsü de bulunmaktadır⁴³.

Ephesos'taki Artemis kültürünün kurucularının Amazonlar olduğundan birçok antik kaynak bahseder. Bunun yanında bir yoruma göre Ephesos Artemis kült heykelinin çok göğüslü olmasının nedeni efsanedeki gibi Amazonların bir göğsünü kesip Artemis'e adamasıydı. Ancak uzmanların çoğu tarafından kabul edilen görüş göğüslerin bereketi simgelediği yönündedir⁴⁴.

Anadolu halkı, Amazonları ilk kez tanıdığı anda onlar Artemis'in rahibeleriydi. Tıpkı eski çağlarda olduğu gibi rahibeler Tanrı'nın hizmetkârı ve evladı olarak geçiyorlardı. Tanrı/Tanrıçalarının karakterlerini ve dış görüntüsünü taşıyorlardı. Bu yüzden Amazonlar da Artemis'in epitel (taşıdığı/dış) adını, kostümünü ve dış görüntüsel özelliklerini taşıyorlardı⁴⁵. Artemis, erken dönemde Amazonlara benzer şekildeydi. Tanrıça, sanki Amazonların tanrısal bir yansıması gibi güçlü, neredeyse iri yarı ve bütün gün kargı sallayabilecekmiş gibi görünen avcı-savaşçı görünümüne sahiptir. Sonraki dönemlerde narin

³⁹ Strab. XI, 5, 4.

⁴⁰ Sobol 1999, 114.

⁴¹ Bergmann 1850, 10.

⁴² Devambeş 1976, 162.

⁴³ Picard 1940, 270.

⁴⁴ Sobol 1999, 110.

⁴⁵ Bergmann 1850, 6.

ve çevik hale gelir. Elbisesi kısalır ve saçları kadınsılaşır⁴⁶. Artemis'in adı Hellenler tarafından verilmiştir. Nitelikleri ise, ayrı ayrı ibadet edilen sonraları birleşmiş olan farklı tanrıçaların karışımı tarafından oluşmuş -tıpkı Hint Tanrıçası Bhavani Ç/Şiva gibi- bir ilahiliğe verilebilir. Bu nedenle Artemis'in dinini anlamak için ona benzetilen Hint Tanrıçası'nın dinini, kökeni bilmek ve onun dininin Batı Asya'da olan benzer tanrıça kültlerine etkisini anlamak gerekir⁴⁷.

Artemis kültürünün öncülü olan Bhavani Kali'de yer alan savaş, avlanma, öfke ve dini törenler Amazonları simüle (taklit) etti. Bu hareket, halkın gözünde, özellikle bu rahibeleri ayırt eden şeydi. Bu nedenle, Kelto-kimrik halklarının kendilerine, Saris'in anlamını ve Hindu kökenini şüphe ettiğini bilmedikleri Amazonların adını, amhasan veya amadan ismiyle, deyimlerinde kullanırlar. Amades'in bu adı, çılgınca anlamıyla, Lydia'daki hiyerarşili kimritik sömürgecilerle birlikte İtalya'ya geçti ve Roma'da Vesta rahibelerinin rahibe adı da Amates olarak anıldı. Kelime olarak Latince olsa ve anlamı tam olarak bilinmese de Homonym Amata, Amazon'un kelime karşılığı olarak görülebilir. Tıpkı İtalya'daki Vesta kültüründe olduğu gibi Diana ve Artemis ile de ilişkiliydi. Çok şiddetli şekilde kızlık zarı bozulmamış birinin rahibe olmasına izin veriliyordu. Bu sebeple Artemis rahibelerine benzer şekilde adlandırıldılar⁴⁸.

Kimmerlerin Artemis kültürü, Aia Kamaritlerinden Taurik Chersone'de kurulan Kimerilere geçti. Erkek kurban törenlerin sebebi de Hint Tanrıçası olan Kait'ten kaynaklanıyordu. Fırtınadan sonra kıyıya gelen yabancılar uzun süre hareketsiz olarak kaldılar. Muhtemelen bu ilahiyatın Avrupalıların Artemis-Persphoneia'sı olarak avlanma ve yıkma tanrıçası olması Kırım'da fırtına ve korsanlık tanrıçasının daha özel karakterini almasından kaynaklanmaktadır. Bu, Pont-Euxin'in fırtınalı ve kaçınılmaz denizi üzerinde hüküm sürdü ve yarımadanın içine atılan talihsiz Nautonyalıların peşine düştü. Bu masum yabancıları harekete geçiren Artemis Rahipleri veya Amazonların Rahipleri, bu kurbanlar nedeniyle, Men Avcılarının takma isimlerini taşıyordu⁴⁹.

⁴⁶ Sobol 1999, 102.

⁴⁷ Bergmann 1850, 6.

⁴⁸ Bergmann 1850, 10.

⁴⁹ Bergmann 1850, 13.

1.3. Mitolojik Anlatımlarda Amazonlar

Amazonlar, uzun yıllar boyunca heykel, vazo resimleri, tören eserleri, oyun, oyuncak, mimari ve film gibi popüler birçok alana konu olmuştur. Dönem değiştikçe Amazon tasvirleri ve Amazonların yer aldıkları konular da değişmiştir.

Her Hellen kahramanı bir efsanesinde mutlaka bir Amazon ile bağlantılıdır⁵⁰. En büyük Hellen kahramanları, güçlerini Amazon kraliçelerini öldürerek göstermişlerdir⁵¹. Herakles'in Amazonlarla olan mücadelesi⁵² (**Levha 6-7**), Theseus'un Antiope'yi kaçıması⁵³ (**Levha 8-9**), Achilleus tarafından öldürülen Penthesilea⁵⁴ (**Levha 10-11**), Bellerophon⁵⁵ ve Dionysos ile Amazonlar arasındaki mücadeleler bu güç gösterilerine birer örnektir. Amazonamakhia olarak bilinen Hellenler ile savaşları oldukça popüler bir efsanedir (**Levha 12-15**). Vazo resimleri ve kabartmalardaki tasvirler, ağır silahlı erkekler ile eşit (!) şekilde mücadele eden kadınları konu alır. Kalitesiz olarak gösterilen kadın rakip ancak yakından bakıldığında zaman anlaşılır. Savaş, sıklıkla büyük Hellen kahramanlarının desteğini gerektirir. Kadın rakiplerin cesaret ve dövüş teknikleri takdire şayandır. Üstünlük kazanan Amazonların -nadir de olsa- tasvirleri savaşçılara olan saygıyı belgeler⁵⁶. Betimlerde düşmanın yiğitliği ile galip gelenin başarısı ayrılmaz bir bütündür. Düşmanın niteliği her zaman zaferin ihtişamına katkıda bulunur⁵⁷. Atinalılar, Amazon düşmanlarını korkunç savaşçılar olarak göstererek kendi öz imajlarını geliştirebilirlerdi. Amazonlar öylesine yiğit rakiplerdi ki, Bothmer tarafından kataloglanan ve bir Amazonomakhiaiı tasvir eden 562 Attik vazo resmi arasında, Hellen rakipleriyle aktif olarak savaşmak yerine merhamet için yalvaran 10 Amazon yer alır. Bu ikonografik modelin üstü kapalı mesajı açıktır: Düşman, kadın olduğu için güçsüz görülmemelidir⁵⁸.

Kırmızı ve Siyah Figürlü vazolarda sıkça tasvirlerine rastlanırken Beyaz Zeminli Lekythos'larda Amazon tasvirleri oldukça azdır (**Levha 16**). Ele geçen 16 lekythos üzerinde Amazonlar tek başlarına farklı kıyafetlerle çeşitli pozlarda savaşa hazırlanırken (**Levha 17**)

⁵⁰ Kästner 2010, 74.

⁵¹ Mayor 2020, 60.

⁵² Pierre 1976, 12.

⁵³ Mayor 2020, 60.

⁵⁴ Kästner 2010, 75.

⁵⁵ Bachofen 1967, 123.

⁵⁶ Nünnerich-Asmus 2010, 1.

⁵⁷ Miller 2005, 114.

⁵⁸ Gensheimer 2017, 19.

ya da Hellenlerle mücadele halinde verilmişlerdir⁵⁹. Beyaz Zeminli Lekythos'larda az görülmelerinin nedeni bu formun genelde cenaze amaçlı⁶⁰ ve Atina için savaşılan ve ölen kişileri göstermek için de kullanılmasıdır⁶¹.

Bu betimler, MÖ 6. yüzyılın sonları ve MÖ 5. yüzyıl başlarının gergin atmosferine fazlasıyla uygun olmalarına rağmen, Pers Savaşları'ndan öncesine aittir⁶². Amazonlar genelde Akhilleus ya da Herakles ile tasvir edilirler. MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde Siyah Figürlü Atina Vazoları'nın konuları arasında yer almaya başlamıştır. Bunlar daha önceleri Herakles'in baskın olduğu vazolardır. MÖ 6. yüzyılın ortalarından Siyah Figür Tekniği bitene kadar Herakles ve Amazonamakhia konusu işlenmiştir. Amazonlar sonrasında da tapınaklarda işlenmeye başlanmıştır. MÖ 6. yüzyılda bazı İskitli bireylerin Atina'da bulunduğunu ve Hellenlerin, özellikle Karadeniz kolonileri ve ticaretiyle bağları olanların, göz önünde bulundurulmuş vazoların yapıldığı dönemde İskitlerin farkında olduklarını bilmekteyiz. Özellikle, Hellen yazılı kaynaklarında İskitler sivri şapka, pantolon ve silah olarak da yay ile anlatılırlar. İskitler, Fars ve İskit ikonografisinde de bu şekilde tasvir edilmişlerdir. Vazo resimlerinde İskit ve Amazonlar tarafından giyilen zikzak desenli tunik ve pantolonlar, botlar ve taşıdıkları sadaklar gibi⁶³ (**Levha 18-19**). MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda Amazonlar, Hellenlerle savaşmayıp kendi hallerinde betimlendiği örnekler de vardır. Aniden Hellenlerle savaşmayan Amazonların hayatı ilgi çekici hale gelmiştir. Bu betimlerde Amazonlar kökenlerine daha uygun şekilde betimlenmişlerdir. Uzun pantolonlu, İskitlere benzer şekilde deri başlıklı, ok ve yay tutarak gösterilmişlerdir. Atları nasıl eğittiklerini, ata binişlerini ve ata eğilir şekilde tasvirleri bulunur (**Levha 20**). Bir tasvirde Amazon, güzel bir kıyafetle zarıfçe dans ederken görülür⁶⁴.

MÖ 6. yüzyıl sonları ve MÖ 5. yüzyıl başlarındaki betimlerde Theseus'u içeren Amazon hikayeleri, mücadeleden çok kaçırılma sahnesidir⁶⁵. MÖ 6. yüzyılın sonundaki bu kadınlar, sonraları doğu kıyafetleri giymiş olan kadınlara paralel görünüyor. Doğru kıyafeti ise tunik altına pantolondur. Miğfer yerine de sivri bir başlık taktıkları görülür. Bu kadınlar genellikle yay, ok, pelta savaş baltası, hafif silahlı savaşçıların yarım daire kalkanı ve bir mızrak ile savaşır şekildedirler. Hellen sanatında Amazonlar genelde savaşır şekilde

⁵⁹ Stellings 2011, 76.

⁶⁰ Stellings 2011, 77.

⁶¹ Stellings 2011, 78.

⁶² Gensheimer 2017, 17.

⁶³ Mayor 2014, 449.

⁶⁴ Kästner 2010, 80.

⁶⁵ Gensheimer 2017, 25.

gösterilirler. Bu tasvirlerde çeşitli karakter özellikleri vurgulanır. Geleneklerine aykırı bir şekilde Hellen kahramanına aşık olan kadınları ve Hellenler tarafından kısmen eşit olarak saygı duyulan cesur savaşçı “erkek gibi” Amazonları görürüz. Erken tasvirlerde Amazonlar, rakipleri olan hoplitler -yaya asker- gibi giyiniyorlardı. Bir miğfer, kısa tunik, yuvarlak kalkan, mızrak ve kılıçla tasvir ediliyorlardı⁶⁶. Genellikle Hellen savaşçıları tarafından zırh altında bir giysi olarak kullanıldığı için kısa bir khiton giyerler. Bunun üstüne metal zırh giymemeleri ve iç çamaşırlarının görünmesiyle feminen bir görüntüye sahip olurlar. Amazonların hoplitlerle aynı giydirilmesi de yabancıların yakınlaştırılmasına bir başka örnektir⁶⁷.

MÖ 6. yüzyıl sonlarından MÖ 5. yüzyılın ortalarına doğru ise Amazonlar artık Attika işgalcileridir. Theseus ve Hellenler tarafından geri püskürtülürler. Ancak ilginç olan bu mağlubiyet sırasında Amazonların giydikleri kıyafetlerdir. Amazonlar, Doğu tarzı pantolon, kollu gömlek ve bazen de Frig sivri uçlu başlıklarıyla tasvir edilirler. Kıyafetler gibi silahları da değişir ve artık kendilerine özgü pelta kalkanları taşırlar. Dahası Amazonlar balta, mızrak ve kargılı olsa da birincil silahı kavisli İskit yayı olan okçular olarak daha sık betimlenirler. Hem yeni kıyafetleri hem yeni silahları Hellen normlarıyla çelişmektedir⁶⁸. Hellen kentlerini ele geçirmeye meyilli, MÖ 5. yüzyılın Pers işgalcilerinin ön figürleri olarak görülürler⁶⁹ (**Levha 21**).

Tasvir edilen kıyafetler, yerel geleneklere uyarlanmıştır. MÖ 550’lerde İskit okçularını yansıttıkları düşünülür. Amazonlar, Pers Savaşı’nı takip eden Perikles altındaki kamusal sanatta Pers düşmanını temsil eder. Kadınsı Amazon’u bir doğu düşmanı olarak tasvir etmek, Atina’nın kültürel standartlarına meydan okuyan iç ve dış sızma tehditlerinin gerçekleştirilmesidir⁷⁰. Özellikle MÖ 5. yüzyılda Amazonlar, yukarıda bahsi geçen sanat dallarında oldukça popüler hale geldiler. Araştırmacılar bunun sebebi olarak Perslerle yapılan bağdaştırma olduğunu düşünmektedir. Amazonların bu denli popüler olmasının nedeni MÖ 451 yılında Perikles’in çıkardığı yasaya tepkiydi. Bu yasa Atinalıların saflığını tehlikeye atabilecek olan Amazon kadınları hakkındaydı⁷¹. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen Kırmızı Figürlü Vazolar’da ve Atina sanatında Pers savaşçıları tipik olarak

⁶⁶ Schmuhl 2010, 8.

⁶⁷ Kästner 2010, 78.

⁶⁸ Gensheimer 2017, 17.

⁶⁹ DuBois 1979,43.

⁷⁰ Patten 2013, 1.

⁷¹ Stellings 2011, 77.

Amazonlarınkine benzeyen Doğu kıyafetleriyle tasvir edilir⁷². MÖ 5. yüzyıl Atina resminde, geleneğe göre sakalsız Doğulular Amazonlardır. Burada Pers figürlerinin kendileri, gerçek Pers tasvirlerinden uzaktır: özenle desenli giysiler giyseler de onların giydikleri MÖ 5. yüzyılın sonlarına ait genel doğu elbisesidir⁷³.

MÖ 450 yılında, mitolojik Amazon'un kimliği, Hellen devletinin iç ve dış tehlikesi algılarına yanıt olarak yapılan feminen barbarın kimliğidir⁷⁴. Edebi eserlerde ele alınan görgü ve görenekler genellikle Amazon'un görsel tasviriyle uyumsuz⁷⁵. İlginç şekilde MÖ 4. yüzyıl kaynakları Amazon temasından genişlemeye devam eder. Bahsedilen birçok eserin ortak noktası; Atinalıların hiç yara almadan çıkmasıdır. Şehir iyileşir ve onların bu müthiş başarısı Amazonların yenilgisiyle özetlenir⁷⁶.

Vazolara ve tapınak bezemelerine bakıldığında onları genelde Hellen sanatında görmek mümkündür. Anlatılan bunca hikayeden sonra İskit sanatında görülmemeleri ilginç bir noktadır⁷⁷. Hellenler, İskitler hakkında daha fazla şey öğrendikçe betimlerine daha gerçekçi detaylar eklemeye başladılar: ata binmek, savaş baltası sallamak, ok atmak, hayvan desenleriyle süslenmiş pantolon ve tunik giymek gibi⁷⁸.

Amazonomakhia betiminde Hellenler, frizlerde sakalsız şekilde verilirler. Askerlerin çoğu çıplaktır. Khitoniskos, khlamys ile khitoniskos giyimli ve yalnızca khlamys giyen örnekler bulunur. Zırhlarda kemerli deri zırhı, kasları örten bir zırh ya da çentikli omuzdan giyilen zırhlarla resmedilirler. Hellen askerleri genelde çıplak ayaklı verilmelerine rağmen bazen baldır ortasına uzanan basit botlar da giyerler. Miğferlerine baktığımızda üç tip görülür. Bir taca benzeyen merkezi bir sırt ya da tepesi bulunan yanak koruyucularına sahip, kalın kenarlara sahip boyun koruyucuları bulunan sahte Korinth miğferi denen örnek, küçük konik kulakları koruyan *pilos/konos* olarak anılan miğfer türleri vardır. Ayrıca tüm Hellen askerleri kılıçla verilirler. Herakles'in ise elinde sopası bulunur. Hellenlerin kullandıkları kalkanlar yuvarlaktır. Betimlere göre büyüklük ve küçüklük olarak farklılıklar görülebilmektedir. Üzerinde kabartmalar bulunan kalkan betimleri de görülmektedir⁷⁹.

⁷² Stellings 2011, 76.

⁷³ Miller 2005, 115.

⁷⁴ Patten 2013, 1.

⁷⁵ Patten 2013, 2.

⁷⁶ Gensheimer 2017, 20.

⁷⁷ Testart 2002, 187.

⁷⁸ Mayor 2015.

⁷⁹ Webb 1996, 91.

Mitoloji konusunda Hellen ve Roma mitosları birbirleri ile çelişmektedir. Hem vazo resimlerinde hem kabartmalarda Amazonlar, sportif olarak betimlenmiş güzel kadınlardır. Ayrıca doğan kız çocuklarını emzirmeleri gerektiğinden göğüs kesme hikayesi de doğru olamaz. Vazo resimlerine gelince Amazonlar, doldurma motifi gibi kullanılmışlardır. Göğüslerini tamamen kaplayan göğüslükleri ile profilden görünürler. Göğüs kesme efsanesini kanıtlayan bir betim görülmez⁸⁰. Hiçbir antik sanatçı Amazonları tek göğüslü olarak tasvir etmemiştir. Yay, kılıç ve savaş baltalarıyla verilmişlerdir⁸¹. Herodotos, Amazonların daima eril olarak görüldüğünü söylemektedir. Ancak betimlemelere bakıldığında öyle bir görüntü söz konusu değildir⁸². Tüm erkek gibi olan özelliklerine rağmen Amazon kadınları her zaman güzel olarak gösterilir⁸³.

Amazonları rahibe şeklinde vermek istediklerinde Artemis'in rahibe kıyafetleri ve onun eşyalarıyla tasvir ettiler. Amazon efsane tasvirlerine bakıldığında Lydia'da Frig kıyafeti içinde (?) ve Lydia trompeti kullanır şekilde tasvir edildikleri görülmüştür. Sonunda, esas olarak Kolşik Amazonları ile birlikte olan diğer sanatçılar, onlara esas olarak Türk Doliraan veya Macar Dolmandan oluşan sarkan ve omuzlarında bir kordon ile düzenlenen kolçak kostümü verdi⁸⁴.

Daha sonraları değişen kıyafetleriyle beraber Amazonlar tam olarak doğulu bir tarzı yansıtır hale gelirler. Betimler incelendiğinde tipik olarak düşman, Pers kıyafeti giyen Amazondur⁸⁵. Uzun kollu tunik ve pantolon tercihen rahattı. Ancak Med ve Perslerinkine benzer bir kıyafet seçmeleri ilginçtir.

Amazonların önemli ölçüde siyasi şehirlerin kurucuları olduğu ortaya çıkmıştır. Roma resim propagandasında bu onlara unutulmaz bir şöhret getirmiştir. Ne de olsa, fethetmeyi amaçlayan derin bir askeri-politik imparatorluk, başkenti Roma'da, tanrıça Roma'nın, kasklı bir Amazon olarak, çıplak göğüslü ve bir silah yığını üzerinde oturan tasviri ile sikkeler üzerine basılmış ve devlet anıtları üzerinde tasvir edilmiş bir sembolüne sahiptir⁸⁶.

⁸⁰ Boisacq 1926, 507.

⁸¹ Mayor 2020, 60.

⁸² Boisacq 1926, 508.

⁸³ Börner 2010, 76.

⁸⁴ Bergmann 1850, 23.

⁸⁵ Miller 2005, 115.

⁸⁶ Nünnerich-Asmus 2010, 1.

Görüntülerde, tekrar tekrar ima edilen zıtlık, Amazonların Hellenlerle zıt bir ilişki içinde tasvir edildiğini gösteriyor. Zamanla, Amazonların Hellen edebiyatında ve sanatında tasvirindeki ince değişiklikler ve gelişmeler, eşzamanlı olarak kültürel referans sürekliliği sağlar ve Hellen normlarına yönelik tehditlerin algılanmasında önemli dönüm noktalarını ortaya çıkarır⁸⁷. Amazonların zaman içinde değişen giyim şekilleri de dikkat çeken ayrı bir noktadır. Başlarda yüksek bir savaş başlığı, göğüs zırhı, kısa khiton ve yuvarlak kalkan taşır. Uzun ve desenli elbisesiyle Amazon ırkının klasik kıyafetidir⁸⁸. Khiton ve palto içinde alçakgönüllülükle gizlenmiş iffetli, Amazonlar kesinlikle kendilerini göstermezler. Kısa tunikler çok güzel şekilli bacakları ortaya çıkarır. Khitonun düşmüş kolu ve miğfersiz başları, kaslı omuzlarını ve güzel yüzlerini gösterir⁸⁹. Amazonlar genelde, saçlarından ya da kasklarından tutulmuş ve boğazları kesilmiş bir biçimde verilirler. Yani savaşın mağlup olan kişileridir. Figüratif olarak anlatımlarda ise çift taraflı balta, at ve az ölçüde zambak görülür⁹⁰. At binişteki zarafetleri kadınları bir ceylan gibi göstermekle beraber çekici de kılmaktaydı. Her an yere ineceklermiş gibi bir görüntü sergiliyorlardı⁹¹. Ancak sonuç olarak bakıldığında vahşi veya yabancı düşmanların kanunsuz ve vahşi saldırganlığı, Hellen savunucusunun üstün ahlakına, ölçülülüğüne ve kontrolüne asla galip gelemezdi; ikisi yüz yüze geldiklerinde, Hellen üstünlüğünün şok edici gerçekliği ortaya çıkar⁹². Kısacası, heykel süslemenin görüntüleri, özünde, çağdaş çatışmalara ve Atina'nın başarısına yönelik sofistike bir atıftır⁹³.

⁸⁷ Gensheimer 2017, 14.

⁸⁸ Stellings 2011, 75.

⁸⁹ Nünnerich-Asmus 2010, 1.

⁹⁰ Tourre-Malen 2004, 5.

⁹¹ Tourre-Malen 2004, 11.

⁹² Castriota 1992, 57.

⁹³ Gensheimer 2017, 23.

2. BÖLÜM

2. HELLENİSTİK DÖNEM SİYASİ TARİHİ VE BATI ANADOLU AMAZONOMAKHIA İKONOĞRAFİSİNE SAHİP TAPINAKLAR

2.1 Hellenistik Dönem Siyasi Tarihi

Savaşlarla ve planlarla geçen Klasik Dönem’de Hellenler ya da Atinalılar, Persleri birçok defa yenerek kendi güçlerini göstermiş oldular. Perslerin gerileme dönemi Dareios’tan sonra başlamıştı⁹⁴. Atina da Peloponnesos Savaşları’nın ardından iyi bir durumda değildi. Yapılan savaşlardan sonra kuvvet kullanarak değil, siyasi bir yolla birleşmeye karar verdi; Pan-Hellenizm. Tüm Hellenleri, Hellen kimliği bayrağı altında bir araya getirmek. Çünkü ancak böyle hayatta kalabilirlerdi⁹⁵. Isokrates, Atina’nın önder olması gerektiğini yazdı. Çünkü Atina, Hellen adının bir halkın değil bir düşünce tarzının adı olmasını sağlamıştı. İnsanlara doğuştan değil eğitimleri ve paylaştıkları şeylerden dolayı Hellen deniyordu. Bu düşünce Perikles’in Sparta ile olan savaşı durdurmak için Hellen ile Hellen olmayanları ayırma ve Hellenleri bir araya getirme çağrısının yeni bir haliydi. Panegyrikos (Pan-Hellen şenliği) bu yüzden bir Pan-Hellen Birlik çağrısı olarak yapıldı. Hellenlerin, Hellen olarak eğitilmeyenlere karşı kendi istekleriyle birleşmesi için bir çağrıydı. Persleri kabul etmektense daha büyük bir orduya sahip olabilmek amaçlı bir siyasetti⁹⁶.

MÖ 359 yılında hem Pers kralı hem de Makedonya kralı değişti. III. Artaxerxes, Pers kralı oldu, Makedonya’da ise II. Philippos başa geçti. Philippos, kardeşi Perdikkas’ın beklenmedik şekilde savaşta ölmesinden sonra halk zoruyla ve kuzeydeki düşmanlara karşı bir lider gerektiğinden tahta çıktı. Tek tehdit kuzeydeki Illyria değildi. Aynı zamanda Atina da Makedonya’yı yönetmek istiyordu. Philippos, ikisiyle aynı anda baş edemeyeceğinden sınırdaki bir kentin yönetimini Atina’ya bıraktı. Makedon askerlere Hellen phalanksı tarzında savaşmayı öğretti. Ertesi yıl Illyria’yı yendi. Atina’yı savuşturmak yerine de kendi krallığını kurmayı tercih etti. Bu yüzden Makedonya-Trakya arasındaki sınırlarda ittifaklar

⁹⁴ Williams 1993, 128.

⁹⁵ Bauer 2013, 600.

⁹⁶ Bauer 2013, 601.

ve beşe varan evlilik yaptı. Bunlardan biri de İskender'in annesi Olympia ile olan evliliğidir. O bölgeyi egemenliği altına aldı⁹⁷.

MÖ 356'da İskender dünyaya geldi. Philippos, güneye doğru ilerlemeye başladı. Hellen kenti Pherae, Pangaios Dağı'ndaki madenler ve Atina'ya yönetimini verdiği şehri aldı. Güneye ve doğuya doğru ilerlemeye devam etti. Atina savaşılarından dolayı yorgundu ve böylece Philippos Yunanistan'ı parça parça sindirdi. Yunanistan'ı fethetmeyi değil özümsemeyi istiyordu. Ordusu ve hatta sarayı bile Hellen havasındaydı. İskender'in zekası ise daha küçük yaşlarda olmasına rağmen o yıllarda Yunanistan'a kadar duyulmuştu⁹⁸. İskender, tek varis olduğundan MÖ 343'te Aristoteles, Philippos tarafından öğretmenliğe davet edildi⁹⁹.

MÖ 340'ta Philippos, Atina'ya savaş ilan etti. Hellen kentlerinin savaşmakta kararsız olmasıyla da işi kolaylaştı. Isokrates, halka Philippos'un gücünden dolayı barbarlara karşı yapılacak Hellen seferinde, Hellen birliğinin başına geçmesini önerdi. Böylece Philippos, Yunanistan'a davet edildi. İstilaya karşı beraber olmak için Sparta çağrılısa da onlar katılmadı¹⁰⁰. Atina ile Makedonya ordusu arasında Khaironeia Savaşı gerçekleşti. Philippos, oğlunu da bu savaşta kanatlardan birinin başına geçirmişti. İskender'in ilk savaşıydı ve Hellen devletleri artık imparatorluk bağından kurtulamayacaktı. Kalan kentleri savaş ile alamayacağını anlayan Philippos, saygılı davranarak esirleri serbest bıraktı. Atinalılar da Philippos dostlarıymış gibi davranmaya başladı¹⁰¹. Philippos, zeki bir adamdı ve fetihlerinde kullandığı diplomasının meyvelerini vermesini sabırla bekledi¹⁰².

Ertesi yıl, Philippos Korinthos'ta Hellenlerin krallığına boyun eğmesinin iyi bir fikir olacağına dair bir konuşma yaptı. Spartalılar yine ilgilenmese de diğer Hellen kentleri ordu civarında olduğundan yeni bir Hellen Birliği'ni kabul ettiler. Bu yeni birliğin adı Korinthos Birliği idi. Delos Birliği'nde olduğu gibi amacı Perslere saldırmaktı. Ancak başkomutan Makedonya kralıydı¹⁰³.

Persler, kendi iç karışıklıklarıyla uğraşırken onlara saldırı planı yapan Philippos, komutanlarından Pausanias tarafından öldürünce İskender kral oldu. Kuzeydeki karışıklık

⁹⁷ Bauer 2013, 602.

⁹⁸ Bauer 2013, 603.

⁹⁹ Bauer 2013, 603-604.

¹⁰⁰ Bauer 2013, 604.

¹⁰¹ Bauer 2013, 605.

¹⁰² Bonnard 2004, 162.

¹⁰³ Bauer 2013, 605.

güneydeki Korinthos Birliği'ne olan güvensizliği yerine Perslere Anadolu'dan ilerleyerek saldırmayı planlıyordu¹⁰⁴.

İskender, Korinthos Birliği'nin başına geçti. Philippos'un ölümünden sonra Thebai, Atina ve birkaç Hellen kenti birlikten ayrıldıklarını bildirdi. İskender ordusuyla asilerin üzerine yürüdü ve Yunanistan'ı yeniden fethetti. Birlikten çıkmayı öneren iki kişiyi ona vermeleri karşılığında Thebai'yi bırakacaktı. Ancak vermediler ve İskender orayı yerle bir edip halkı köle olarak sattı. Aynı şey Atina'dan istendiğinde onlar hemen o kişileri teslim ettiler¹⁰⁵. Birliğe katılmaya karşı çıkanların hepsi sürgüne yollandı.

İskender artık Hellenlerin kralıydı. MÖ 334'te Korinthos'taki meclis, İskender'e babasına verilmiş olan "Hellenlerin baş komutanı, Yunanistan'ın koruyucusu" ünvanını verdi. Böylece Perslere karşı yaptığı sefer bir Hellen seferi niteliği kazandı¹⁰⁶. 40.000 civarı askeri ile Persleri bitirmeye hazırdı. Bagoas'ı zehirleyen Kodammanos, III. Dareios olarak Pers tahtına geçmişti. MÖ 334'te İskender askerleriyle Dareios'un ülkesine, Anadolu'ya, girdi¹⁰⁷. O yaz ve ertesi kış Lykia ve Pamphylia ile tüm batı kıyıları İskender'in eline geçecekti¹⁰⁸. Dareios'un ordusu Granikos (Biga) Çayı'nın orada düşmanı beklemeye başlamıştı. İskender nehri geçerek Pers hatlarına saldırdı. İlk askerler sudan çıkar çıkmaz ölse de uzun mızraklar, kargılara baskın geldi ve Persler geri çekildi. Krallarının yanında olması da Makedonlara büyük bir moral sağlıyordu. Persler kaçınca İskender Ionia kentlerinin kurtulduğunu ilan etti¹⁰⁹. Ancak direnen Miletos ve Halikarnassos, bunun bedelini ağır ödedi¹¹⁰. Halikarnassos'ta satrap Oronbates yerine kız kardeşi Ada'yı prenses olarak başa geçirerek Karia'da geleneklerin devam etmesi özgürlüğünü verdi. Ayrıca Ada'nın kendini evlat edinmesini sağlayarak kendini hanedana da dahil etmiş oldu. Böylece Ada'dan sonra yönetimi alabilecekti¹¹¹. Sardeis'e giderken satrap gelip ona teslim oldu ve böylece Anadolu'nun yönetimi İskender'in oldu. İskender, eski tapınakları onardı, canlandırdı ve yenilerini inşa ettirdi. Gözden düşen kentlere ayrıcalıklar tanıdı. Ancak hiçbir uyanış Ephesos ve Sardeis gibi olmadı. Eskiden beridir Avrupa ve Asya'nın bu limanlarını stoacı düşünce olan "dirlik düzen"e uygun hale getirdi¹¹². Zafer yürüyüşü yaparken

¹⁰⁴ Bauer 2013, 606.

¹⁰⁵ Bauer 2013, 616.

¹⁰⁶ Bonnard 2004, 164.

¹⁰⁷ Bauer 2013, 617.

¹⁰⁸ Bean 1995, 10.

¹⁰⁹ Bauer 2013, 618.

¹¹⁰ Bonnard 2004, 166.

¹¹¹ Schwertheim 2009, 50.

¹¹² Bonnard 2004, 166.

Gordion'da durdu¹¹³. Kehanete göre düğümü çözenin Asya'nın Kralı olacağı iddia edilen Gordios'un arabasının düğümünü kesti. Böylece kehaneti yerine getirdi ya da etrafından dolandı¹¹⁴. Düğümü çözerek Frig hükümdarlığını da almış oldu¹¹⁵.

Dareios, İskender'i beklemek yerine Issos'a ilerledi ve iki ordu karşı karşıya geldi. Makedonya güçleri Pers hatlarını zorladı. Savaşı kaybedeceğini anlayan Dareios kaçtı. İskender, Mısır'a ilerlerken bu defa Gaugamela'da Pers ordusuyla tekrar karşı karşıya geldi. Persler yine yenildi ve Dareios yine kaçtı¹¹⁶. Dareios'un ailesini esir aldığında onlara saygılı davrandı¹¹⁷. İskender Dareios'un peşine düşmek yerine Suriye ve Mısır'a yöneldi¹¹⁸. Persepolis'i aldığında askerlerin şehri yağmalamasına ve yakmasına izin verdi. Hellenlere göre İskender, "Tanrısal Adalet" görevini yaparak Marathon ve Salamis zamanı Atina'nın yakılmasının intikamını almıştı¹¹⁹. Fethettiği topraklara bağlılığını göstermek adına tanrılarına kurban sundu¹²⁰. Kendine uygun olmayan Mısır tanrıları gibi tanrılara değil. Her dine hoşgörülü olamayacak kadar dindardı. Ama yine de kendi tanrılarıyla özdeşleştirip benimsemeye çalışmıştı¹²¹.

Kaçan Dareios, satraplarından birinin hançeriyle öldü. İskender artık büyük kraldı¹²². İskender, Dareios'un katilini buldu ve işkence ederek öldürttü. Dareios'u da tüm krallık törenlerini yerine getirerek ata mezarına gömdürdü. Tahrip edilmiş olan Kyros'un mezarını da yeniletti¹²³.

İskender, Babil'e döndüğünde nasıl bir imparatorluk kuracağına dair düşünceleri netleşmiştir. Sonuçta o; Makedonya Kralı, Hellenlerin Koruyucusu, Mısır Firavunu ve Asya Kralı olarak dini uyrukların tümüne kendini adamıştır¹²⁴. Ancak topraklarının bir yerinde farklı diğer yerinde farklı bir yönetim adil değildir. Sonuçta unvanları farklı olsa da hepsi İskender'dir. Tek ve aynı kişidir. Bu sebeple fethettiği ve ona bağlı kalan halkların kaynaşmasını ister. Onlar arasında duygu birliği kurarak dirlik düzenliği hakim kılmayı amaçlar. Kralın bu arzusu politik gibi görünmektedir. Bu düşünce Yunanistan'da yenidir ve

¹¹³ Bauer 2013, 618.

¹¹⁴ Bauer 2013, 619.

¹¹⁵ Schwertheim 2009, 51.

¹¹⁶ Bauer 2013, 620-621.

¹¹⁷ Bonnard 2004, 166.

¹¹⁸ Bonnard 2004, 167.

¹¹⁹ Bonnard 2004, 172.

¹²⁰ Bonnard 2004, 168.

¹²¹ Bonnard 2004, 169.

¹²² Bauer 2013, 622.

¹²³ Bonnard 2004, 173.

¹²⁴ Bonnard 2004, 178.

bozulmuş olan düzeni aşmak için önemli bir girişimdir. İskender kaynaşma yoluyla çeşitli uyrukları barıştırmaya çalışır. Ancak Hellen düşüncesindeki biri için bu çok büyük bir yeniliktir¹²⁵. Hellen geleneğinde yetişmiş biri için onlara acılar çektirmiş ve saldırmış olan Barbarları, Persleri sofralarına, ordularına ve hatta yönetime almak hem Makedonları hem Hellenleri kızdırmıştır. Kral artık doğulu gibi giyinmesinin yanı sıra kendisine yerlere kapanarak yaklaşılmasını isteyen doğulu tören adetlerini benimsenmiştir. Kralın koruma kıtasına Pers soylularının oğullarını da almak isteyince Makedonlar iyice kızar ve komplo kurmaya başlarlar, isyan çıkarırlar. Ancak isyanı sertçe bastıran İskender artık en ufak şakaya bile tahammül edemez hale gelmiştir. Sonunda ikisi de sarhoşken komutanı ve dostu olan Kleitos'u iki kere şaka yollu hakaretinden ötürü mızrakla öldürür¹²⁶.

Saltanatın son zamanlarında İskender'in tutumu belirsizdi. Makedonlar ona arkadaş gibi davranırken, Hellenler barbar halka alçak gönüllülükle davrandığı için aşağılanmış hissediyorlardı. Her şeyden önce İskender zaten Hellen değildir. Hellen olmayanların barbar diye adlandırıldıkları düşünülürse İskender'in bölünmesi doğaldı. Çünkü bu ona bir tehdit değildir. İskender, Hellenler ile barbarların kardeşliğini ilan etti. Başlangıçta bunu habersiz yapmış olsa da aslında tüm ömründe kardeşliği savunmuştur¹²⁷. Aynı zamanda başından beri İskender, her yerde kurtarıcı ve demokrasi destekleyicisi olarak görülmüştür¹²⁸. Kurtardığı şehirleri daha önce nasıl yönetiliyorsa öyle yönetmeye devam etti. Pers satraplarının idaresini aldı, Karia'da ve Lydia'da eski geleneksel yaşam devam etti ve Gordion'da Frig hükümdarları gibi bir yönetim şekli izledi. Geleneksel çeşitliliği sürdürürken Makedon Kralı ve Korinth Birliği'nin hakimi olduğunu da sık sık vurgulamıştır¹²⁹.

İskender'den önceden beridir bilinen barbar kelimesi ve ırkçı itham MÖ 4. yüzyılda yeni bir anlam kazanarak barbarların yaratılış olarak düşman olduğunu ve onlara karşı hissedilen nefretin doğal olduğunu savunur. Onlarla savaşıp onları yok etmek gereklidir. Hatta İskender'in hocası Aristoteles, sadece doğuştan barbar olduklarını değil ayrıca doğuştan köle olduklarını da savunur. Bu yüzden İskender, hocasına yolladığı mektubunda

¹²⁵ Bonnard 2004, 178.

¹²⁶ Bonnard 2004, 180.

¹²⁷ Bonnard 2004, 180-181.

¹²⁸ Schwertheim 2009, 50.

¹²⁹ Schwertheim 2009, 52.

barbarlara efendi, dost ve yakın olarak davranılmasını ve kölelik yaptırmamalarından bahseder¹³⁰.

İskender, Hellen düşüncesinin aksine Hellen ya da barbar olmanın doğuştan, doğumdan ya da kandan değil yetişilen kültürle alakalı olduğunu düşünür. Hiçbir ayrım yapmadan önceki Hellen hümanizmini MÖ 4. yüzyılda başlayan ırkçılıktan önceki haline döndürmeyi amaçlar¹³¹. İskender, Hellen ve barbar ırkçılığının yerine yeni bir insanlık olgusu getirerek bu ayrımı iyi ve kötü insan ayrımına çevirmiştir. İskender'in benimsediği yeni kavramlarda Tanrı bütün insanların babasıdır, Hellen ya da barbar olsun bütün insanlar kardeşlerdir. Bütün insanları kralın büyük kararları ve emirleri haricinde yönetime katılması gerekir. Bu düşünce de dirlik düzenliğe bağlanır¹³². Bu düşünce savaşızsız yaşama arzusu ile de anlatılabilir. İskender'in yaptığı iş şu düşünceyle açıklanabilir; Zeus bütün insanların ortak babasıdır. Batı dünyasında ilk kez bütün insanların kardeş olması fikri bu dönemde görülür¹³³.

İskender, Anadolu'ya geldiğinde toprakları Pers istilasından kurtarmayı amaçlarken sonrasında insanları kaynaştırmayı kendine amaç edinmiştir¹³⁴. Kardeşlik düşüncesinden sonra İskender, Susa'da iki milleti çocuk, kan, sevgi ve evlilik yoluyla kaynaştırmak ister. Bu sebeple kendisi III. Dareios'un büyük kızı Stateria, dostu Hephaistos, Stateria'nın kız kardeşi ile, Krateros, Dareios'un yeğeni ile evlenir. 5 gün süren şenlikte çeşitli uyruklardan insanlar vardı. Bu şenlik Hellenistik dünyanın merkezleri, Alexandria, Pergamon, Antiokhos, Seleukia gibi kentleri ünlendiren çok renkli bir uygarlığın habercisiydi. Resmi olarak ilk barış ve dostluk ya da kardeşleşmenin şenliği olan bu olay MÖ 324'te gerçekleşti¹³⁵.

“Aynı kralın tebaası olanlar aynı haklardan yararlanmalılar” diye düşünüyor olmalıydı¹³⁶. Ayrıca İskender'in en büyük politikalarından biri de arkasında düşman bırakmamaktı¹³⁷. Anadolu'da yeni bir yönetici olarak değil, anlaşmazlıkların yatıştırıcısı gibi davranmıştır. Satraplar yerine de Makedonlardan seçilen valiler atamıştır¹³⁸. Ele

¹³⁰ Bonnard 2004, 181.

¹³¹ Bonnard 2004, 182.

¹³² Bonnard 2004, 185.

¹³³ Bonnard 2004, 186.

¹³⁴ Bean 1995, 11.

¹³⁵ Bonnard 2004, 189-190.

¹³⁶ Bauer 2013, 624.

¹³⁷ Bonnard 2004, 163.

¹³⁸ Bonnard 2004, 164.

geçirdiği doğu kentlerinde Hellen festivalleri ve oyunları düzenleyerek onları Hellenleştirmeye başladı¹³⁹. İskender, Hellenlerin çoğunun hoşuna gitmeyecek şekilde yeni halklarının adetlerine uyar ve kıyafetlerini doğulu tarzda seçmeye başlar. Aslında onun istediği ona ait olan halkların tarihini keşfedip kabullenerek yeni bir hanedan kurmaktır¹⁴⁰. Hindistan'a kadar giden fetih seferinde Anadolu hem siyasi hem kültürel olarak Hellenizmin coğrafi olarak merkezi haline gelmiştir¹⁴¹.

Yakın arkadaşı ve komutanı olan Hephaestion'un ölümünü kaldıramayan İskender, Babil'e yas tutmaya gitti. Ancak orada humma nöbeti yüzünden MÖ 13 Nisan 323'te, 33 yaşında öldü¹⁴². Öldüğünde henüz farklı kültürlerden olan insanları tam anlamıyla bir araya getirememişti. Arkasında akıl sorunu olan bir kardeş ve doğmamış bir çocuğu vardı¹⁴³.

İskender'in ölümünden sonra Diadochlar/Ardıllar başa gelerek imparatorluğu kendi aralarında bölüşerek parçalamışlardır¹⁴⁴. Bu dönem Diadochlar/Ardıllar adını alır. Ardıllar, İskender'in savaşlarda yanında olan komutanlarıdır. Bu bölünme sonrası imparatorluk zamanla doğu bölgelerine yayılmak isteyen Roma'ya karşı koyamamıştır¹⁴⁵. Ardıllar imparatorluğu bölgesel olarak bölüşmüşlerdir. Bu bölünme; Antigonos Monophtalmos'un Büyük Frigya'yı¹⁴⁶, Eumenes'in Kapadokya'yı, Nearchos'un Lykia'yı, Ptolemaios'un Mısır ve Afrika'yı, Antipatros'un Makedonya ve Yunanistan'ı, Lysimakhos'un Trakya'yı¹⁴⁷, Seleukos'un Babil'i¹⁴⁸ ve Leonnates'in Marmara Bölgesi Frigyası¹⁴⁹'nı alması şeklindedir. Afganistan ve İran gibi imparatorluğun kalan yerleri de satrapların yönetimine bırakılmıştır¹⁵⁰.

İskender'in ölümü ve imparatorluğun bölünmesinin ardından Hellenler hem İskender tarafından yerleştirildikleri koloni bölgesinde hem de Atina'da isyan başlatmıştır¹⁵¹. Atina isyanında "Hellen Birliği" kurarak Makedonlara karşı savaşmak da istemiştir. Ancak isyanlar

¹³⁹ Bonnard 2004, 170.

¹⁴⁰ Bonnard 2004, 173.

¹⁴¹ Schwertheim 2009, 53.

¹⁴² Bauer 2013, 622.

¹⁴³ Bean 1995, 11.

¹⁴⁴ Özgan 2016, 33.

¹⁴⁵ Mansel 1999, 458.

¹⁴⁶ Bean 1995, 11. Schwertheim 2009, 54. Özgan 2016, 33.

¹⁴⁷ Özgan 2016, 33.

¹⁴⁸ Mansel 1999, 462. Schwertheim 2009, 54.

¹⁴⁹ Mansel 1999, 459.

¹⁵⁰ Özgan 2016, 33.

¹⁵¹ Özgan 2016, 34.

bastırılıp birlik dağıtılmıştır¹⁵². Sonraki yıllarda Ardıllar arasında İskender'in bedenine sahip olmak üzerinden anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Ptolemaios, İskender'in bedenini Babil'den İskenderiye'ye taşıdığı için, Perdikkas onun üzerine yürümüştür. Ancak Ptolemaios'un askerleri tarafından öldürülmüştür¹⁵³.

MÖ 319'da Makedonya ve Yunanistan hakimi Antipatros ölüp yerine ordu tarafından seçilmeden Poliperhon gelince diğer Ardıllar arasında birleşme meydana gelmiştir¹⁵⁴. Poliperhon, Hellen desteği için bir bağımsızlık buyruğu vermiş ve ordularının başına da Eumenes'i geçirmiştir. Antigonos, Eumenes'i yendikten sonra Anadolu'da kral gibi yaşayarak İskender devletinin kalanını da ele geçirmeye başladı. Ancak diğer Ardıllar, kendilerine verilen topraklarla yetinme amacındaydılar.

Antigonos'un tutumu yüzünden Seleukos, Ptolemaios, Kasandros ve Lysimakhos ona karşı birleşerek MÖ 315'te başlayıp MÖ 301'e kadar sürecek olan bir mücadeleyi başlattılar¹⁵⁵. Verilen mücadele esnasında Ardıllar, Antigonos'un Hellenlerden destek alamaması adına Hellenlerin bağımsızlıklarını tanımışlardır. Ayrıca bu tanınan bağımsızlık yalnızca anakarada yaşayan Hellenler için değil, Anadolu'da yaşayan Hellenler için de geçerliydi¹⁵⁶. Bu sebeple de Hellenler, bağımsızlıklarını bir propaganda olarak kullanmaktaydılar¹⁵⁷. MÖ 311 yılında Seleukos hariç dört Ardıl, İskender'in oğlu olan küçük İskender tahta çıkana kadar Kasandros'un saltanatın koruyucusu olarak kabul etti. Bu yeni dağılıma göre de Lysimakhos'un Trakya'da, Ptolemaios'un Mısır'da ve Antigonos'un tüm Asya'da hüküm sürmesine karar verildi. Hellenler de özgür olarak yaşayacaklardı¹⁵⁸. Ancak Kasandros, saltanatı korumasına karar verildiği yıl olan MÖ 311'de Roxana ve oğlu IV. İskender/Alexandros'u saltanatın daimi şekilde kendisinde kalması için öldürttü¹⁵⁹. Diğer Ardıllar bu haberi beş yıl boyunca kimseye yaymadan İskender'in oğluna hizmet ediyorlarmış gibi görünmeye devam ettiler. Aralarından beş yıl boyunca kendini kral ilan eden olmadı¹⁶⁰.

¹⁵² Mansel 1999, 459.

¹⁵³ Bauer 2013, 627.

¹⁵⁴ Mansel 1999, 461.

¹⁵⁵ Mansel 1999, 462.

¹⁵⁶ Schwertheim 2009, 55.

¹⁵⁷ Mansel 1999, 463.

¹⁵⁸ Mansel 1999, 463.

¹⁵⁹ Özgan 2016, 33.

¹⁶⁰ Bauer 2013, 629.

MÖ 308'de Antigonos, Babil'i tehditlerle almak isteyen Seleukos ile çarpışmış ve başarılı olamamasına rağmen silah bırakma anlaşmasıyla barışı sağlamıştır. Ancak MÖ 307'de Antigonos'un oğlu Demetrios, Kasandros'u Atina'da ve Ptolemaios'u da Kıbrıs'ta yenmiştir. Ardıllar arasında yapılan bu savaşlar sonrasında MÖ 306'da Antigonos ve oğlu Demetrios¹⁶¹ kral ilan edilince MÖ 305'te Ptolemaios, Lysimakhos, Seleukos ve Kasandros da kendini kral ilan ettirdi. Böylece İskender'in krallığı beşe bölündü¹⁶². MÖ 301'de büyük bir coğrafya olan Asya'nın hakimiyetini bölmek için Lysimakhos batıdan, Seleukos doğudan gelerek Ipsos Savaşı'nda Antigonos'u öldürdüler¹⁶³. Bu savaştan sonra Antigonos'un yerini oğlu Demetrios aldı¹⁶⁴. Böylece tüm Anadolu Toroslar'a kadar Lysimakhos'un egemenliği altına girdi. Lysimakhos, gücünü göstermek adına kentler kurdu, Antigoneia'nın da adını Alexandria Troas olarak değiştirerek yeniden kurdu. Anadolu'daki kıyı şeritlerine ilgi göstererek Pergamon'un garnizon haline getirerek devlet hazinesini de burada saklıyordu¹⁶⁵. Seleukos, MÖ 281'de Magnesia'nın kuzeyinde yapılan Kurupedion Savaşı ile Lysimakhos'u öldürdü ve topraklarının sahibi oldu. Lysimakhos'un kalan topraklarını da alabilmek için Avrupa'ya gittiğinde Ptolemaios Keraunos tarafından MÖ 283'te öldürüldü. Böylece İskender'in Ardıllar'ından da kimse kalmadı. Taht varislerinin ikinci kuşakları da Epigonlar olarak anılırlar. Bir yandan İskender'in bıraktığı Hellenleştirme politikasını sürdürmeye çalışırken diğer yandan İskender'in imparatorluğundan daha fazla halk çeşitliliğine sahiplerdi¹⁶⁶.

MÖ 299'da Seleukos, Hint Kralı ile barış anlaşması yaparak karşılığında ondan filler aldı. Ancak aynı yıl, Demetrios Makedonya'yı aldı. Kasandros'un ölümünden sonra taht kavgasına düşen iki kardeş Demetrios'tan yardım isteme hatasına düştü ve Demetrios ikisini de kovarak Makedonya'yı Yunanistan'a ekledi. Böylece kalan beş krallık, dörde düştü: Ptolemaios, Seleukos, Lysimakhos ve Demetrios. Ancak Demetrios'un krallığı kısa sürdü. İskender'in öz kuzeni olan Pyrrhos ortaya çıktı. Pyrrhos, Ptolemaios'un üvey kızı ile evliydi. Böylece Ptolemaios hem Makedonya'ya hem de Yunanistan'a saldırabilirdi¹⁶⁷. Pyrrhos, Makedonya'yı ele geçirerek MÖ 286'da Demetrios'u attı. Demetrios, Anadolu'ya kaçarak Seleukos'a saldırdı ve öldürüldü. Böylece krallık sayısı da üçe indi: Ptolemaios,

¹⁶¹ Schwertheim 2009, 55.

¹⁶² Bauer 2013, 629.

¹⁶³ Schwertheim 2009, 56.

¹⁶⁴ Bauer 2013, 630.

¹⁶⁵ Mansel 1999, 473. Schwertheim 2009, 56.

¹⁶⁶ Schwertheim 2009, 57.

¹⁶⁷ Bauer 2013, 631.

Seleukos ve Lysimakhos. MÖ 279'da Roma, Tarentum'a saldırdı¹⁶⁸. Bunun sebebi genişlemeye çalışırken başarılı olamayan Pyrrhos'tu. Seferinde başarılı olamayınca Makedonya'ya gelerek Kral Antigonos Gonatas'ı indirdi ve kendini kral ilan etti¹⁶⁹. Tarentum, Yunanistan'dan yardım istedi. Pyrrhos, yardıma gitse de çok adam kaybedip etkili olamayacağını anlayınca geri döndü. Böylece Tarentum, Romalılar tarafından ele geçirildi¹⁷⁰.

MÖ 280'de başlayan Keltler/Galatlar'ın üç kola ayrılarak gerçekleştirdikleri göçler Makedonya, Yunanistan ve Anadolu'yu etkilemiştir. Bu üç kolun ilki Makedonya, ikincisi Yunanistan ve üçüncüsü de Trakya hedefindeydi¹⁷¹. Kuzeyden gelen Galatlar'ın, Akdeniz'e gitme gibi bir amaçları da vardı¹⁷². Üç akın halinde gelen Galatlar'ın ilki MÖ 279'da Dephi'de yenilgiye uğratıldı¹⁷³. MÖ 277'de Galat kabileleri Antigonos Monophthalmos'un torunu olan II. Antigonos tarafından bozguna uğratıldı. Anadolu'ya geçen Galatlar, MÖ 275/274'te Frigya'yı ele geçirerek yerleştiler¹⁷⁴. Ancak yine de komşularına yağma yapmaktan vazgeçemediler. MÖ 268'de Antiokhos tarafından yenildiler. Galatların alt grubu olarak gelen bir diğer grubu da MÖ 238/237'de Attalos bozguna uğratmıştır¹⁷⁵. Attalos, Galatlara karşı aldığı bu zaferden sonra Kral unvanını almıştır¹⁷⁶. Hellenistik krallıklarda ve sonrasında Roma ordusunda paralı asker olarak görev almışlardır¹⁷⁷. Yaşanan bu Galat akınlarıyla beraber vatan koruma propagandaları ve Barbar- Hellen farkı düşüncesi bir kez daha alevlenmişti¹⁷⁸. Çünkü Pergamon'un Galatlar konulu olan anıtları Hellenlerin ilgisini çekmiştir. Hellenler için Galatlar hem yabancı hem de barbarlardı¹⁷⁹.

Galatların Anadolu'ya girmesi Pergamon'da da Attalos Krallığı'nın kurulmasına yol açtı. Bu krallık, Lysimakhos'un hazinesi koruyan Philetairos tarafından kurulmuştu. Philetairos, iki hükümdar anlaşmazlık yaşarken Seleukosların tarafına geçmişti. Ancak ikisinin de ölmesiyle evlat edindiği oğlu ya da kardeşi¹⁸⁰ I. Eumenes'in oğlu I. Attalos,

¹⁶⁸ Bauer 2013, 632.

¹⁶⁹ Mansel 1999, 474.

¹⁷⁰ Bauer 2013, 632.

¹⁷¹ Mansel 1999, 471.

¹⁷² Schwertheim 2009, 63.

¹⁷³ Schwertheim 2009, 64.

¹⁷⁴ Schwertheim 2009, 65.

¹⁷⁵ Mansel 1999, 473.Schwertheim 2009, 66.

¹⁷⁶ Mansel 1999, 473.

¹⁷⁷ Mansel 1999, 471.

¹⁷⁸ Mansel 1999, 471.

¹⁷⁹ Schwertheim 2009, 66.

¹⁸⁰ Mansel 1999, 473.

Seleukosları ve Galatları yenerek kral unvanını aldı ve bu krallığı kurdu¹⁸¹. Pergamon kısa zamanda üç büyük krallık ile çatışacak boyutlara geldi¹⁸².

MÖ 3. yüzyıl sonuna doğru büyüyen Roma baskısı hissedilmeye başlandı¹⁸³. Roma, Doğu'ya doğru genişleme politikasına sahip değildi. Antiokhos'un Suriye'ye ve V. Philippos'un da Trakya, Kykladlar ve Anadolu'ya saldırmasıyla Pergamon Kralı I. Attalos, MÖ 201 yılında Roma'dan yardım istedi. Hannibal'i bozguna uğratmış olan Roma'nın bu yardımı kabul etmesi onların Akdeniz siyasetine dahil olmasının başlangıcı oldu¹⁸⁴. Roma, Makedonya Kralı V. Philippos ile çarpışıp MÖ 197'de barışa zorladı¹⁸⁵. Bu savaşta Pergamon ve Rhodos, Roma'nın tarafındalardı¹⁸⁶. Ağır şartlar içeren bu anlaşmayı kabul etmek istemeyen Hellenler, III. Antiokhos'tan yardım istediler. Bu anlaşmada Philippos, Anadolu'da ele geçirdiği Hellen kentlerini, Yunanistan'da ele geçirdiği yerleri Roma'ya bırakacak ve 1000 talentlik bir tazminat ödeyecekti. Roma, Yunanistan'ın koruyucusu rolünü üstlendi. MÖ 194'te Roma söz verdiği gibi Hellenlere topraklarını geri verdi¹⁸⁷. Zira Antiokhos, Roma tarafından yenilgiye uğratılan Hannibal'in de etkisiyle yardım çağrısını kabul ederek Roma'ya karşı geldi¹⁸⁸. İzlediği bu tutum yüzünden hem Roma hem de II. Eumenes'in muhalefetiyle karşılaştı¹⁸⁹. Ancak yenilgiye uğradı ve kaçarken Roma ordusu onu takip etti. Roma ordusu, Pergamon ordusunun da desteğiyle MÖ 190'da III. Antiokhos'u Sipylos Magnesiası'nda yendi¹⁹⁰. MÖ 188'de Apameia Barışı¹⁹¹ ile ele geçirdiği toprakları da Pergamon Kralı II. Eumenes'e bıraktı. Bu durum Pergamon Kralı III. Attalos'un MÖ 133'de öldüğünde topraklarını Roma'ya bırakışına kadar sürdü¹⁹².

MÖ 171-168 yılları arasındaki savaşla Roma, Makedonya topraklarının tamamını ele geçirdi. Böylece Roma'nın Doğu'ya açılması daha kolay hale geldi. Makedonya dörde bölünerek vali atandı¹⁹³. Roma, verdiği bir diğer savaşla MÖ 168'de İskenderiye hariç, Mısır'ı ele geçirdi¹⁹⁴. MÖ 149'da Makedonya'da baş gösteren bir isyanla Roma, isyanı

¹⁸¹ Bean 1995, 48. Schwertheim 2009, 63.

¹⁸² Bean 1995, 12.

¹⁸³ Mansel 1999, 478.

¹⁸⁴ Mansel 1999, 481.

¹⁸⁵ Bean 1995, 13.

¹⁸⁶ Mansel 1999, 482.

¹⁸⁷ Mansel 1999, 483.

¹⁸⁸ Bean 1995, 13.

¹⁸⁹ Mansel 1999, 483.

¹⁹⁰ Mansel 1999, 484.

¹⁹¹ Mansel 1999, 484.

¹⁹² Bean 1995, 13.

¹⁹³ Mansel 1999, 485.

¹⁹⁴ Mansel 1999, 486.

bastırmış ve MÖ 148'de Makedonya'yı dörde bölmek yerine tamamını bir eyalet olarak kabul ederek prokonsül tarafından yönetilmesine karar vermiştir. Makedonya'nın bu isyanından sonra Yunanistan Ahhaya Birliği ile Sparta'ya savaş açtı. Romalılar, MÖ 146'da desteklediği Sparta'ya savaş açılınca olaya dahil olarak Ahhaya Birliği'ni dağıttılar ve Korinth'i yağmalayarak Yunanistan'ı kendi özerkliğine bırakmış olsalar da Roma'ya ait hale getirdiler¹⁹⁵.

Roma, Pergamon topraklarını Asya olarak bir eyalet olarak kabul etti. Ancak Asya'ya uzak olduklarından bir yıl süreyle görev yapması için vali atadılar. Toprakların Roma'ya bırakılmasına isyan eden ilk isim Aristonikos/Andriskos¹⁹⁶ oldu. Ancak isyan bastırıldı¹⁹⁷ ve Roma mali işler haricinde kent yönetimine karışmadı. Her kentte gündelik işlerin çözülmesi için senato ve halk meclisleri bulunmaktaydı. Anadolu'da Roma'ya karşı gerçekleşen bir diğer ayaklanma ise VI. Mithridates'in önderliğindedir. Roma'nın yönetiminde sıkılmış olan Anadolu halkı, Mithridates'i bir kral gibi görüyordu¹⁹⁸. MÖ 88'de Romalılar ile girdiği savaşta galip geldi¹⁹⁹. Ancak hemen sonrasında Roma, Sulla komutasında bir ordu gönderdi ve MÖ 86'te Mithridates'i mağlup ederek onu barış anlaşmasına zorladı. Aynı zamanda da Atina'yı zaptetti ve Hellenlere ağır vergiler ödeme yükümlülüğünde bulundu²⁰⁰. Anlaşma sonucunda Mithridates, ele geçirdiği toprakları geri verdi. MÖ 74'te IV. Nikomedes'in vasiyetiyle Bithynia, Roma'ya geçti. Böylece Roma, Orta ve Doğu Anadolu'da yerli vasalların yönettiği küçük devletler kurdu. Dil ve kültür olarak Hellen benimsendi. Doğu ve batı olarak bu kültürü kendi içlerinde birleştirerek özgünleştirdiler²⁰¹.

MÖ 66'da Mithridates yeni bir girişimde bulunsa da başarılı olamadı ve kaçarak Kırım'a saklandı. MÖ 63'te de intihar etti²⁰². Bu esnada Suriye'de süren taht kavgaları ve iç çatışmalara Roma da karıştı. Seleukos Devleti'nin son parçaları da MÖ 63'te Pompeius'un tarafından Roma'ya katılarak "Suriye Eyaleti" haline geldi. MÖ 96 yılında Kirene vasiyet yoluyla Roma'ya bırakılmıştı. Sonrasında MÖ 58 yılında Kıbrıs da Roma'ya dahil oldu²⁰³. Roma'da devlet adamlarının yarattığı iç karışıklık nedeniyle Mısır'ın Roma'ya katılması

¹⁹⁵ Mansel 1999, 487.

¹⁹⁶ Mansel 1999, 488.

¹⁹⁷ Bean 1995, 14.

¹⁹⁸ Mansel 1999, 488.

¹⁹⁹ Bean 1995, 15.

²⁰⁰ Mansel 1999,488.

²⁰¹ Mansel 1999, 490.

²⁰² Bean 1995, 16.

²⁰³ Mansel 1999, 490.

zaman aldı. Ancak sonrasında MÖ 30 yılında Octavianus, Mısır'ı fethetti ve Roma topraklarına kattı. Bu fetihle birlikte Roma'nın Akdeniz'deki halkası kapanarak Hellenistik Dönem'i sonlandırdı²⁰⁴.

2.2. Hellenistik Dönem Tapınak Mimarisi Anlayışı

“Hellenistik” terimi Hellen geleneklerinin yerli geleneklerle birleşerek karma bir sosyo-kültürel yaşam biçimi için kullanılmaktadır²⁰⁵. Hellenistik Dönem, Klasik Dönem etkisinin yayıldığı uzak-yakın kültürlerin birleştiği bir dönem olarak da anılmaktadır²⁰⁶. Bu dönemde Hellenler ve diğer topluluklar arasında yerleştirilip Hellen özelliklerine sahip kentler kurarak Hellenleşmeye destek sağladılar²⁰⁷. Kentlere yerleşen Hellenler de kentlerin değişimine katkıda bulundular. Hellenlerin yerli halkları etkilemesi gibi yerli halklar da Hellenleri etkilemiştir²⁰⁸. Hellenistik Dönem, insan ile çevre ilişkisinin değişiminin önemli şekilde izlenmesini sağlar. Mekansal olarak değişen özellikler mimari ve insan yapımı diğer öğeleri anlamamızı sağlar. Bu iki öğe birbirleri hakkında fikir verirler. Aynı zamanda da insanın sosyal olarak düşünce yapısını da yansıtırlar. Eylemler algıya bağlıdır ve algı da eylemlerle şekil alır. Hellenistik Dönem'de mimari çevre estetik bir hal başlar. Mimariler artık bariz biçimde insan algısını ve eylemlerini yansıtır. Hellenistik Dönem'den önce de bilinen bu yansımalar bu dönemde çok daha açık şekilde izlenebilir²⁰⁹. Hellenistik Dönem sanatçıları kültürel, sosyal ve dini olarak patronlarının bireysel hassasiyetine ağırlık verdiği için bu dönemde özel portre, heykel ve resimdeki ethosun tercihi artmıştır²¹⁰.

Perslerin Anadolu'yu ele geçirmesinden sonra uzun bir süre duran mimari faaliyetler, MÖ 386'da Kral Barış'ından sonra tekrar başlamıştır²¹¹. Hellenistik Dönem'in mimari anlayışının MÖ 3. yüzyılda başladığı söylenebilir de MÖ 4. yüzyılda İonlar Pers yönetimi altındayken de üslup ve dekorasyon konusunda kendilerini geliştirmişlerdir²¹². Hekatomnidlerin öncülüğünde şehirlere yeni inşa planları yapılmıştır. Yeni inşa planını

²⁰⁴ Mansel 1999, 491.

²⁰⁵ Martin 1996, 198.

²⁰⁶ Steele 1992, 61.

²⁰⁷ Martin 1996, 198.

²⁰⁸ Martin 1996, 199.

²⁰⁹ Haug ve Müller 2020, 11.

²¹⁰ Pollitt 1965, 196.

²¹¹ Büyüközer 2019, 197-198.

²¹² Watkin 1996, 29.

Anadolu'ya Hekatomnidlerin yaydığı düşünülür²¹³. Ancak zaten Anadolu'daki Ion düzeni, anıtsal taş sütun mimarisinin başlangıcında hızlı bir yükselişe sahipti²¹⁴.

Hellenistik Dönem için bir algı mimarisi diyebiliriz. Mimari olarak dikkat çekmesi gereken ilk yer kutsal alanlardır. Temenoları sayesinde bir sınırları vardır. Ayrıca kutsallığa ayrılmış bu alanda sunak, adak vb. birçok buluntu ele geçmektedir. Ele geçen buluntular dönemin insanların sosyal olarak düşünce yapısını günümüze aktarmaları konusunda ciddi bir öneme sahiptir²¹⁵. Görsel olarak etkileme aracı şehirden şehre ve külte göre değişmektedir²¹⁶. O dönemde büyük ve ihtişamlı yapılar kentin gücünü göstermesi açısından önemlidir²¹⁷.

İskender'in fethi, tapınakları ve mimariyi hızlı bir değişime uğratmıştır. Yerel farklılıklara rağmen bir süre sonra evrensel olarak bu düzenler de kabul görmüştür²¹⁸. Yeniden zenginleşen Anadolu şehirleri, İskender'in de dirlik ve düzen politikasıyla beraber karışık nüfuslu yeni şehirler ortaya çıktı. Fetih sırasında ele geçirdiği topraklara Hellen kültürünü yaymayı da amaçlayan İskender sayesinde Hellen mimarisi de yayılım gösterdi²¹⁹. Bir yandan da sanatın asıl gelenekleri sahiplerini kaybetmiş de oldu²²⁰. Dor, Ion ve Korinth düzenine ek olarak yeni bir düzen görülmez.

Mimari tarzın net olarak gelişimi gözlenememekle beraber, bu biraz da mimar ve müşteriye bağlı bir olgudur. Mimarın tarzı ve müşterinin isteğiyle şekillenen bu durum karmaşıklığa neden olur. Bu nedenle aynı tarihlerde geleneğe bağlı ve aynı zamanda yenilikçi bir yapı, aynı yapıya bağlı olmalarına rağmen farklı yapılmış gibi algılanabilir²²¹. Her bina birbirinden bağımsız olarak görünmesine rağmen tüm binalar şehirdeki diğer yapılarla ilişkilidir. Açık alanlar ve yürüme alanları da anıtlarla süslüdür²²². Mimarlar yapılar arasındaki ilişkiye göre bir konumlandırma gerçekleştirirler²²³. Kesme taş duvar bloklar hem Yunanistan hem de Anadolu'da sıkça kullanılmıştır.

²¹³ Büyüközer 2019, 197-198.

²¹⁴ Bingöl 2001, 32.

²¹⁵ Haug ve Müller 2020, 15-16.

²¹⁶ Haug ve Müller 2020, 15-16.

²¹⁷ Demirağ 1995, 37.

²¹⁸ Lawrence 1957, 130.

²¹⁹ Mansel 1999, 529.

²²⁰ Mansel 1999, 529.

²²¹ Lawrence 1957, 201.

²²² Scranton 1965, 45.

²²³ Demir 2016, 293.

MÖ 3. yüzyıl tapınakları genel olarak küçüktür. Başlıkların tamamının işlenmiş olması nedeniyle Hellenistik başlıkların izleyiciyle aynı seviyeye sahipmiş gibi yapılmaya eğilimini gösterir²²⁴. Bu dönemde düzenler karışık olarak kullanıldığından bazen bir tapınak hem dendaneye hem de frize sahip olabiliyordu²²⁵. Pergamon Dionysos Tapınağı'na bakıldığında Dor tarzı sütunlar kaideye oturtulmuştur ve yivleri Ion tarzıdır. Ekhinus ve regula yerine ise korniş kullanılmıştır²²⁶.

Aslında Hellen etkisi büyük bir yayılım göstermeden öncesi bir nevi Neo-Klasistik bir dönemdir²²⁷. Ortalama olarak Hellenistik tapınaklar MÖ 2. yüzyıla kadar öncüllerini izlerler²²⁸. Bu sebeple Hellenistik Dönem mimarisinin gerçek özellikleri MÖ 2. yüzyılda izlenebilir hale gelmiştir²²⁹. Yeni yapılar tam olarak Hellen tarzı olmasa da Hellenistik bir tarza sahiplerdi. Ephesos Artemis ve Didyma Apollon tapınakları yenilenmelerine rağmen eski planlarının etkisinde inşa edilmişlerdir²³⁰. Geleneksel olarak yapılan tapınakların sayısı azalmıştır. Eski planlarında birkaç değişiklik yapılmıştır. Yapıların vurgu kısımları değişmiştir²³¹. Birçok antik yapıda köklü olarak değişiklik yapılmamakla beraber bu dönem yeniliği iç ve dış mekan biçimini geliştirmektedir²³². Dış bükey sütunlar ve içe eğimli duvarların en iyi örnekleri Hellenistik Dönem'de görülmektedir²³³.

Dor düzenindeki Hellenistik değişiklikler tapınağın dengesini değiştirmiştir. İlk olarak dikey boyuta bir vurgu yapılmıştır. Zemin kısaltılarak bu vurgu ortaya çıkartılır²³⁴. Yunanistan'daki Ion tapınaklarında üst kısımda kullanılan friz kuşağı, Anadolu'da dış sıraları, dendane olarak değişir. Ama frizli olarak işlenen tapınaklar da görülmektedir²³⁵. Sütunlar inceler, saçaklık yukarı alınarak genişliği kısaltılır, başlıklar daha küçük yapılır²³⁶, Dor düzene triglif frizi eklenir²³⁷ ve triglif frizi arşitravdan yüksek yapılarak metop sayısı arttırılır²³⁸. Sütunların incelenmesi ve sütunların arasındaki açıklığın arttırılmasıyla birlikte hareket kısıtlaması da ortadan kalkar. Dor başlıkları bu dönemde simetrik bir biçim

²²⁴ Lawrence 1957, 207.

²²⁵ Lawrence 1957, 209.

²²⁶ Lawrence 1957, 212.

²²⁷ Steele 1992, 61.

²²⁸ Scranton 1965, 37.

²²⁹ Demir 2016, 292.

²³⁰ Daşbacak 1997, 57.

²³¹ Scranton 1965, 37.

²³² Scranton 1965, 44.

²³³ Fyfe 1936, 95.

²³⁴ Scranton 1965, 37.

²³⁵ Roos 1976, 103.

²³⁶ Lawrence 1957, 202.

²³⁷ Scranton 1965, 38.

²³⁸ Mansel 1999, 529.

kazanır²³⁹. Ekinus bölümü daha düz bir biçimde verilir ve MÖ 2. yüzyılda Dor düzeninde dış saçaklık yaygınlaşmıştır²⁴⁰. In-antis planı propylon sütunları Hellenistik Dönem’de popüler hale gelmiştir²⁴¹. Bahsedilen değişiklikler incelendiğinde uygulamalı mühendislikten çok incelik ve zarafete önem verilmiştir²⁴². Ayrıca bu dönemde Hellen yapı unsurları dağılarak yerini yeni unsurlar ve mimari biçimler almıştır²⁴³.

Bu dönemde dekorasyon unsurlarındaki artış dikkat çekicidir²⁴⁴. Tapınak mimarisi daha etkileyici ve teatral bir hal almıştır²⁴⁵. Hellenistik tapınaklar izleyiciye tek tek gösterilmek için birçok imge içerir. İzleyicinin direkt olarak etkileşimine izin verilmemekle beraber kişi ancak mimarın istediği etkiyi görebilmekteydi²⁴⁶. Üç düzende de dekorasyonun ön plana çıkmasıyla çeşitlilik artar²⁴⁷. Hellenistik Dönem’de heykeller, mimari için bir dekorasyon öğesi haline gelmiştir. Böylece yontu gelişimi ve etkileşimi de tapınaklardan takip edilebilmektedir. Dekorasyon ve mimari olarak bütünlük mimari parçaların harmanlanması sayesinde de sağlanmıştır²⁴⁸. Bu dönem kabartmalarındaki Hellenizm etkileri kıvrımlardan ve zarafetle işlenişlerinden anlaşılabilir²⁴⁹. Hellen tapınaklarında görülen etkilerden biri de Ion Düzeni’ne özgü stylobattır²⁵⁰. MÖ 2. yüzyılda basamaklı stylobat gelenek gibiydi. MÖ 2. yüzyıl sonlarında ise stylobatın yerini podyum almıştır. İç girişten cellaya giden büyük basamak ve merdivenler Hellenistik bir etkiydi²⁵¹.

Hellenistik Dönem’de tapınak cepheleri genellikle doğuya bakar. Ancak topoğrafyaya göre de değişiklik görülür²⁵². Şehrin içinde bulunan kutsal alanlar, genelde kuzey, kuzeybatı ve güney yönlerine inşa edilir²⁵³. Tapınak yapılarının doğal ve geniş yapıda olması bu dönemin bir özelliği olarak sayılabilir²⁵⁴. Kutsal alanların dönemin dini ritüellerini ve din anlayışını göstermeleri açısından da bir önemi vardır. Kutsal alanların bizim önemseydiğimiz kadar döneminde de önemsendiğini şehrin en uygun ve en özenli

²³⁹ Conti 1962, 17.

²⁴⁰ Plommer 1958, 243.

²⁴¹ Büyüközer 2019, 206.

²⁴² Plommer 1958, 235.

²⁴³ Arslan 2009, 72.

²⁴⁴ Plommer 1958, 235.

²⁴⁵ Kostof 1995, 164.

²⁴⁶ Kostof 1995, 169.

²⁴⁷ Plommer 1958, 259.

²⁴⁸ Fyfe 1936, 22.

²⁴⁹ Fyfe 1936, 97.

²⁵⁰ Fyfe 1936, 30.

²⁵¹ Fyfe 1936, 31.

²⁵² Demir 2016, 293.

²⁵³ Demir 2016, 287.

²⁵⁴ Fyfe 1936, 29.

yerine konumlandırılmasından anlayabiliriz. Alan şehirden uzak olsa bile ızgara plana uygun²⁵⁵ ve ziyaretçiyi alana yönlendirir biçimde şekillendirilmiştir²⁵⁶. Kutsal alanlar, teraslamalarla ya da doğal olarak tepeye inşa edilerek anıtsal bir görünüm verilmiştir²⁵⁷. Düz zeminli tapınaklar kayalık ucunda, deniz burnunda ya da dik bir yamaçta şehri gözler biçimde yapılmıştır²⁵⁸.

Hellen etkili tapınakların yanı sıra Ion etkili tapınaklar da bulunur²⁵⁹. Atina'da Ion etkilenimi görülmektedir²⁶⁰. Genel olarak bir küçülme ve zarifleşme hakimdir²⁶¹. Hellenistik Dönem bu sebeplerle hem estetik hem de işlevseldir²⁶². Ion ve Dor düzeni göze batmayan bir biçimde harmanlanır²⁶³. Friz artık gelenekselleştiği için saçaklık boyu yükselir. Tapınak planlarında ise dini görüş olarak bir değişim görülmez. MÖ 2. yüzyılda Dor arşitravını frizden oluşan bir şekilde vermek, Ionik korniş ve dendanelerin kullanımı gelenek haline gelmiştir. Ion volütlerindeki palmetler ekinus boyunca düz uzanmak yerine kanalis genişliği boyunca dikey olarak büyümüştür. Bu tarz bir işleme o dönem için kullanışlı görülmüştür²⁶⁴.

Tapınak taklidi mezarlar, altınlar ve anıtlar artık daha özgür bir biçimde yapılmaktaydı²⁶⁵. Mausoleion Dor saçaklığa Korinth sütünü kullanılmasından dolayı güzel bir etkileşim örneğidir. Hellenistik Dönem gelişimi bu yapıda anlaşılmasa da tapınak biçimli mezarlar için iyi bir örnektir²⁶⁶.

Hermogenes, MÖ 2. yüzyılda itibar kazanarak önemli bir şahsiyet haline geldiğini ve Hellenistik Dönem'in etkili mimarlarından olduğu yönünde düşünceler bulunmaktadır²⁶⁷. Çalışmalarına bakıldığında Dor düzeninin tapınaklar için uygun olmadığını düşünerek yeni bir Ionik ideal oran sistemi geliştirmiştir²⁶⁸. Attik kaideyi Anadolu'ya Hermogenes'in getirdiği düşünülür²⁶⁹. Magnesia Artemis Tapınağı'nda kullandığı tasarımı Teos Dionysos

²⁵⁵ Demir 2016, 289.

²⁵⁶ Haug ve Müller 2020, 15-16.

²⁵⁷ Demir 2016, 287.

²⁵⁸ Fyfe 1936, 30.

²⁵⁹ Mansel 1999, 530.

²⁶⁰ Fyfe 1936, 21.

²⁶¹ Lawrence 1957, 201.

²⁶² Scranton 1965, 39.

²⁶³ Mansel 1999, 530.

²⁶⁴ Plommer 1958, 259.

²⁶⁵ Lawrence 1957, 201.

²⁶⁶ Lawrence 1957, 202.

²⁶⁷ Pollitt 1965, 211.

²⁶⁸ Lawrence 1957, 216.

²⁶⁹ Plommer 1958, 264.

Tapınağı'nda da kullanmıştır. Ancak tapınaklarda yoğun bir şekilde Priene etkisi de görülür²⁷⁰.

2.3. Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'da Amazonomakhia İkonografisine Sahip Tapınaklar

MÖ 6. yüzyıldan beri Amazon kadınları ve Amazonomakhia ikonografisi mimari, yontu ve seramik sanatına konu olmuştur. Arkaik ve Klasik Dönem'de daha yoğun görülen Amazon ikonografisi Hellenistik Dönem'de seyrekleşmesine rağmen devam etmektedir. Hellen-Amazon Savaşı'nı konu alan Amazonomakhia ikonografisi, Batı Anadolu mimarisinde de kendine yer edinmiştir. Amazonomakhia'nın Hellenistik Dönem Batı Anadolu'sunda yankı bulduğu iki tapınağı inceleyeceğimiz bu bölümde hem mimari hem de ikonografi ele alınacaktır.

2.3.1. Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı

Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı'nda Amazonomakhia işlenen iki parça ilk olarak 1904 yılında Edhem Bey'in kazılarında ele geçmiştir²⁷¹. Tapınağın yer aldığı Alabanda Antik Kenti, Aydın İli, Çine İlçesinin, 9 km. batısında Araphisar Köyü'nde yer alan bir Karia kentidir²⁷². Kentlerin MÖ 4. yüzyılda yer değiştirmesi Alabanda kentinde de görülmektedir. Bölgeye hakim şekilde ova ile yamacın birleştiği bir düzlükte yer almaktadır²⁷³.

Antik Dönem'in önemli yazarları arasında yer alan Herodotos kent hakkında, Kserkses'in MÖ 480'de Yunanistan'a yaptığı sefer sırasında Alabanda tiranı olan Aridolis'i esir aldığından bahseder. Alabanda tyranlığına Aridolis'in yerine Amyntas'ın geçtiğini anlatır²⁷⁴. Kentin adı II. Makedonya Savaşı'nda Roma müttefikleri arasında da geçer. III. Antiokhos, Ephesos'u ele geçirdikten sonra onurlandırmak adına Antiokheia adını alan birçok kent arasında Alabanda da yer alır²⁷⁵.

Ünlü coğrafyacı Strabon ise kentten şöyle bahseder; “*Alabanda, birleşmiş iki tepenin eşiğinde kurulmuş, küfelerle yüklü bir eşek görünümünde olan bir kenttir. Apollonios*

²⁷⁰ Lawrence 1957, 217.

²⁷¹ Edhem Bey 1905, 415.

²⁷² Edhem Bey 1905, 444. Bean 1971, 180.

²⁷³ Akkurnaz 2018, 301.

²⁷⁴ Hdt. VII, 195.

²⁷⁵ Akkurnaz 2018, 302.

*Malakos, kenti hem görünümünden hem de burada çok sayıda akrep bulunduğundan ötürü alaya alırken kentin akrep küfeleri yüklü bir eşek olduğu söyler. Hem bu kent hem de Mylasa bu yaratıklarla doludur ve bunların arasındaki bütün dağlık bölge böyledir. Alabanda, çok sayıda harp çalan kızlarla dolu, halkı lüks ve safahat içinde yaşayan bir kenttir*²⁷⁶. Strabon ayrıca kentin İç Karia'nın en önemli yerleşimlerinden biri olduğunu da ifade etmektedir²⁷⁷.

Alabanda'nın kuruluş mitolojisini ise Stephanos Byzantinos anlatmaktadır. “Kar süvari alayıyla bir zafer kazanınca oğluna Alabandos ismini vermiştir”. Bazı araştırmacılar ise ala (at) ve banda (zafer) kelimelerinin birleşiminden bu ismi aldığını düşünmektedir. Bir başka görüşe göre ise Karlar tarafından kurulan kent, Menandros kızı Kalliarkhos'un oğlu Alabandos'un adını almıştır. Bir başka söylenti ise Euhippos'un (Kariyalı bir kahraman) oğlu Alabandos tarafından kurulmuş olduğudur²⁷⁸.

Apollon Isotimos kültü ise MÖ 197'ye kadar Apollon ile Zeus'un kentin koruyucu tanrıları olarak anılmasından kaynaklanır. Ancak MÖ 197'den sonra kentin adı Antiokheia olarak değiştirilince Apollon'un epiteti de değişmiştir. Kentte; Artemis²⁷⁹, Apollon ve Zeus kültü görülmektedir²⁸⁰. A. Laumonier; tanrı Apollon'un Isotimos sıfatının Zeus Khrysaoreus²⁸¹ sıfatıyla aynı saygınlığa sahip olduğunu vurgularken diğer araştırmacılar ise Isotimos sıfatının Apollon'a aitliğinden emin değillerdir. Zira Isotimos, Kar kökenli bir kelimedir ve bu da tanrının yerel olması gerekliliğini ortaya çıkarır. Diğer bir görüş ise aşırı dindar olan Karların tanrıları Isotimos'u Apollon ile özdeşleştirmiş olabilecekleri yönündedir. Ephesos Artemis'inin değiştirilerek tapınım görmeye devam etmesi gibi Apollon için de öyle bir durumun söz konusu olabileceği düşünceler arasındadır²⁸².

Alabanda araştırma tarihçesine bakacak olursak; Alabanda'da bilinen ilk kazı çalışması 1904-1905 yılları arasında Müze-i Hümayun için eser toplamak amacıyla yapılmıştır. Edhem Bey, bu kazılar sırasında ilk olarak ayakta olan yapıları tanımlayarak bunların tiyatro, gymnasium ve tapınak olduğunu belirtir²⁸³. Ayrıca Edhem Bey'in kazıları

²⁷⁶ Strabon, XIV, 2.26.

²⁷⁷ Strabon XIV, 2.22.

²⁷⁸ Bean 1971, 180.

²⁷⁹ Akkurnaz 2018, 308.

²⁸⁰ Bağdatlı 2001, 17.

²⁸¹ Akkurnaz 2018, 308.

²⁸² Bağdatlı 2001, 18.

²⁸³ Edhem Bey 1905, 407.

sırasında in situ olarak bulduğu üç sütun altılığının zamanla yok olduğu saptanmıştır²⁸⁴. Uzun bir süre ara verilen kazılar 1999 yılında E. Yener tarafında temizlik, çevre düzenlemesi ve özellikle Apollon Tapınağı üzerine yoğunlaşan kazı çalışmaları ile yeniden başlamıştır²⁸⁵. 2011-2013 yılları arasındaki çalışmalar S. Ateşlier başkanlığında sürdürülmüştür. 2015 yılından itibaren A. Y. Tavukçu tarafından kazı çalışmaları devam etmektedir²⁸⁶.

Dikdörtgen bir temenos içinde, batı tepenin yarısındaki terasta yer alan tapınaktan²⁸⁷ ilk kez Vitruvius söz eder. Ünlü mimar, pseudodipteros planının ilk olarak Hermogenes tarafından Magnesia Artemis Tapınağı'nda uygulandığından bahsederken Menesthes'in de Alabanda Apollon Tapınağı'nda aynısını yaptığını belirtmektedir²⁸⁸. Tapınak dört basamaklı bir stylobata sahip olmakla beraber stylobat ölçüleri 22,02x34,25 metredir. Naosun iç genişliği ise 8,05 metre olarak ölçülmüştür²⁸⁹. İlk kazı çalışmalarını yapan Edhem Bey'e göre tapınak, 8x13 sütunludur²⁹⁰. Ayrıca sütun aralıklarının 2,80 metre olduğu ölçülmüştür ki bu da tapınağın sütunlu olduğunu kanıtlar²⁹¹. Yapılan kazılarla tapınağın pseudodipteros planlı olduğu anlaşılabilir Vitruvius'un verdiği bilgiler de doğrulanmıştır.

Vitruvius'un Alabanda Apollon Tapınağı'nın mimarının Menesthes²⁹² olduğunu belirtmesinden sonra; 1988 yılında W. Hoepfner, Berlin'de yapılan XIII. Uluslararası Klasik Arkeoloji Kongresi'nde Hermogenes konulu sunumunda Alabanda Apollon Tapınağı'nın mimarı olan Menesthes'in Hermogenes'in öğrencisi olduğu fikrini belirtir²⁹³. Aynı kongrede M. Kreeb ve N. C. Stampolides de Menesthes'in Alabanda Apollon Tapınağı'nın mimarı ve Hermogenes ile olan benzerliğini vurgularlar²⁹⁴. H. Weber de Menesthes'ten bahsederken Apollon Tapınağı ile Magnesia Artemis Tapınağı'nın başlıklarının birbirlerine olan yakınlığından²⁹⁵ dolayı Hermogenes'i örnek aldığını ortaya atmıştır²⁹⁶.

²⁸⁴ Bean 1971, 185.

²⁸⁵ Aydın Tavukçu 2015, 229.

²⁸⁶ Aydın Tavukçu 2015, 230.

²⁸⁷ Edhem Bey 1905, 407.

²⁸⁸ Vitr. III, 2.53.

²⁸⁹ Bağdatlı 2001, 20.

²⁹⁰ Edhem Bey 1905, 421.

²⁹¹ Kökdemir 2021, 92.

²⁹² Vitr. III, 2.53.

²⁹³ Hoepfner 1988, 31.

²⁹⁴ Kreeb 1988, 109. Stampolides 1988, 120.

²⁹⁵ Kökdemir 2021, 92.

²⁹⁶ Bağdatlı 2001, 12.

Alabanda Apollon ve Lagina Hekate Tapınağı arasında gerek yapıldıkları eksen gerekse ölçüleri açısından oldukça benzerlikler bulunur. Bu yönden araştırmacılar Menesthes'in ilk olarak Alabanda Apollon Tapınağı'nı yaptığını sonrasında ise bu tapınağı örnek olarak Lagina Hekate Tapınağı'nı yaptığını iddia etmektedir. Diğer görüşler ise Menesthes'in Kariyalı bir mimar olabileceği ya da Hermogenes'in yetiştiği mimarlık ekolünde sonradan eğitim görmüş olduğu yönündedir²⁹⁷. H. Lauter bu yönden bakıldığında tapınağı MÖ 130 civarlarına tarihlemektedir²⁹⁸.

Araştırmacıların düşüncelerinin doğruluğu üzerine konuşabilmek için ne yazık ki yalnızca tarihler yeterli değildir. Bu yönden mimari parçalar üzerindeki bezemeler ve stilleri oldukça önem taşımaktadır. Ancak 1904/5 yıllarında kazı yapan Edhem Bey'in Bizans Dönemi'nde yeniden kullanmış olarak bulduğu parçaların izine, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bile rastlanamamıştır. Raporlarında fotoğraflarıyla beraber bilgilere yer vermesi buluntuların günümüze kadar ulaşması için zemin hazırlamıştır. E. Yener tarafından yürütülen kazılar sonucunda uzunca bir süredir üstü kapalı olan Apollon Tapınağı'nın temelleri tekrar gün yüzüne çıkarılmıştır²⁹⁹.

Edhem Bey'in bulduğu ancak günümüze ulaşmayan parçalardan biri Ion başlığıdır. Kazılar sırasında ele geçen başlıklarda inci dizileri, tapınağa ait diğer inci dizilerinden daha iri yapılmıştır³⁰⁰. Ion başlığı ile Magnesia Artemis Tapınağı'nın başlıkları aynı tipte oval ve çanak kısmında ayrılmamış şekildedir³⁰¹. F. Rumscheid, bu parçadan bahsederken başlığın altındaki sütuna ait olan çıkıntındaki inci dizisinin Magnesia Artemis Tapınağı'nda da görüldüğüne dikkat çeker. A. Yaylalı, mimari bezemeler açısından baktığında ise MÖ 2. yüzyılın üçüncü çeyreği sonuna kadar uzandığını ve Alabanda Apollon Tapınağı'nın da bundan daha geç olamayacağını iddia eder³⁰². Görülen benzerliklerden dolayı bu kabul edilebilir görüştür.

²⁹⁷ Bean 1971, 189.

²⁹⁸ Bağdatlı 2001, 31.

²⁹⁹ Yener 2005, 111.

³⁰⁰ Bağdatlı 2001, 33.

³⁰¹ Kökdemir 2021, 95.

³⁰² Kökdemir 2021, 95.

Amazonomakhia Konulu Friz Parçaları

Edhem Bey'in çalışmaları sırasında ele geçen iki parçada³⁰³ Amazonomakhia frizli iki kabartma bulunmaktadır. Bunların ilkinde solda birbirine doğru yürüyen iki atlı figürü vardır. Soldaki sağ elini kaldırarak saldırmaya hazırlanır pozisyonundadır. Frizin sağında ise dizi üstüne düşen bir Amazon, savaşçıyı baltayla keserek yere sermiştir. Savaşçıyı öldürmek için hamle yapmaktadır³⁰⁴. Kabartmanın devamı fazla tahrip olduğundan anlaşılmamaktadır.

Üst kısmından inci dizisiyle sınırlandırılmış olan parçada net olarak görülebilen 7 figür yer alır (**Levha 22**). Parçanın en solunda birbirine bakar pozisyonda iki atlı figür görülür. Soldaki figürün miğfer (?) taktığı söylenebilir. Sol elinde de yuvarlak biçimli bir kalkan taşımaktadır. Başını öne eğik şekilde profilden verilmiştir. Karşısında at üstünde olan diğer figür tahribine rağmen erkeksi vücut hatlarına sahip bir kadındır. Sağ elinde kalkan taşıyan figür sağ profilden karşısındaki savaşçıya bakar.

Karşılıklı atlı figürlerin hemen yanında ayakta duran iki figür görülür. Soldaki figür tahribata rağmen cepheden betimlenmiş bir erkek figürüdür. Hemen yanında başını sola doğru bir Amazon kadını görülür. Khiton giymiş olan bu kadın savaşçı sol elinde yuvarlak bir kalkan taşır. Saldırmaya hazırlanmak için kaldırdığı sağ elinde muhtemelen bir silah bulunur.

Parçanın en sağında ise üçlü bir figür grubu görülür. Muhtemelen ikisi Amazon biri Hellen olan grupta parçanın en sağında bulunan Amazon, ortada yere düşmüş olan bir diğer Amazona yardım eder şekildedir. Solda kalan Hellen ise düşmüş olan Amazona saldırır şekildedir. Soldaki Hellen askeri miğferli olarak sola bakar şekilde profilden verilmiştir. Arkasında sol eliyle tuttuğu yuvarlak kalkanı görülür. Sol ayağı dizden bükülerek sağ ayağından destek alır. Sağ elindeki baltayla³⁰⁵ Amazonu yere sererken sol eliyle saçından tutar. Ortada dizleri üstüne düşmüş olan Amazon, sağa bakarken sağ eliyle Hellen askerini sol eliyle yardım eden arkadaşını tutar biçimdedir. Tahribattan kaynaklı olarak ortadaki Amazona dair başka bir gözlem yapmak oldukça zordur. Levhanın en sağında kalan Amazon da yaralı arkadaşını gibi sağa bakar şekildedir. Sağ eliyle arkadaşını tutarken sol elinde muhtemelen bir kalkan taşımaktadır. Sağ bacağı dizinden bükülmüş halde destek

³⁰³ Bean 1971, 189.

³⁰⁴ Edhem Bey 1905, 415.

³⁰⁵ Edhem Bey 1905, 415.

alırken sol ayağı gergin bir biçimdedir. Khiton giyimli olan Amazon, kol, bacak ve omuz kalınlığının verilmesine bakıldığında oldukça erkeksi bir anatomiyle betimlenmiştir.

Ele geçen ikinci parçada ise sağda üç kişilik bir grup yer alır (**Levha 23**). Muhtemelen bir yaralıyı taşımaktadırlar. Fazlaca tahrip olması sebebiyle tam olarak ikonografi anlaşılabilir haldedir. Ortada ise diz çökmüş bir Amazon görülmektedir. Amazonun solunda ise sol kolunda kalkan taşıyan ve onu öldürmek için gelen bir Hellen askeri işlenmiştir. Tahripten dolayı gelen kişinin asker mi yoksa Amazon mu olduğu konusu da net değildir. Uç kısımda ise kendini Hellen saldırısından korumaya çalışan bir Amazon görülür³⁰⁶.

Üst kısımdan bir sıra İon kymationu ve bir sıra İnci dizisiyle sınırlandırılmış olan parçada 6 figür görülür. Anlatım açısından bakılarak parçayı 3'lü olarak iki grup halinde inceleyebiliriz. Levhanın solunda bir savaş verilirken sağ tarafında yaralı taşıma sahnesi görülür.

Levhanın solunda, sol profilden sola doğru hareket halinde olan bir Amazon görülür. Sağ elini saldırmak için kaldıran savaşçı, sol elinde bir kalkan taşır. Sağ göğsünü açıkta bırakacak bir khiton giymiş olan kadın, muhtemelen önünde yere düşmüş olan arkadaşını savunmaya çalışır. Sol dizini bükerek sağ ayağından destek alır. Bu figürün harekete geçtiği yönde yere düşmüş uzanır halde başka bir Amazon görülür. Düşmüş olan yuvarlak kalkanın yanında yer alan Amazon, sola doğru bakarak sol elindeki kalkan ile önünde ayakta duran Helleni korumaya çalışır. Sol bacağını bükerek tamamen yere düşmemek için destek alır. Amazonu öldürmek için önünde ayakta duran bir Hellen görülür. Muhtemelen Amazonu saçından tutmaktadır. Ki bu saçından tutma hareketi Magnesia Artemis Tapınağı'nda da görülen bir betimdir. Hellen Amazona doğru sağa ve aşağı bakar şekildedir. Sol omzunda yuvarlak bir kalkan taşır.

Levhanın sağında kalan diğer 3'lü grup ise yaralı bir Amazon ve onu taşıyan diğer iki savaşçıdan oluşur. Ortadaki khiton giyimli yaralı Amazonu, sağ tarafındaki figür koltuk altlarından tutarak, solundaki figür ise ayak bileklerinden tutarak taşırlar.

Yukarıda birbirine benzer sahneler işlenmiş olan iki levha görülür. Bu levhalarda Hellenlerin bariz şekilde üstünlüğü göze çarpar. Savaşı kaybetmiş olan Amazonlar ise ya kendilerini korurlar ya da yaralıları kurtarmaya çalışır biçimdedirler.

³⁰⁶ Edhem Bey 1905, 415.

2.3.2. Magnesia Artemis Leukophyrne Tapınağı

Batı Anadolu'da Hellenistik Dönem'de Amazonomakhia betimlemesinin görüldüğü bir diğer tapınak ise Magnesia Artemis Leukophyrne Tapınağı'dır. Magnesia Aioller tarafından kurulmuştur. Magnesia'yı kuranların Kuzey Yunanistan'daki Magnesia'dan oldukları düşünülmektedir. Geç Dönem'e tarihlenen bir yazıtta Magnesialılar Anadolu'ya gelen ilk Hellenler olduklarını bile iddia etmektedirler. MÖ 400 yılında komutan Thibron, Magnesia'yı Pers satrapından alır. Kentte o dönem sur bulunmadığından kenti, Thoraks (Gümüş) Dağı'na taşımıştır. Kentte yine sur olmamasına rağmen dağın eteklerinde olduğundan daha korunaklı bir hale gelmiştir. Menderes Nehri'nin (Maiandros) taşıdığı miller nedeniyle kentin taşınmış olabileceği de iddia edilmektedir³⁰⁷.

Magnesia Antik Kenti, Aydın İli, Germencik İlçesi, Ortaklar Mahallesi, Tekinköy'de yer alır³⁰⁸. Ortaklar-Söke karayolu'ndan kente gelenler ilk olarak Artemis Kutsal Alanı'nı görmektedir. Kentin önemli ve ünlü yapıları da bu alan içinde bulunmaktadır³⁰⁹.

Kentte ilk araştırmalar, 1715 yılına kadar uzanır. Fransa Kralı tarafından görevlendirilen Fransız tüccar P. Lucas Magnesia'daki ilk incelemeleri gerçekleştirmiştir. Güzelhisar'da bulunan Tralleis Antik Kenti'nin Magnesia olduğunu düşünerek kayıtlarına böyle geçirmiştir. Ancak yine de Magnesia Antik Kenti'nin konumu için ilk olduğundan literatürde yer alır³¹⁰.

1720-1723'te Hollandalı J. Heyman ve J. A. von Egmond başkanlığında bir ekip Anadolu antik kentlerini incelemek için geziler yapar. Ekip Kuşadası'ndan sonra Magnesia'nın kalıntılarının bulunduğu alana gelir. Heyman ve ekibinin çalışması kentin adının duyulmasını sağlar. Ancak Heyman da Magnesia için Herakleia Antik Kenti olduğunu öne sürer. Daha sonra Güzelhisar Kasabası'na gelen ekip kalıntıları inceledikten sonra Magnesia düşüncesine yoğunlaşır. Kalıntılar ve yakın çevrenin ilk görsel unsurlarını sunmalarından kaynaklı ekibin çalışmaları önem arz eder³¹¹.

1803 yılında W. R. Hamilton, Güzelhisar için Tralleis ve "İne-Basar" için de Magnesia kenti saptamasını yapan ilk kişidir. 1824 yılında Hamilton'un incelemelerini

³⁰⁷ Bean 1995, 28.

³⁰⁸ Bingöl 1989, 61. Bingöl ve Kökdemir 2012, 391.

³⁰⁹ Bingöl ve Kökdemir 2012, 393.

³¹⁰ Kökdemir 2015, 160.

³¹¹ Kökdemir 2015, 161-162.

araştırarak Güzelhisar'ın Magnesia olarak adlandırılmasının hatalı olduğunu ve kentin doğru konumunu literatüre geçiren kişi ise W. M. Leake'dir³¹². Kentteki kalıntıların Artemis Leukophyrne Tapınağı'na ait olduğunu kanıtlamak için yazıtlı heykel kaidelerini ve tapınağın detaysız bir çizimini de yayınlamak için düşünmesini savunur. Tapınağın ilk çizimi de böylece gerçekleşmiş olur. Hamilton ve Leake'nin düşüncelerinin kabulüyle dernek bu defa W. Gell, J. P. Gandy ve F. O. Bedford'un da içinde bulunduğu bir ekip oluşturur. 1812'de Magnesia'ya gelen ekip tapınak üzerinde ilk küçük çaplı kazıyı gerçekleştirir. Bedford, Artemis Tapınağı'na dair detaylı planı, kalıntıları ve yakın çevrenin de çizimlerinin bir kısmını yayınlamak için kalıntılar ve çevrenin ilk görsel çalışmasına imza atar³¹³.

1817 yılında Magnesia'yı ziyaret eden antika meraklısı Forbin, Magnesia kenti için bilgi vermese de dönem siyaseti ve kökeni hakkında bilgi aktararak Magnesia'nın kesintisiz olarak devam ettiğini anlamamızı sağlamıştır. Forbin'e bir önceki ziyaretinde eşlik edemeyen Fransız mimar J. N. Huyot ve bir diğer mimar P. A. Dedreux, 1820 yılında Magnesia'ya gelerek stadion, tapınak, kutsal alan, gymnasium, tiyatro ve hamam planını içeren birçok çizim yaparlar. Ayrıca tepeden çizilen gravürlerde de kalıntıların durumu mevcuttur. Tapınakta betimlenen Amazonomakhia frizinden de bahseden ilk araştırmacıdır. Çalışmaları yayınlanmamış olsa da kendisinden sonra gelen araştırmacılar tarafından aktarılmaktadır³¹⁴.

1822'de İngiliz mimar L. Vulliamy, Klasik Dönem mimari bezemeleri üzerine yaptığı çalışmalar kapsamında Magnesia'ya gelerek tapınağın cella frizini detaylı biçimde çizerek yayınlamıştır³¹⁵.

1842'de Fransa Hükümeti Magnesia Artemis Tapınağı için planlanan kazı çalışmalarının başına C. Texier'i getirir. Texier, mimar J. J. Clerget ve ressam C. Boulanger'ın da olduğu bir ekiple Osmanlı Hükümeti'nin de izniyle Magnesia'daki kazı çalışmalarına başlar. Texier ve ekibi 70-80 metre uzunluğunda kırkın üstünde parça ve tam friz bloğu ile peristasis frizlerini ortaya çıkarır. Parçaları 1843 yılında Kuşadası Limanı'ndan Fransa'ya gönderir³¹⁶.

³¹² Yaylalı 1976, 10. Bingöl ve Kökdemir 2012, 392.Kökdemir 2015, 163.

³¹³ Kökdemir 2015, 164.

³¹⁴ Kökdemir 2015, 165-166.

³¹⁵ Kökdemir 2015, 166-167.

³¹⁶ Kökdemir 2015, 167-168.

1872-1873 yıllarında O. Rayet ve A. F. T. Thomas, Magnesia ve çevresi hakkında bir kent tarihçesi yayınlayınca kentnin değeri yeniden ortaya çıkar³¹⁷. Böylece 1890 yılında Aydın ili Müze-i Hümayun Müdür Vekili D. Baltazzi, Magnesia’da Müze-i Hümayun adına tapınak, nekropol ve tiyatrodaki ilk resmi kazı çalışmalarına imza atar. Bulunan eserleri İstanbul’daki Müze-i Hümayun’a naklettirir. Osman Hamdi Bey tarafından yeterince değerli bulunmayan eserler sebebiyle Magnesia’da kazıların devamı için izin verilmez³¹⁸.

F. H. von Gaertringen, C. Humann ve O. Kern, Magnesia’ya gelerek 1890-1891’de Baltazzi’nin başlattığı kazı çalışmasını sürdürerek kent hakkında önemli sonuçlara ulaşır. Magnesia’da yapılan en uzun çalışma hava ve sağlık koşulları sebebiyle 1893 yılında sona erer³¹⁹.

1985 yılında Magnesia’daki kazılar Orhan Bingöl tarafından yeniden başlatılmıştır³²⁰. Keşfedilmesinin ardından 300 yıl sonra düzenli ve bilimsel olarak süreklilik sağlaması açısından değerli bir kazıdır.

Amazonomakhia ikonografisi üzerine inceleyeceğimiz bir diğer eser MÖ 130’a tarihlenen³²¹ Magnesia Artemis Leukophyrne Tapınağı, kutsal alanın doğusunda yer alır³²². Tapınak ve çevresinde 100’den fazla Amazonomakhia frizine ait parça ve 340 parça tam halde figür içeren parça ele geçmiştir³²³. Parçalar İstanbul, Berlin ve Paris’e dağılmış durumdadır³²⁴.

Artemis Tapınağı, kontrastlar ve matematiksel olarak dahiyane bir plana sahiptir³²⁵. İon düzenli ve 8x15 sütuna sahip pseudodipteros planlı bir tapınaktır³²⁶. Tüm sütunlar eşit aralıklarla yerleştirilmiştir. Köşe sütunlar daha büyük biçimlidir. Attik olan özellikler İon düzenine ustaca kaynaştırılmıştır³²⁷. Hellenistik tapınak, Arkaik öncülünün üstüne yapılmış olmalıdır. Zira temenos duvarı, şehrin ızgara planına göre eğik bir şekildedir. Pronaos ve cellası eşit büyüklüğe sahiptir³²⁸. Tapınak yüksek basamaklı bir yapı üzerine yerleştirilmiştir

³¹⁷ Kökdemir 2015, 170.

³¹⁸ Kökdemir 2015, 171-172.

³¹⁹ Bingöl ve Kökdemir 2012, 392. Kökdemir 2015, 172.

³²⁰ Bingöl 1986, 59.

³²¹ Havelock 1981, 84.

³²² Bingöl ve Kökdemir 2012, 393.

³²³ Webb 1996, 90.

³²⁴ Yaylalı 1976, 14.

³²⁵ Havelock 1981, 84.

³²⁶ Bingöl ve Kökdemir 2012, 393.

³²⁷ Havelock 1981, 84.

³²⁸ Webb 1996, 89.

ve tapınağın ana cephesi batıya bakmaktadır³²⁹. 7 basamaklı platformun en üst basamağı baştan sona dar bir teras oluşturacak kadar uzundur³³⁰. Tapınak Hermogenes'in ana ve son eseri olarak görülür³³¹. Arşitrav, friz ve dendanenin bir arada kullanıldığı ilk tapınaktır³³².

Amazonomakhia Konulu Friz Parçaları

Tapınağın frizlerine baktığımızda; tüm friz Amazonomakhia konusuna ayrılmıştır³³³. Hellenistik Dönem'den önceye gitmeyecek bir üsluba sahiplerdir³³⁴. Bakıldığında görülemeyecek kadar yüksekte bulunduğundan o kadar iyi bir işçilik hakim değildir³³⁵. Batı yönü diğer yönler oranlara nispeten daha iyi bir işçiliğe sahiptir³³⁶. Buradaki özellik işlemenin kesintiye uğramadan devam etmesidir³³⁷. Humann, genel olarak araştırmaları esnasında fazlaca tahrip olmuş kabartmalar ve heykellerden bahsetmektedir³³⁸. 1902'de Herkenrath ise frizlerin bir rekonstrüksiyonunu yapsa da yeterince yakından bir incelemeyle yapılmadığı için parçalar yanlış çıkarılmış ya da birleştirilmediğinden başarılı olarak görülmemektedir³³⁹.

Parçaların tam olarak tapınağın hangi yönüne ait olduğu bilinmemekle beraber frizleri konularına göre yönler yerleştirmek de neredeyse imkansızdır. Zira düşme, savaş ve ayakta olan birçok sahne bulunmaktadır. Devam eden bir savaş sahnesi konu alındığından bu pozlar herhangi bir yöne ait olabilir³⁴⁰. Her şeyden önce yapılan rekonstrüksiyon üsluplara göre değil de kompozisyon bağlılığına göre yapılırsa daha doğru olur³⁴¹. Ancak frizlerin işlenişi ve sanatçıların detayları incelendiğinde ortalama olarak her sanatçı bir veya iki plakada çalışmıştır³⁴².

Frizlerin genel olarak içeriğine baktığımızda: At sırtında savaşan Amazonlar ve piyade Hellen savaşçıların betimlendiği iki grup yer alır (**Levha 24, Levha 25**). Bu grupta piyadeler, en büyük çeşitliliğe sahiptir. Kıyafet ve silah olarak 24 farklı gruba

³²⁹ Humann, Kohte ve Watzinger 1904, 39.

³³⁰ Havelock 1981, 84.

³³¹ Bingöl 2006, 215.

³³² Bingöl 2001, 33.

³³³ Webb 1996, 91.

³³⁴ Humann, Kohte ve Watzinger 1904, 175.

³³⁵ Webb 1996, 91.

³³⁶ Yaylalı 1976, 15. Webb 1996, 91.

³³⁷ Yaylalı 1976, 56.

³³⁸ Humann, Kohte ve Watzinger 1904, 176-185.

³³⁹ Yaylalı 1976, 13.

³⁴⁰ Yaylalı 1976, 14.

³⁴¹ Yaylalı 1976, 56.

³⁴² Yaylalı 1976, 55.

ayrılabilirler³⁴³. Üçlü gruplar ve nispeten çoğaltılmış gruplar da bulunmaktadır (**Levha 26, Levha 27**). Çoğunlukla sabit ve nadiren farklı pozisyonlara sahiplerdir. Bu sabit kalma MÖ 4. yüzyıldan kalmaz. Bu aynı zamanda tiplerin, figürlerin net olarak ayrılması ve her şeyden önce tüm frizlerin akıcılığıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Betim en kaba şekilde Amazonların yürüyerek savaşması olarak tanımlanabilir. Her zaman Hellenler Amazonlardan sayıca fazladır. Ancak üstünlük hiçbir zaman buradaki kadar net görülmemiştir. Hellenlerin zaferi yakındır³⁴⁴. Çoğu zaman benzer kıyafetlerle verilen Amazonlar göğüs altından geçen bir khiton giyerler. Savaş esnasında rahat olabilmek adına her iki omuzdan ya da sadece sağ omuzdan sabitlenmiş olan bu khitonların yanı sıra khlamys ya da kısa manto giyen Amazon betimleri de görülür³⁴⁵. Bir Amazon ise uzun kollu ve mantolu bir biçimdedir. Birinin gövdesi çıplak, khitonu beline düşmüş şekildedir. Aralarından en ilginç olanı ise uzun kollu gömlek ve pantolon giyen Pers kıyafetli Amazondur³⁴⁶. Amazonların çoğu başlarına herhangi bir şey takmaz. Orta uzunluğa sahip saçları ense kökünden basitçe toplanmış biçimdedir. Pers kıyafetli olan Amazon ise başına doğuya özgü bir taç takmıştır. Diğer Amazonlar ise saçlarını tamamen saran ve arkaya sarkarak başı çevreleyen bir kumaş sargısıyla verilmişlerdir. İki Amazon'da ise Hellenistik Dönem süvarileri tarafından takılan Boeotia miğferi görülür. Aralarından birinde de yalancı bir Hellen miğferi vardır. Amazonlar ellerinde kısa kargı, balta ya da mızrak taşırlar. İki Amazon kılıç taşıırken diğer ikisi de ok ve yay ile gösterilmiştir. Kalkan olarak da genel olarak Amazon betimlerinde hakim olan pelta kalkanı görülür³⁴⁷.

Söz konusu frizde Hellen olarak tanınan sadece Herakles vardır. Askerlerin çoğu çıplaktır ve kaslı biçimde verilmişlerdir³⁴⁸. Üç tanesi khlamys giyer ve iki farklı vücut zırhı tasvir edilir. Biri khiton üstüne omuzdan tutturulan deri, iki sıra saçaklı ve belden kemerli olan diğeri ise tek uzun kola sahip metal zırhtır. Hellen askerleri kılıç taşır, birkaç tanesi de mızrak. Askerlerin kalkanları, bir friz boyunca tamamen aynı boyutta yapılmıştır. Düz kalkanların yanı sıra Gorgon ya da çelenk şeklinde zeytin dalı olan işlemelileri de vardır³⁴⁹.

Herakles'in elinde ise sopa vardır. Herakles ele geçen parçaların dördünde sakallı olarak betimlenmiştir. Batıdaki parçada Herakles, sopasını sallayarak boynuna ön

³⁴³ Webb 1996, 90.

³⁴⁴ Yaylalı 1976,56.

³⁴⁵ Yaylalı 1976, 57.

³⁴⁶ Yaylalı 1976, 57.

³⁴⁷ Yaylalı 1976, 57. Webb 1996, 90.

³⁴⁸ Yaylalı 1976, 58.

³⁴⁹ Webb 1996, 91.

pençesiyle bağlanmış bir aslan derisi ve aslan başıyla verilmiştir. Miğfer ve zırh olarak aslan derisi işlenmiştir (**Levha 28**). Güneydeki Herakles'in ise iki parçası bulunur. Aslanın boynu başının arkasına kaymıştır. Ancak pençeler bağlı, postu sol kol altına dolamıştır (**Levha 29**). İkinci Herakles ise başı çıplak, sadece sopası görülür (**Levha 30**). Kuzeydeki frizde başı çıplak aslan derisi omzuna ve sol koluna gevşek şekilde dökülür³⁵⁰ (**Levha 31**).

Genel olarak silah ve kıyafette monotonluktan kaçılrsa da tek konu olarak işlendiğinden bu çok da mümkün değil gibidir. Hellenler çeşitli silah, miğfer ve kıyafet çeşitliliğine sahip iken Amazonlar aynı kıyafetleri giyerler. Amazonların çeşitliliği silah ve kalkanlarda kendini gösterir. Mızrak, kılıç, balta, kargı, yay, ok, yuvarlak kalkan ve pelta kalkan gibi çeşitliliğe sahiptir³⁵¹.

Poz olarak da çeşitlilik hakimdir. Batıda bir blokta gövdesi ve başı tamamen arkadan görünen bir erkek, öne doğru duran bir kadın ve at sırtında ölü bir Amazon işlenmiştir³⁵² (**Levha 32**). Atlar, vücutlara oranla nispeten daha küçük kalır³⁵³. Hellenler genel olarak çok hareketli şekilde işlenmiştir³⁵⁴. Güneyde at sırtındaki Amazon sola doğru ilerlerken başı tam olarak arkaya dönüktür. Dönüş pozisyonu kalkanla kapatılsa da bu çok da ihtimali olan bir dönüş hareketi değildir (**Levha 33**). Kuzeyde merkezde bir Hellen, kalkanı yukarı ve arkasında gösterilmiştir (**Levha 34**). Ayrıca kuzeyde bir at koşarken arka planda bir Amazon yumuşak bir biçimde düşer³⁵⁵.

Magnesia'daki friz kabartmalarının farklı uzunlukları birleşime bağlı değildir. Figürler nadiren diğer plakalara sarkar. Frizler genel durumu değiştirmeden birbirleriyle değiştirilebilir. Figürlerin parçalar üzerindeki dağılımı oldukça tutarsızdır. Bu da genel tasarımdan uzak olduğumuzu gösterir. Birçok durumda ayrı ayrı parçalar üzerindeki figürler bağımsızdır, böylece frizlerin tamamı bu noktada kesintiye uğrar. Bunlar da genel bir plandan çok eldeki taşların uzunluğuna göre işlendiğini gösterir. Çünkü elimizdeki parçalar birbirleriyle değiştirildiklerinde de uyum sağlayabildiklerinden tam olarak doğru bir rekonstrüksiyon yapmak zorlaşmaktadır³⁵⁶.

³⁵⁰ Webb 1996, 91.

³⁵¹ Webb 1996, 91.

³⁵² Yaylalı 1976, 72. Webb 1996, 91.

³⁵³ Yaylalı 1976, 74.

³⁵⁴ Yaylalı 1976, 73.

³⁵⁵ Yaylalı 1976, 72. Webb 1996, 91.

³⁵⁶ Yaylalı 1976, 142.

3. BÖLÜM

3. BETİMLERDE KULLANILAN AMAZONLARIN SOSYAL VE FELSEFİ YORUMU

Yontu, vazo resmi, kabartma ve anlatılarda Amazonların betimlenmesinin altında birçok sebep yatmaktadır. Anlatı ve görsel sanatlar incelenerek yorumlama yoluyla mantıklı bir sebep bulmak için birçok bilim insanı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Elbette ardında tek bir sebep yatmasını düşünmek sağlıklı olmayabilir. Bu sebeple birçok çalışma ve görüşü irdeleyip fikir sahibi olmaya çalışmak daha akla yatkındır.

İnceleme ve yorumlama yapan birçok araştırmacı arasında P. DuBois, D. J. Sobol, M. B. Gensheimer, M. Miller, E. Papadodima, D. Castriota, J. J. Pollitt ve daha fazlası yer alır. Adı geçen bilim insanlarının çalışmaları ışığında biraz da olsa fikir sahibi olabiliriz. Söz konusu isimlerin genel olarak düşüncelerine baktığımız zaman P. DuBois Amazonomakhia betimlerinin sıkça görülmesine Hellen-Pers Savaşı'nın yansıması, güç propagandası, endogami (akraba-yakın bağ evliliği) yönlendirmesi, kent tarihini, cinsiyeti, ırk üstünlüğünü övmek ve kadınların bastırılması şeklinde yorum yapar³⁵⁷. D. J. Sobol Barbarlar ile Hellen zıtlığı ve onlara karşı tarih boyunca olan üstünlük, Atina'yı tehdit eden güçler ve Hellen ırkını tanrısallaştırma adına betimlere sıkça yer verildiğini düşünür³⁵⁸. M. Miller'in düşünceleri de D. J. Sobol'a paralel şekilde ilerler ve olağanüstü olarak adlandırılan Marathon Zaferi'ni mitselleştirmek adına işlendiğini de eklemektedir³⁵⁹. E. Papadodima da P. DuBois gibi düşünerek özgürlük ve despotizm arasındaki çatışmaya da dikkat çeker³⁶⁰. J. J. Pollitt, sarsılan düzeni yeniden sağlamak ve Myken Uygarlığı'ndan sonra kaos endişesi ile betimlendiğini düşünür³⁶¹. D. Castriota da diğer düşüncelerin benzerlerini farklı örneklerden çıkarımlar ile sunar³⁶².

P. DuBois'in düşüncelerinin sebeplerini derinlemesine incelediğimizde ona göre Amazonomakhia, genellikle Hellenler ve Persler arasındaki savaşın bir temsili olarak yorumlanır. Hellen savaşçılar, Amazonların doğal olmayan şiddetine karşıdır. Bu durum, Hellen uygarlığına yönelik Pers tehdidinin bir yansımasıdır. Böylelikle barbarlar, akılcı

³⁵⁷ DuBois 1979, 43.

³⁵⁸ Sobol 1999, 100.

³⁵⁹ Miller 2005, 115.

³⁶⁰ Papadodima 2013, 143.

³⁶¹ Pollitt 1972, 3.

³⁶² Castriota 1992, 227-228.

olarak değil şiddete meyilli dişi kişilikler olarak tasvir edilirler. Sanatsal betimin değerlendirmelerinde barbarlarla özdeşleştirilmiş Amazon mitine karşı Hellenlerin muzaffer duruşu görülür.

Evlilik, Amazon mitinde yer almakla beraber Hellenler için çok büyük bir anlam ifade eder. Evlilik, Hellenlerin endogami için kullandığı bir metafordur. Kadınların beğenilerek eş değişimine gitmesi yani ticaretini yapmak gibi. Ancak Pers benzetmesi bu çemberin dışındadır³⁶³. Herodotos'un da Tarih kitabının başında bahsettiği gibi Hellenler iç evlilik olayını oldukça ciddiye alırlar. Evlilik değişimi kuralının ihlali savaş sebebi olarak görülmüştür³⁶⁴.

Klasik Dönem'de en sık anlatılan Amazon mitinin versiyonu olan Attika'nın Amazonlar tarafından işgali, kültür olarak evlilik temasını vurgular. Birincisi, Amazonlar, Theseus'u ve yandaşlarını kuşattıkları için, Hellen Uygarlığını ele geçirmeye meyilli, MÖ 5. yüzyılın Pers işgalcilerinin ön figürleri olarak görülüyorlardı. İkinci olarak, Amazonların evliliğe düşman olduklarını vurgular. Theseus, aralarından Hippolyte'yi ya da Antiope'ü aldı, onunla evlendi³⁶⁵ ve Hippolytus adında bir oğlu oldu³⁶⁶. Theseus ile Antiope'nin birlikteliği, evlilik düşmanlığının bir ihlaliydi. Çocuklarının ve Amazonun başına gelenler, bir barbarla bu tür bir bağlantının imkansız olduğunun göstergesiydi. Ancak, Theseus ve Hippolyte birleştikten sonra evlilik yasasının daha da fazla ihlal edilmesi, Hippolyte'yi kaçırma girişimleri bir Amazon istilasıydı. Onu, evliliğin duyulmamış olduğu, erkeklerin yılda bir kez yeniden üretim amacıyla cinsel olarak kullanıldığı, erkek çocukların öldürüldüğü, sakat bırakıldığı veya babalarının kabilelerine iade edildiği tek cinsiyetli kültürlerine geri götürmeyi bekliyorlardı. Amazonların yaşamının tasvirleri, onların evliliğe karşı olduklarını gösterir.

Amazon mitolojisi, polis idealine zarar görmüş bir alternatifi temsil ederek, cinsel farklılık fikirlerini sürdürmek için kısmen kullanıldı. Klasik Dönem'de, insan kültürünün tek önemli figürü, evlilik ve medeniyet konusu olarak insan tanımına hizmet etti.

Kentaumakhia ve Amazonomakhianın yan yana koyularak betimlenmesinin tarihi sebebi Hellen ırkını övmektir. Kentaurların evrimsel olarak ve Amazonların bireysel varoluş

³⁶³ DuBois 1979, 43.

³⁶⁴ Hdt. I, 4.

³⁶⁵ Bora 2004, 46.

³⁶⁶ DuBois 1979, 43.

olarak ayrılması şeklinde açıklanabilir³⁶⁷. Amazon ve Kentaur mitlerine ilişkin bu tarihsel perspektif hem Amazonomakhia hem de Kentauromakhia'da galip olan genç Hellen erkekliğinin güçlenmesine yol açar. Hem ırksal hem de yaşamsal evrimin mükemmelleştirilmiş sonu olan telos yani varoluş amacı olarak ortaya çıkar. Bu sebeple Amazonomakhia ile Kentauromakhia'nın yan yana getirilmesi, gençlere kent tarihi hakkında iki katı bir bilgi de sunuyordu. Böylece Hellen gençlerine asil soyları empoze ediliyordu. Hellenlerin barbarlara karşı kazandığı zafere dair bir ima olarak, aynı türden erkekler tarafından yurttaşlık içinde birbirine kapalı bir iç-eş kadın değişim sisteminin gerekliliği ve evlilik hakkında da bir öneri sunar. Kadınlar değiş tokuş edilmeli, eşit erkekler çemberi içinde tutulmalıdır³⁶⁸.

İnsan uygarlığı, Hellenler tarafından, evlilikte aynı ırktan erkekler arasında, kadınların değişimine bağlı olarak görülür. Kadınlar, kültürün kendisi gibi, dışarıdaki barbarlardan korunmalıdır. Savunmasız, zehirlenebilir, dışarıdan bozulmaya yatkın, ancak yine de kültürün sürdürülmesi için gereklidirler. Efsane, trajedi ve sanat, Hellen toplumunda kadınların üreme rolünü kabul ederler, ancak aynı zamanda bir fantezi, masum, orijinal, erkeksi bir kültürün çağdışı bir rüyasını yansıtır. Kadınların hayali savunmasızlığının yanı sıra savaşan kadınlar erkekler için vahşi bir fantezi malzemesi de olarak görülmüş olabilir³⁶⁹.

Araştırmacı D. J. Sobol'un düşüncesinde de ilk betimlerde düşman veya tehdit olarak görülen Amazonlar, sonraki dönemlerde tehdit olmaktan çıkarak artık saldırgan değil hatta narin³⁷⁰ olarak işlenirler. Hellenler için erkek bedeni kadın bedeninden üstün olduğundan Amazonların mücadelesi onlar için estetik bir meydan okumadır³⁷¹. Amazon tasvirlerine dair dört fikir sunulabilir; Amazonlar, erkeklerin yanında savaşan yardımcı barbar kadınlardır, Hellen kolonilerine saldıran tamamen tıraşlı yabancıların kadın sanılmasıdır, Hellen bakirlerinin vahşice güç kullanan kadın savaşçılar fantezisi ya da erginliğe ulaşmanın erkek kurban vermekten geçtiğine inanan silahlı bakirelerdir³⁷².

Hellenler kültürel başarılarına somut bir biçim vermek için Hellen mitlerini ve Hellen kahramanlarının zaferlerini aktararak Hellen kültürüne karşı olan tehditleri

³⁶⁷ DuBois 1979, 44.

³⁶⁸ DuBois 1979, 45.

³⁶⁹ DuBois 1979, 46.

³⁷⁰ Sobol 1999, 96.

³⁷¹ Sobol 1999, 102.

³⁷² Sobol 1999, 115.

tanımlamıştır. Bu tehditler arasında; yabancılar, Gigantlar, canavarlar, Kentaurular gibi kaba yarı insanlar ve aşırı saldırgan kadınlar olan Amazonlar bulunuyordu. Bu devasa “Yabancılar/Diğerleri” külliyyatından, her yerde bulunan Amazonlar, Hellenlerin az bilinen ve tehditkar olanı inşa etmelerinin aydınlatılmasında özellikle yardımcı oluyor. Bu görüntülerde, tekrar tekrar ima edilen zıtlık, Amazonların Hellenlerle zıt bir ilişki içinde tasvir edildiğini gösteriyor. Zamanla, Amazonların Hellen edebiyatında ve sanatında tasvirindeki ince değişiklikler ve gelişmeler, eşzamanlı olarak kültürel referans sürekliliği sağlar ve Hellen normlarına yönelik tehditlerin algılanmasında önemli dönüm noktalarını ortaya çıkarır³⁷³.

Amazonlara yapılan ilk edebi referanslarda, MÖ 8. yüzyılda Homeros, bu savaşçı kadınları, alternatif olarak “zıt”, “karşıt” veya “erkeklerin akranları” anlamına gelen antianeirai (ἀντιάνειραι) olarak adlandırır. Sıfat, Amazonları erkekler için bir eşleşme olarak vurguluyor ve askeri itibarlarını vurguluyor. Homeros’un metninde kritik bir tema ortaya çıkıyor: Amazonları yenerek kahramanca statü kazanılabilir ve kazanılacaktır. Örneğin Bellerophon, onlara karşı kazandığı zaferden sonra kralın kızına evlilikle ödüllendirildi³⁷⁴.

Amazon betimleri Atina tarihini etkileyen siyasi gerekliliklere ve askeri zaferlere dayalı olarak daha da süslenmiştir. MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru Amazonlar yalnızca betimlerde Karadeniz çevresindeki kendi toprakları ile sınırlı olan uzak ama işgalci “Yabancılar”dı. Amazonlar, MÖ 520 civarında yeni bir bölümün -Theseus’un Antiope’u kaçırmaması ve ardından Yunanistan’a yapılan Amazon saldırısı- ile birlikte, Attika’ya coğrafi terimlerle girmişlerdir³⁷⁵. Hellen dünyasının bu istilanın hem edebi hem de sanatsal kaynaklarda endişeyi yansıtıyor olması, Amazonların bu zamana kadar Atina’da kültürel olarak ne kadar yaygın ve Atina merkezli hale geldiğini gösterir³⁷⁶. Amazonları savaşta mağlup etmek veya liderlerini kaçırmak sadece Hellen efsanevi kahramanlarının üstünlüğünün bir sembolü değil, aynı zamanda Hellenlerin, özellikle Atinalıların yabancılar üzerindeki tarihsel üstünlüğünün bir işaretidir³⁷⁷.

MÖ 5. yüzyıl sonlarında Amazonlar artık Attika işgalcileridir. Theseus ve Hellenler tarafından geri püskürtülürler. Ancak ilginç olan bu mağlubiyet sırasında Amazonların

³⁷³ Gensheimer 2017, 14.

³⁷⁴ Gensheimer 2017, 15.

³⁷⁵ Gensheimer 2017, 15.

³⁷⁶ Gensheimer 2017, 16.

³⁷⁷ Gensheimer 2017, 16.

giydikleri kıyafetlerdir. Amazonlar, doğu tarzı pantolon, kollu gömlek ve bazen de Frig sivri uçlu başlıklarıyla tasvir edilirler. Kıyafetler gibi silahları da değişir ve artık kendilerine özgü pelta kalkanları taşırlar. Dahası Amazonlar, balta, mızrak ve kargılı olsa da birincil silahı kavisli İskit yayı olan okçular olarak daha sık betimlenirler. Hem yeni kıyafetleri hem yeni silahları Hellen normlarıyla çelişmektedir³⁷⁸.

Bu görüntüler, MÖ 6. yüzyılın sonları ve MÖ 5. yüzyıl başlarının gergin atmosferine fazlasıyla uygun hale gelmelerine rağmen, Pers Savaşları'ndan öncesine aittir. Attika işgalcileri bağlamında Amazonlar, Darius ve Persler için anlamlı bir ayna ve metaforu. Nitekim Amazon ikonografisi, Perslerle mücadeleleri örneklendirmek için kolayca ayarlanabilirdi. Örneğin, Marathon'da Atinalılar zırhlarının ağırlığı altında Pers piyadelerine saldırmak için koştular³⁷⁹. Atinalılar açısından, intihar saldırısı, genellikle Pers okçularından kaçma girişimi olarak açıklandı. Thermopylai'de (MÖ 480) dahası, İran yayılım ateşinin güneşi kapatacağı söylendi³⁸⁰. Bu iki anekdot, önemli bir sonucun altını çiziyor. Amazonlar, Pers Savaşları'nın yorumlanabileceği mitolojik bir çerçeveye sağladı. Amazonlar hem sözcüklerde hem de imgelerde, genel olarak Hellen normlarını ve özel olarak da Atina'yı tehdit eden bir ötekiliği somutlaştırdı³⁸¹.

Edebi metinlerde ve tasvirlerde Amazonlar ötekileştirilerek ve Hellenlerden tamamen farklı bir şekilde verilmiştir. Bir kadın savaşçı ırkı olarak Amazonlar, Hellen toplumu için temel olan sosyal gelenekleri ihlal ederler. Bu nedenle, Pers tehdidinin üzerine yansıtılabileceği mükemmel bir örnektir. Amazon-Pers analojisi, Persleri dışlaştırır ve dolayısıyla bir dereceye kadar aşağılar. Aynı zamanda, Hellen seyircisine, mitolojik anlatıları Pers Savaşları'nı bir karşılaştırmaya dönüştürmek için ötekiliği kullanarak Hellenlerin rakiplerine karşı ahlaki ve kültürel açıdan üstünlüğünü aktarır. Bu bağlamda Hellenlerin "Ötekileştirme" düşüncesi açısından Persleri, neden Gigantlar, Troialılar ya da diğer rakipler değil de Amazonları tercih ettikleri anlaşılabilir. Anlatıldığı gibi onların da tamamen insan formu olmaları önemlidir. Delphi Hazine Binası insanlara Marathon Zaferi'ni göstermek için inşa edildi. Kentaurlar ve Gigantlar yerine Herakles ile Theseus düşmanları Amazonlar olarak betimlenerek burada Perslerin eşiti haline getirildiler. Böylece Hellen sanatının sonraki betimlemeleri için de örnek oldular³⁸². Önemli bir şekilde,

³⁷⁸ Gensheimer 2017, 17.

³⁷⁹ Hdt. VI, 112.

³⁸⁰ Hdt. VII, 226.

³⁸¹ Gensheimer 2017, 17.

³⁸² Gensheimer 2017, 18.

Amazonlar ve Persler arasındaki benzerlik, Atina'nın Maraton'daki başarısını hiçbir şekilde azaltmadı. Aksine Atinalılar, Amazon düşmanlarını korkunç savaşçılar olarak göstererek kendi öz imajlarını geliştirebilirlerdi. Amazonlar öylesine yiğit rakiplerdi ki, Bothmer tarafından kataloglanan ve bir Amazonomakhia'yı tasvir eden 562 adet Attik vazo resminin arasında Hellen rakipleriyle aktif olarak savaşmak yerine merhamet için yalvaran 10 Amazon görülebilir. Bu ikonografik modelin üstü kapalı mesajı açıktır: Düşman kadın olduğu için güçsüz ve zafer de her zaman kesin değildir³⁸³. İlginç şekilde MÖ 4. yüzyıl kaynakları Amazonları konnu alarak genişlemeye devam eder. Bahsedilen birçok eserin ortak noktası Atinalıların mücadelelerden hiç yara almadan çıkmasıdır³⁸⁴.

Cenaze konuşmalarında da sık sık bahsedilen mitolojik zaferlerle, Atina'nın mitolojik eylemleri, bu hatiplere şehrin diğer Hellenler karşısında üstün olduğunu iddia etmeleri için bahane sağlıyor ve buna göre Atinalıların üstünlük "kanıtlarını" listelemiş oluyorlardı. Atinalılar, Persler ve zaferler konusunda diğer Hellenlere o kadar gösteriş yaparlar ki Peloponnesos Savaşları sırasında Hellenlerin dünyasıyla yüzleşecek olan prestij ve güç konusundaki gerçek çatışma önceden görülebilir. Özellikle, Perslere karşı olan mücadelenin geniş bağlamında Amazonların yenilgisinin altı çizilir. Bu durum Herodotos'un söylemine de yansır. Herodotos, sadece Atinalıların üstünlük iddialarını ilan etmekle kalmaz, aynı zamanda diğer Hellenlere Atina'nın rütbesini tanıdıklarını da "*...onlar sol kanatta yer aldılar*"³⁸⁵ diyerek gösterir. Buradaki önemli gerçek; cenaze söylemi ve mitolojik eylemlerin aktarımı, Hellenler ve Persler ya da Hellenler ve Atinalılar arasındaki hegomonik rekabeti yansıtmaktadır³⁸⁶.

Başlarda Amazonlar ile sıkça betimleri bulunan Herakles'in yerini Marathon Savaşı'ndan sonra Theseus'un aldığı görürüz. Bunun sebebi Herakles'i karalamak değil, Theseus'un Atina'nın kahramanı olduğu konusunun altını çizmektir. Delphi Hazine Binası'nda, Atina anlatımı Theseus'un şehri Amazon saldırısına karşı savunmasıyla doruğa ulaşır. Bu betimle beraber Theseus özel olarak Atinalı bir kahraman statüsünde gösterilir³⁸⁷.

Doğal olarak sorulması gereken soru şudur; bu görsel dönüşümün amacı nedir? Neden hazine binasında Theseus ve Herakles'e yenilen Amazonların yanı sıra birde iki

³⁸³ Gensheimer 2017, 19.

³⁸⁴ Gensheimer 2017, 20.

³⁸⁵ Hdt. IX, 27-28.

³⁸⁶ Gensheimer 2017, 23.

³⁸⁷ Gensheimer 2017, 30.

kahraman arasında tutarlı bir paralellik uyandırmaya çalışıldı? Cevap, yakın geçmişin, mitolojik öncüllerle iç içe geçmesi ve Atinalıların kendilerinin olduğunu iddia ettikleri kahramanlar ve bu kahramanların eylemlerinde yatar. Kısaca hazine binasının heykel işleri incelikli ve karmaşık bir şekilde gündemi dile getirir. Birincisi, Theseus'u kesin bir şekilde Atinalı kahraman olarak kabul ettirmek ve ikincisi ise Theseus ve Herakles arasında görsel eşitlik oluşturmaktır. Bunu yaparken Atinalı kahraman tüm Hellen kahramanlarının en büyüğü olarak kabul edilir. Böylece Atinalılar zaferlerini olağanüstü olarak sunmuş oldular. Kahramanların sayısız başarısı ve geçmişteki Amazon zaferi ile Atinalıların Pers zaferi özdeşleştirildi³⁸⁸.

Amazonomakhia, Atina kahramanlarının sayısız başarılarını ifade etmek amacıyla kasıtlı olarak bir etki yaratmak için kullanıldı. Atinalılar, tüm Hellenlerin aşına olduğu görsel bir dil kullanarak, Barbarları uzak tutmada Atinalıların kritik rolünü ileri sürerek, şehrin Delphi'nin kamusal ortamındaki zaferini tutarlı bir şekilde göstermek adına hazine binasının dekorasyonunda kullanmayı seçtiler. Binayı süsleyen mitolojik figürler ve eylemler, Atinalıların tehditkar "Öteki"ye üstünlüklerini anlamlı bir şekilde ifade ettikleri araçlardan biri oldu. Böylece mitolojik çatışma adı altında Atinalılar ile Persler arasındaki mücadele ve zafer uluslararası izleyicilere sunularak yüceltmek için istismar edilmiştir. Bu savaş betiminin amacı Pers Savaşları'nda Atina'nın ihtişamı ve dolayısıyla şehrin Yunanistan'daki üstünlüğüne vurgu yapmaktır. Atina'nın gururunu ve kendini yüceltmesini temellendirmektedir³⁸⁹.

Amazonomakhia betimlerinde düşmanın yiğitliği, galip gelenin başarısından ayrılmaz bir parçadır. Düşmanın niteliği her zaman zaferin ihtişamına katkıda bulunur³⁹⁰. Marathon Savaşı'ndan sonraki dönemden itibaren doğululara karşı verilen savaş mitleştirilme eğilimindedir. Tipik olarak düşman, Pers kıyafeti giyen Amazondur. Amazonlara karşı yapılan efsanevi savaşın, Atina'nın müttefiklerine yönelik propagandasında giderek daha önemli bir rol oynamaya başlar. Müttefikler Perslere karşı büyük zafere katkı sağlamış olsalar da Yunanistan'ı Theseus'un uzaktaki Amazon istilasından sadece Atinalılar kurtarmıştı. Tasvirlerde savaştan sonraki dönemde sakalsız doğu kıyafeti giyen figürler direkt olarak Amazon olarak algılanmaktaydı. Böylece Pers-Amazon algısının da oturduğu söylenebilir. Savaştan önceki betimlerde Amazonların güçlü

³⁸⁸ Gensheimer 2017, 37.

³⁸⁹ Gensheimer 2017, 38.

³⁹⁰ Miller 2005, 114.

olmalarına dikkat çekilirken savaş sonrasında Amazonların Hellenlerden korkar şekillerde görülmesi Pers gücüne karşı duyulan korkuyla baş etme içgüdüsünden de kaynaklanıyor olabilir. Çünkü yenilmiş olsalar da Persler hala güçlüdür³⁹¹.

Hellen ve Pers muhalefeti, Atina (erkek) idealinin inşasında önemli bir rol oynar. İdeoloji ve koşulların değişikliklere rağmen muhalefet ilkesi dikkatle korunur. İkisi arasındaki zıtlık daha da abartılarak devam eder. Daha eski aristokratik vizyon, rakibin Hellen cesaretine uymasını gerektirse de sonraki çağın daha demokratik vizyonu, Hellen kahramanlığını artırırken aynı zamanda rakibini küçültmektedir³⁹².

Betimlere bakıldığında yapılan bu küçültmenin bir korkunun yansıması olarak da görülebilir. Perslerin devam eden tehdidi önce etkisiz hale getirilir ve sonra ortadan kaldırılır. Persler başlarda gerçekçi verilirken zaferden sonraki güven dalgasıyla değişim başlar. Perslerin daha sonra Hellen genre sahnelerine de girmesiyle onların güç imgesi tersine çevirerek küçük gösterilir. En sonunda da Persleri artık sanatta göstermeyerek ortadan kaldırır. Perslerin inşa edilen “küçümsenmesi” veya “kadınlaştırılması” ve sonra da ortadan kaldırılması, Marathon zaferinin coşkusuyla yapılmaz, Pers gücünün keskin farkındalığı ve korkusundan kaynaklanır. Sosyal şartlandırma işe yarayacak ki Hellenler, Makedonlarla birlikte Persleri bitirmiş gibi algılandılar³⁹³.

İkonografilerde Marathon Savaşı'na yapılan atıflar ise iki ana işlevi yerine getirir. Daha öngörülebilir olan ilk işlev, yakın bir tehdidi (Hellenlerin saldırgan ve büyük bir zorba hükümdar tarafından köleleştirilmesi) önleyen Atina askeri zaferinin anılması ve kutlanması. Bu zafer, Hellen-Barbar zıtlığının çeşitli yönleriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı görünür. Daha açık bir şekilde, iki grubu mükemmel bir şekilde ayıran ve tanımlayan Hellenin imgelerindeki özgürlük ile Doğu yani despotizm arasındaki karşıtlık anlaşılır. Böylece zafere yapılan atıflar, iki ulusun kimliğinin yapı taşlarının aydınlanmasına katkıda bulunur. İkinci işlev ise; Marathon savaşçıları bildiren ve o dönemde Hellen/Atina dünyasında çarpıtılmış veya eksik olduğu iddia edilen eski ahlaki değerlerin anılması ve ona hayranlık duyulmasını sağlamaktan ibarettir. Çağdaş Atinalılar ile geçmiş nesiller arasındaki bu zıtlık, bir etnik veya kültürel grubun istikrarsızlığı ve bu nedenle bozulma fikrinin altını çizer. Marathon'a yapılan atıflar, hem Hellen-Barbar hem de Hellen içi zıtlık

³⁹¹ Miller 2005, 115.

³⁹² Miller 2005, 116.

³⁹³ Miller 2005, 123.

görüşünü de sunar. Genellikle ya kendini övmeye ya suçlamaya ya da ikisinin karmaşık bir karışımına yol açar³⁹⁴.

Birçok yapı ve eserde görülen betim, mitolojiden çok erken tarih olarak görülmüştür. Ayrıca da insanların kararları ve eylemleri üzerinde tanrıların oynadığı etkiyi de yansıttıklarından dinsel bir inanca da hizmet ederler³⁹⁵. Bir kraliyet efendisine boyun eğmek, Persleri karakter olarak zayıf kıldı ve sonuçta savaş meydan okumalarına uygun değildi. Hellen özgürdü; o, dünyevi gücün gözdağı ve aşırılığına boyun eğmek yerine, ilahi yasanın koyduğu ılımlı emirlere ve mükemmellik standartlarına uyduğu için barbarın karşısında zafer kazandı³⁹⁶. En acil durumlarda, tanrılar ve kahramanlar, Atinalıları savaşlarında direnmeye teşvik eden güçlü bir yardım ve ilham kaynağı olarak ortaya çıkar. Yine de bu insanüstü figürlerin, mücadele eden Hellenlerin arasına dahil edilmesi daha derin bir bağlantı anlamına gelir. Onayladıkları Hellen hukuk veya geleneğinin köken olarak ilahi olduğu ve Hellenlerin bu tür bir kanunu savunurken Zeus'un adaletinin ve Dike'nin temsilcileri olduğu fikrini güçlendirdi³⁹⁷. Buna ek olarak, koruyucu tanrıların Herakles veya Theseus gibi kahramanlara, kahramanlıkları sırasında eşlik ettikleri köklü bir Hellen resim geleneği vardır. Bu geleneği daha çağdaş bir olayın tasvirine uyarlayarak mücadelenin seviyesine ve kahramanların karakterine daha kahramanca bir boyut kazandırıldı, bu da Marathon'daki zafere ilave edilerek daha kabul edilebilir bir zafer haline getirildi³⁹⁸. Betimler, Hellen yiğitliğinin aksine Amazonların nihai zayıflığını yansıtmaya çalışır³⁹⁹. Vahşi veya yabancı düşmanların kanunsuz ve vahşi saldırınlığı, Hellen savunucusunun üstün ahlakına, ölçülülüğüne ve kontrolüne asla galip gelemezdi. İkisi karşı karşıya geldiklerinde, Hellen üstünlüğünün şok edici gerçekliği ortaya çıkar⁴⁰⁰.

İnsanın kendi yaradılışı olarak sürekli bir keşfetme ya da düzen içinde yaşama dürtüsü vardır. Ancak Hellenler, Myken Uygarlığı'nın yıkılışından sonra yeni bir düzen kuramayacaklarını düşünerek korkuya kapılmışlardır. İşte bu korku da kaosu getirdi. Hellen düşüncesini sık sık rahatsız eden bu kaygının farkında olmak, Hellen sanatını anlamak ve değerlendirmek için çok önemlidir⁴⁰¹. Belki de Pers Savaşlarının ardından birçok düşünceli

³⁹⁴ Papadodima 2013, 143.

³⁹⁵ Castriota 1992, 26.

³⁹⁶ Castriota 1992, 27.

³⁹⁷ Castriota 1992, 30.

³⁹⁸ Castriota 1992, 31.

³⁹⁹ Castriota 1992, 56.

⁴⁰⁰ Castriota 1992, 57.

⁴⁰¹ Pollitt 1972, 3.

Hellen arasında ortaya çıkan hem yeni bir özgüvene hem de yeni bir tedirginliğe atfedilmelidir. Elbette güven ve iyimserlik, sadece Hellenlerin kazanmış olmasından kaynaklanıyordu. Bu tür ezici olasılıklar karşısında zafer, belki de Hellen kültürünün, kısıtlanmış, grup bilincine sahip, yaşam tarzıyla, ilahi yaptırım ve gerekçelendirme sebebiyle aldığını ileri sürdü⁴⁰². Korku ve güç bir yönetim için iki farklı yönetim biçimidir. Toplumsal olayların yansıması çoğu zaman betimlerde görülür.

⁴⁰² Pollitt 1972, 23.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarih boyunca devletler ya da halklar, güçlü köken, ırk üstünlüğü, savaşlarda ve siyasette olan başarılarını sergilemek ve halkı yönlendirebilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Sanatın tüm dalları da devlet tarafından propaganda amaçlı kullanılan çok etkili araçlardır. Bu şekilde incelendiğinde en etkili olan görsel sanatlardır. Zira izleyiciler mitsel şekilde betimlenen eserleri (friz, vazo resmi, heykel vb.) kolay bir biçimde unutamazlar.

Hellenler, politik propagandayı sıklıkla kullanan bir toplumdur. Ancak bu propagandayı açıkça sergilemek yerine çeşitli mitoloji ya da savaş ikonografilerinin alt metninde verirler. Birçok örneğini gördüğümüz Kentauromakhia, Gigantomakhia ve Amazonomakhia ikonografileri bunlardan bazılarıdır. Bu ikonografiler, dönem içerisinde gelişen olaylara bağlı olarak çeşitli değişimler gösterirler.

Tez kapsamında ele aldığımız Amazonlar, tarih boyunca birçok halkın efsanelerine konu olmuşlardır. Hellenlerde Amazon efsanesi bu denli popüler olmadan önce de ata binip ok atarak savaşan kadınlardan bahseden Mısır, Arabistan, İran, Kafkasya, Ermenistan, Azerbaycan, Orta Asya ve Hindistan sanat anlayışında da görülmektedirler⁴⁰³. Hellenlerde ise bu ikonografi başlarda ata binip ok atan kadınlardan bahseder gibi görünürken sonraları dönem içinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak alt mesajlı bir betim haline gelir. Amazonomakhia ikonografisi Arkaik Dönem'de kadınların kendi başlarına düzenli bir toplum halinde yaşamayacaklarını göstermek amaçlı işlenmektedir. Ancak bu betimler kadınların hem düzenli bir toplum olamayacaklarını hem de erkeklere karşı üstün olamayacaklarını, kadınların haklarını savunmaları halinde gerçekleşecekleri ve erkek egemenliğinin kadın egemenliğine karşı üstün oluşunu göstermek amacıyla yapılmıştır. Arkaik Dönem olayları çerçevesinde ikonografiye baktığımızda Amazonlar, uzak ama güçlü düşmanlardır. Güçlü olduklarının bu dönem içerisinde kabul edilmesi sonraki dönemlerde olan yansımalarını anlamak açısından önemlidir. Zira bu dönemde Hellen kahramanlarının ya da tanrıların pek çoğunun Amazonlar ile mücadelesi görülür.

Klasik Dönem'de Anadolu'nun Pers istilasına maruz kalmasıyla Amazonomakhia betimlerinde de birtakım değişiklikler görülür. Bunlardan biri de Amazonların Atina'ya saldırmasıdır. Pers Savaşları'ndan sonra ise Amazonomakhia ikonografisi tam olarak genel

⁴⁰³ Mayor 2017, 2.

anlamda bahsettiğimiz halini alır. Hiç olmadıkları kadar vahşi verilen Amazonlar, her şeye rağmen Hellenlere yenilirler. Pers Savaşları'ndan hemen sonra yapılan betimlerde güçlü oldukları vurgulanırken dönem içerisinde yükselen zafer edasıyla rakipleri güçlü göstermek önemsizleşerek neredeyse dalga konusu haline gelir. Hellenistik Dönem'de ise Perslerin İskender tarafından sona erdirilmesiyle ikonografi, savaşçı olan ama yorgun güzel kadınlar halini alır.

Betimler Arkaik Dönem'de erkek egemenliğinin bir propagandası olarak verilirken Klasik Dönem'de Hellenlerin ırk üstünlüğünü yansıtır. Bunun yanında savaş propagandalarının bir diğer sebebi de Hellenler arasında Atinalıların her zaman kendilerini üstün tutmalarıdır. Bu sebeple mitolojik kahramanlar ve tanrıların Atinalılara yardım eder şekilde gösterilmesinin sebeplerinden biri de budur. Ayrıca Hellenlerin inancında bulunan birçok tanrı ve kahramanı da direkt olarak Atina kökenli olarak göstererek Atina üstünlüğü mesajı verilmiştir. Atinalılar her ne kadar Hellenler ve İskender'den yardım almış olsalar da Persleri kendileri yenmiş olarak resmetmişlerdir.

Propaganda olarak Amazonomakhia ve Kentauromakhia'nın sık sık kullanılması, Hellenlerin hem ırk üstünlüğünü hem de cinsiyet olarak üstünlüğünü göstermektir. Bunun yanı sıra kadınların bir toplum olarak hayatta kalamayacakları, erkeksiz bir toplum olamayacağını, kadınların haklarını savunması halinde gerçekleşebilecek olayları ve kadınların endogamiyi kabul etmesi için yapılan bir baskı olarak da görülebilir. Zira kadınlar, o dönemde çok az haklara sahipti ve akrabalar içerisinde değiş-tokuş iç-eş evlilik şeklinde evlenmekteydiler. Bunun karşıtı olan kadınlar olduğundan Amazonomakhia ikonografisi Pers Savaşı öncesinde bu seslerin susturulması için de kullanılmış olmalıdır. Theseus'un Antiope'yi kaçırmamasından ve evlenmesinden sonra Antiope'nin ölmesi de aslında olmayacak bir evliliğin gerçekleşmesi halinde sonuçların ne olacağını göstermek amaçlıdır. Ancak bu betimde göze çarpan bir diğer olgu ise Theseus'un Antiope'yi kaçırdıktan sonra Amazonların Atina'ya saldırmasıdır. İlk kez bu denli Atina'ya yaklaşan Amazonlar, o dönemde Anadolu'nun Pers istilasına uğramasından kaynaklı olarak Pers öncülleri olarak kasıtlı şekilde mi böyle mi verilmişti? Bunun ihtimali oldukça yüksektir. Zira Pers Savaşı sonrasında Amazonlar, Atinalılarla daima bir savaş halinde verilmeye başlanır. İstilalarında ya da savaşlarda ise asla başarılı olamazlar. Her zaman bir Atina üstünlüğü söz konusudur.

Hellen propagandası olarak ele aldığımız Amazonomakhia, aslında bir dönemden sonra Atina propagandası haline gelmeye başlar. Zira Hellen kahramanı olan Theseus bile Atina kökenli bir kahraman edasıyla Atinalılara bu savaşlarda yardım eder. Başlarda Herakles'in dahil olduğu savaşta, bir süre sonra Theseus ile beraber savaşır. Sonrasında da Theseus, onun yerini alır. Bunun sebebi olarak da Herakles'in bile artık Atinalılar için elinde sopasıyla barbar olarak kaldığı düşüncesi yatıyor olabilir. Aynı zamanda Theseus'u bir Hellen kahramanı olarak Herakles ile betimlemek de onun değerini arttırmıştır⁴⁰⁴. Bu propagandanın betimlendiği binalar şehrin en göze çarpan noktalarında yer alarak daha fazla izleyiciye ulaşma amacı taşırlar.

Anadolu'da Amazonomakhia'nın betimlenmesinin sebeplerinden biri olarak İskender ve onun Hellenleştirme politikası düşünülebilir. Çünkü Amazonomakhia işlenen Batı Anadolu'daki tapınaklara baktığımızda ikisi de Hellenistik Dönem'de yeniden yapılanma faaliyetleri içerisinde inşa edilmiştir. Bu sebeple hem İskender'in Hellenleştirme politikasından hem de İskender'in gücünden etkilenmesi olağan bir durumdur. Bunun yanı sıra bir diğer düşünce ise mimar ve heykeltıraşlardır. Çünkü her dönemde savaşlar, toplumsal olaylar ve yöneticilerin etkisi kadar sanatçıların da etkisi bulunur. Magnesia Artemis Tapınağı'nın mimarı Hermogenes ve onun öğrencisi olduğu düşünülen Alabanda Apollon Tapınağı'nın mimarı Menesthes, mimari açıdan oldukça önemli kişilerdir⁴⁰⁵. Hermogenes genel olarak Arkaik Dönem mimari anlayışına sahiptir⁴⁰⁶ ve yaptığı tapınaklara bakıldığında da bunların Arkaizm etkili olduğu görülür. Mimari anlatının canlanması, Anadolu'daki Attik mimari ve Arkaik ikonografinin yeniden kullanılması açısından Hermogenes oldukça önemlidir⁴⁰⁷. Hermogenes hem bezeme hem de mimari olarak Anadolu'da Arkaik Attik kültürünü yaygınlaştıran öğelerden biridir.

Arkaizm etkisi tapınakların mimarisinden bezemesine kadar görülmektedir. Arkaik Dönem'de zirve yapan Amazonomakhia ikonografisinin de bu tapınaklarda görülmesi şaşırtıcı bir olgu değildir. Her iki tapınakta da Amazon-Hellen savaşının doruk noktaları görülür. Özellikle Hellenistik Dönem'de İskender'in gücünü tüm Anadolu, Yunanistan ve fethettiği yerlerdeki halklar görmüştü. Bu sebeple Amazonomakhia ikonografisinin Arkaizm etkili olarak yapılsa da Hellenistik Dönem tapınaklarında kullanılması toplum tarafından farklı karşılanmamıştır. Bakıldığında Atinalılar Amazonları yener ve İskender de Persleri.

⁴⁰⁴ Gensheimer 2017, 27.

⁴⁰⁵ Hoepfner 1988, 1.

⁴⁰⁶ Hoepfner 1988, 28.

⁴⁰⁷ Hoepfner 1988, 29.

Böyle kolay bir bağdaştırma ile halkın buna karşı çıkmadan onaylaması gayet kabul edilebilir bir olgudur.

Tüm bunların dışında İskender'in Anadolu'ya gelmesinden sonra Anadolu'nun Hellenleştiği iddiaları da bulunmaktadır. Ancak bu Hellen kökenini ya da kültürünü kabul etme durumu bir anda gerçekleşen bir olgu değildir. Zira Anadolu, Hellenler ile İskender öncesinde de etkileşim içerisindeydi. Daha önceleri Hellen-Ion/Anadolu ayrımı bu kadar net görülmezken bu durum Perslerin Hellenlere saldırmasından sonra daha net bir şekilde görülmeye başlar. Bu ayrımı vatanlarını korumak ve özgürlüklerini göstermek amacıyla resmeden Hellenler yapmaktadır. Ancak bu durum Ionlar için böyle değildir⁴⁰⁸.

Birbirlerine karşı komşu olan bu ırklar, elbette birbirleriyle etkileşim halindedirler. Ancak önemli olan nokta Anadolu'nun bir anda Hellenistik Dönem'de fazlasıyla etkilenecek Hellenleştiğini düşünmektir. Zira Hellen'e özgü olarak atfettiğimiz bu ikonografiler Arkaik Dönem'de de Anadolu'da görülmekteydi. Euromos⁴⁰⁹ (**Levha 35-36**) ve Larissa⁴¹⁰ (**Levha 37**) gibi şehirlerden ele geçen Arkaik mimari terrakotalara baktığımızda Kentauromakhia betimlerini görebiliriz. Bu ikonografi bir anda Hellenistik Dönem'de Anadolu'ya geçen bir ikonografi olmamakla beraber önceki dönemlerden beri kullanıma sahiptir. Bunun örneklerinden yalnızca biri terrakotalardır. Ayrıca bakıldığında, sonrasında da Amazonomakhia ikonografisine sahip olmasa bile Amazonların işlendiği Ephesos Amazonları, Limyra Nekropol II⁴¹¹, Xanthos Nereidler Anıtı⁴¹² ve Maussoleion⁴¹³'de da betimler bulunmaktadır. Söz konusu etkileşim Hellenistik Dönem'den çok daha öncesine uzanmaktadır.

⁴⁰⁸ Cross 2020, 2.

⁴⁰⁹ Akkurnaz 2013, 31.

⁴¹⁰ Akkurnaz 2013, 48.

⁴¹¹ Bora 2004, 91.

⁴¹² Bora 2004, 92.

⁴¹³ Bora 2004, 92.

5. KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar:

Herodotos. *Historia*.

Homeros. *İlyada*.

Strabon. *Geographika*.

Vitruvius. *De Architectura*.

Modern Kaynaklar:

Akkurnaz 2013; S. Akkurnaz, *Hacıbayramlar Arkaik Dönem Mimari Terrakottaları*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Aydın.

Akkurnaz 2018; S. Akkurnaz, “Sikkeler Işığında Alabanda’nın Siyasi ve Kültürel Tarihi’ne Kısa Bir Bakış”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5 No 1, s. 298-324.

Arslan 2009; S. Arslan, *Hellenistik Dönemde Batı Anadolu’daki Propaganda Amaçlı Dini Yapılar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Aydın Tavukçu 2015; Z. Aydın Tavukçu, “Alabanda: Tarihi Coğrafya, Topoğrafya, Araştırma ve Kazılar”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* No: 35, s.223-256.

Bachofen 1967; J.J. Bachofen, “*Myth, Religion, and Mother Right*”, New York: Princeton University Press, New York.

Bağdatlı 2001; F. Bağdatlı, *Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Bauer 2013; S.W. Bauer, *Antik Dünya Tarihi-İlk Kayıtlardan Roma’nın Dağılmasına Kadar*, İstanbul, Alfa Basım Yayım.

Bean 1971; G. E. Bean, *Turkey Beyond the Maeander an Archaeological Guide*, London.

Bean 1995; G. E. Bean, *Eskiçağ’da Ege Bölgesi*, İstanbul.

Bergmann 1850; F.G. Bergmann, *Les Amazones Dans L’Histoire et Dans La Fable*, Fransa.

Bingöl 1986; O. Bingöl, “Magnesia Ad Meandrum (1985), VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.cilt, s. 59-66.

Bingöl 1989; O. Bingöl, “Magnesia Ad Meandrum (1988), XI. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.cilt, s. 61-68.

- Bingöl 2001; O. Bingöl, “The Frieze and Dentil on Early Ionic Column Architecture”, *Essays in Honour of C. B.*, s. 32-34.
- Bingöl 2006; O. Bingöl, “Magnesia”, *BYZAS 3 (2006)*, s.215-226.
- Boisacq 1926; E. Boisacq, “L’etymologie populaire et les Amazones”, *Revue Belge de Philologie et d’histoire No 5*, s. 507-514.
- Bonnard 2004; A. Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 3: Euripides’ten İskenderiye’ye*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
- Bora 2004; A. Bora, “Yunan Sanatı’nda Makhia: Amazonomakhia, Kentauromakhia, Gigantomakhia”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Börner 2010; L. Börner, “Die «Männergleichen» – der Mythos der Amazonen”, *Antike Welt, No. 5 (2010)*, s. 75-77.
- Büyüközer 2019; A. Büyüközer, “Lagina ve Ionia Rönesansı: Tapınak ve Propylon’daki Uygulamalar Işığında Ionia Rönesansı’nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı”, *Arkhaia Anatolika 2 (2019)*, s.195-217.
- Castriota 1992; D. Castriota, *Myth, Ethos and Actuality Official Art in Fifth-Century B.C Athens*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, Amerika.
- Cross 2020; N. D. Cross, “The Panionia: The Ritual Context For Identity Construction in Archaic Ionia”, *Mediterranean Studies, Vol 28, No1, 2020*, s.1-22.
- Daşbacak 1997; C. Daşbacak, *Batı Anadolu Hellenistik Dönem Tapınaklarında Plan Gelişimi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Davis- Soylu 2011; H. Davis-Soylu, “Amazon Women and Art Education”, *Visual Art Research Vol 37 No 2 (Winter 2011)*, s. 113-127.
- Demir 2016; F. Demir, “Batı Anadolu’da Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması”, *Phaselis II (2016)*, s. 285-295.
- Demirağ 1995; Y. O. Demirağ, *Hellenistik Devirde Yunan Ekonomisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- Devambeş 1976; P. Devambeş, “Le Groupe Statuaire Des Amazones a Ephese”, *Comptes rendus des seances de l’Academie des Inscriptions et Belles-Lettres No 1*, s. 162-170.
- DuBois 1979; P. DuBois, “On Horse/Men, Amazons, and Endogamy”, *Arethusa Vol 12(1979), No.1*, s.35-49.
- Edhem Bey 1905; CRAI 1905/1906

- Fyfe 1936; T. Fyfe, *Hellenistic Architecture an Introductory Study*, Cambridge Atthe University Press, Londra.
- Gensheimer 2017; M.B. Gensheimer, “Metaphors for Marathon in the Sculptural Program of Athenian Treasury at Delphi”, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, vol86 no1 (january-march 2017), s.1-42.
- Hardwick 1990; L. Hardwick, “Ancient Amazons- Heroes, Outsiders or Women?”, *Greece and Rome* Vol.37 No.1 (Apr. 1990), s. 14-36.
- Haug ve Müller 2020; A. Haug ve A. Müller “Hellenistic Architecture and Human Action; A Case of Reciprocal Influence, Sidestone Press, s. 11-20.
- Havelock 1981; C. M. Havelock, *Hellenistic Art: The Art of the Classical World From the Death of Alexander the Great to the Battle of Actium- Second Edition*, America.
- Hoepfner 1988; W. Hoepfner, “Bauten und Bedeutung des Hermogenes”, *XIII. Internationales Kongress Für Klasische Archäologie*, DAI, Berlin, 1988.
- Humann, Kohte ve Watzinger 1904; C. Humann- J. Kohte- C. Watzinger, *Magnesia Am Maeander*, Berlin 1904.
- Işık 2008; A. Işık, “Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16 (Aralık 2008), s.177-183.
- Kästner ve Langner 2010; U. Kästner ve M. Langner, “Griechen- Skythen – Amazonen”, *Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2010*, s. 74-90.
- Kostof 1995; S. Kostof, *A History of Architecture Settings and Rituals*, New York.
- Kökdemir 2015; G. Kökdemir, “Magnesia ad Maeandrum: 300 Yıllık Araştırma Tarihçesi ‘1715-2015’”, *Anadolu* 41, s.159-185.
- Kökdemir 2021; G. Kökdemir, “Vitruvius III.2.6: Hermogenes, Menesthes ve Pseudodipteros Planlı Apollon Tapınağı (?)”, *Arkhaia Anatolika* 4, s.83-108.
- Kreeb 1988; M. Kreeb, “Hermogenes-Quellen-und-Datierungs Probleme”, *XIII. Internationales Kongress Für Klasische Archäologie*, DAI, Berlin, 1988.
- Lawrence 1957; A. W. Lawrence, *Greek Architecture*, USA.
- Lego 2013; A. E. Lego, “Amazons: Comparative Study of Amazon Mythology in Ancient Literature and Art”, *Macquarie Matrix: Special Edition*, ACUR 2013, s.51-69.
- Mansel 1999; A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara.
- Martin 1996; T. R. Martin, *Ancient Greece From Prehistoric to Hellenistic Times*, Yale University Press, Londra.
- Mayor 2016; A. Mayor, “Warrior Women: The Myth and Reality of the Amazons”, *The World Financial Review* (March-April 2016), s.56-59.
- Mayor 2017; A. Mayor, “Amazons In The Iranian World”, *Encyclopaedia Iranica*, s. 2-8.

- Mayor 2020; A. Mayor, "Amazons", *Encyclopedia of Ancient History*, s.60.
- Mayor ve Ober 1991; A. Mayor ve J. Ober, "Amazons: What Has Made the Ancient Mythology of Warrior Women so Enduring? Does it Have Any Basis in Reality?", *MHQ: The Quarterly Journal of Military History*, s. 68-77.
- Mayor, Colarusso ve Saunders 2014; A. Mayor, J. Colarusso ve D. Saunders "Making Sense of Nonsense Inscriptions Associated with Amazons and Scythians on Athenian Vases", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 83, No. 3 (July-September 2014), s. 447-493.
- Metin 2009; H. Metin, "Antik Çağ'da Amazonlar Söylencesi ve Attika Seramikleri Üzerindeki Betimlemeleri", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi (Sayı 9, 2009)*, s. 61-72.
- Metzger 1958; H. Metzger, "Les Amazones Dans L'art Grec", *Revue des Etudes Grecques* Vol 71 No 334-338 (Janvier- Decembre 1958), s.429-432.
- Miller 2005; M. Miller, "Persians in The Greek Imagination", *Mediterranean Archaeology*, 2006/07, Vol 19/20, *Proceedings of the 25th Anniversary Symposium of the Australian Archaeological Institute at Athens: Athens 10-12 October, 2005 (2006/07)*, s.109- 123.
- Nünnerich-Asmus 2010; A. Nünnerich-Asmus, "In Schönheit sterben: Wie die Amazonen das männlich geprägte Weltbild scheinbar umkehrten und warum man den Töchtern des Kriegsgottes Ares ihre Weiblichkeit dennoch nicht absprach", *Antike Welt*, No. 5 (2010), s. 1
- Papadodima 2013; E. Papadodima, "The Battle of Marathon in Fifth-Century Drama", *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, 2013, No 124, *MARATHON- 2,500 Years (2013)*, s.143-154.
- Patten 2013; A. Elaine Patten, "(Ad)dressing the Other: The Amazon in Greek Art", *University Honor Theses*, s. 24, s. 1-35.
- Picard 1940; C. Picard, "L'Ephesia, les Amazones et les Abeilles", *Revue des Etudes Anciennes* No 42, s. 270-284.
- Pierre 1976; S. Pierre, "Les Amazones: Mythes, Realites, Images", *Les Cahiers du GRIF* No 14-15, 1976, s. 10-17.
- Plommer 1958; H. Plommer, "*Ancient And Classical Architecture*", Simpson's History of Architectural Development (New Edition) Voll.
- Pollitt 1965; J. J. Pollitt, *The Art of Greece 1400-31 B.C.*, USA.
- Pollitt 1972; J.J. Pollitt, "*Art and Experience in Classical Greece*", Cambridge University Press, Amerika.
- Roos 1976; P. Roos, "*Observations On The Internal Proportions of The Ionic Dentil in The Aegean*", *Revue Archéologique, Nouvelle Série*, s.103-112.

- Rumscheid 1994; F. Rumscheid, *Untersuchungen Zur Kleinasiatischen Bauornamentik Des Hellenismus*, Germany.
- Schmuhl 2010; Y. Schmuhl, “Kriegerin und Geliebte: Amazonenkämpfe in der griechischen Kunst”, *Antike Welt*, No. 5 (2010), s. 8-14.
- Schwertheim 2009; E. Schwertheim, *Antik Çağda Anadolu*, İstanbul.
- Scranton 1965; R. L. Scranton, *Greek Architecture*, New York.
- Sobol 1999; D.J. Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*, Çeviren: B. Yumrukçağlar, İstanbul.
- Stampolides 1988, N. C. Stampolides, “Sein Werk und Seine Schule vom Ende des 3.Bis zum Ende des I. Jhs.v. Chr.”, *XIII. Internationales Kongress Für Klasische Archäologie*, DAI, Berlin, 1988.
- Steele 1992; J. Steele, *Hellenistic Architecture in Asia Minor*, New York.
- Stellings 2011; N. Stellings, “An Atypical Pairing Of an Amazon and a White Lekythos”, *Yale University Art Gallery Bulletin, Recent Acquisitions (2011)*, s. 74-79.
- Temür 2011; A. Temür, “Antik Çağdan Günümüze Amazonlar”, *Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim 2011, Cilt 1*, s. 69-81, Samsun.
- Testart 2002; A. Testart, “Les Amazones, entre mythe et realite”, *L’Homme 163*, s.185-194.
- Tourre-Malen 2004; K. Tourre-Malen, “Des Amazones aux Amazones, Equatation et Statut Feminin”, *Techniques Culture (En Ligne) No 43-44*, s.1-13.
- Watkin 1996; D. Watkin, *A History of Western Architecture*, London.
- WBG 2010; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, “Wehrhaft: die Amazonen”, *Archäologie in Deutschland, Sonderheft: Sphinx Amazone Mänade: BedrohlicheFrauenbilder im antiken Mythos (2010)*, s. 74-90.
- Webb 1996; P. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*, The University of Wisconsin Press, Londra.
- Williams 1993; F. Williams, *Ege Medeniyetleri Tarihi (Mitolojik Dönem Sonrası)*, İstanbul.
- Yaylalı 1976, A. Yaylalı, “Der Fries Des Artemisions von Magnesia am Maander”, *İsmitt. Beiheft 15*. Tübingen 1976.
- Yener 2005; E. Yener, “Alabanda Antik Kenti Kazı, Temizlik ve Çevre Düzenleme Çalışmaları”, *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 30 Nisan- 2 Mayıs 2004*, s.109-117, Ankara.

6. LEVHALAR

Levha 1



Phidias Tarafından Yapılan Ephesos Mattei Amazon Kopyası (Temür 2011, Res. 14)



Kresilas Tarafından Yapılan Ephesos/ Berlin/ Lansdowne Amazonu Roma İmparatorluk Dönemi Kopyası (<https://museum.classics.cam.ac.uk/collections/casts/berlin-amazon>)



Kresilas Tarafından Yapılan Ephesos/ Berlin/ Lansdowne Amazonu Roma İmparatorluk Dönemi Kopyası (Devambez 1976, Fig.1c)



Phadramon Tarafından Yapılan Ephesos Capitole Amazonu Roma İmparatorluk Dönemi Kopyası (Devambez 1976, Fig. 1a)



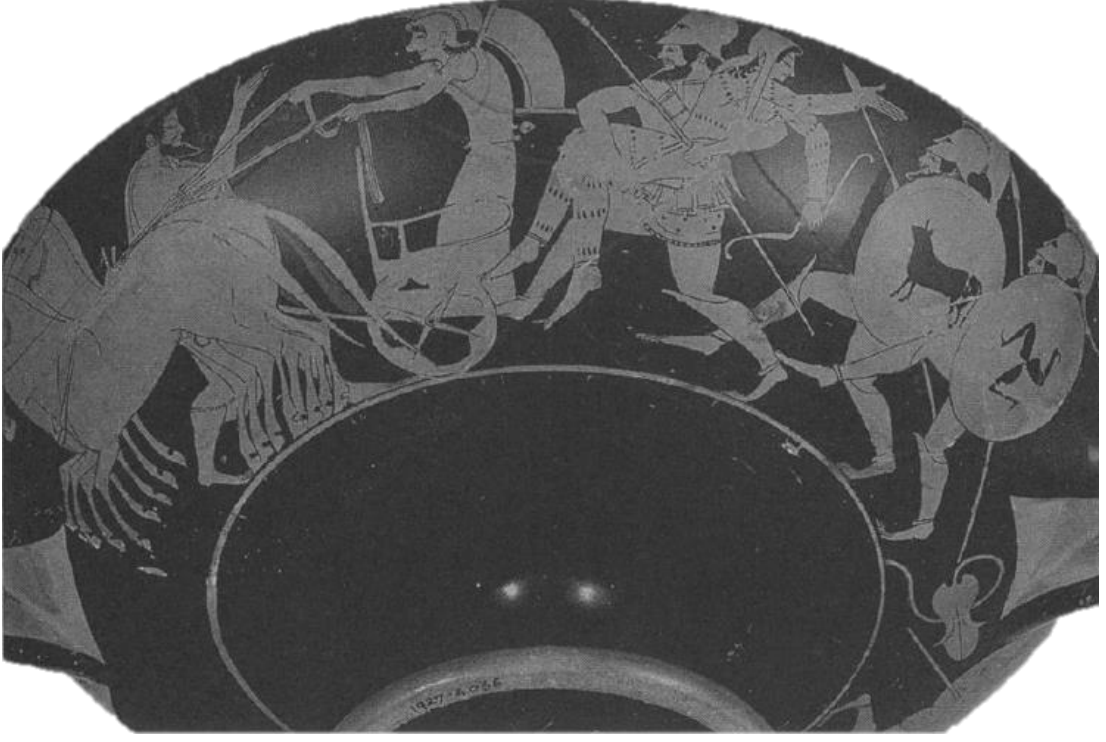
Ephesos Amazonları (WBG 2010, Fig. 11)



Herakles ile Amazon Mücadelesi (Temür 2011, Res.4)



Herakles ile Amazon Mücadelesi (Lego 2013, Fig.3)



Theseus'un Antiope'yi Kaçırışı (Hardwick 1990, Fig.2)



Theseus'un Antiope'yi Kaçırışı (Temür 2011, Res.5)



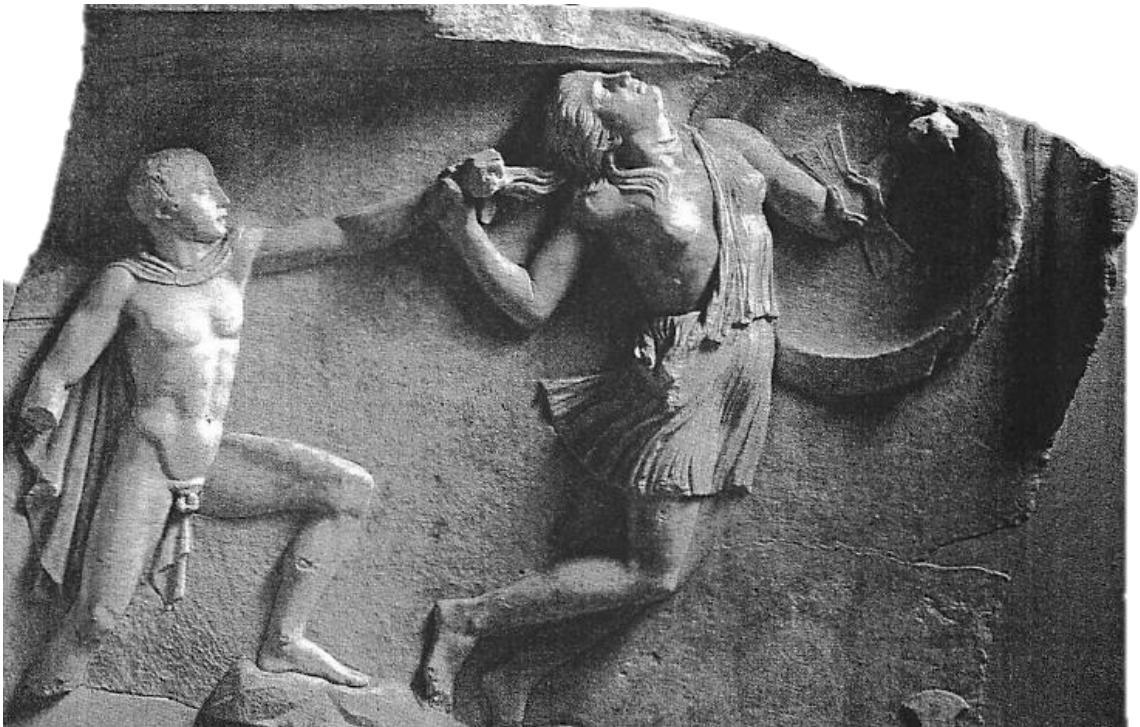
Akhilleus'un Penthesilea'yı Öldürüşü (Davis-Soylu 2011, Fig.2)



Akhilleus'un Penthesilea'yı Öldürüşü (Mayor 2016, Fig.1)



Amazonomakhianın Anlatıldığı Bir Sahne (Boardman 1989, Fig. 230)



Amazonomakhia (Mayor ve Ober 1991, Fig.1)



Amazonomakhianın Anlatıldığı Bir Sahne (Metin 2009, Fig.5)



Amazonomakhianın Anlatıldığı Bir Sahne (Temür 2011, Res.10)



Amazon Betimli Beyaz Lekythos (Stellings 2011, Fig.1)



Savaşa Hazırlanan Amazonlar (Mayor, Colarusso ve Saunders 2014, Fig.8)



İskit Kıyafetli Amazon (Börner 2010, Fig.3)

Levha 19



İskit Savaş Kıyafeti ile Betimlenmiş Bir Amazon (Temür 2011, Fig.11)

Levha 20



At Üstünde Amazon (Mayor, Colarusso ve Saunders 2014, Fig. 11)

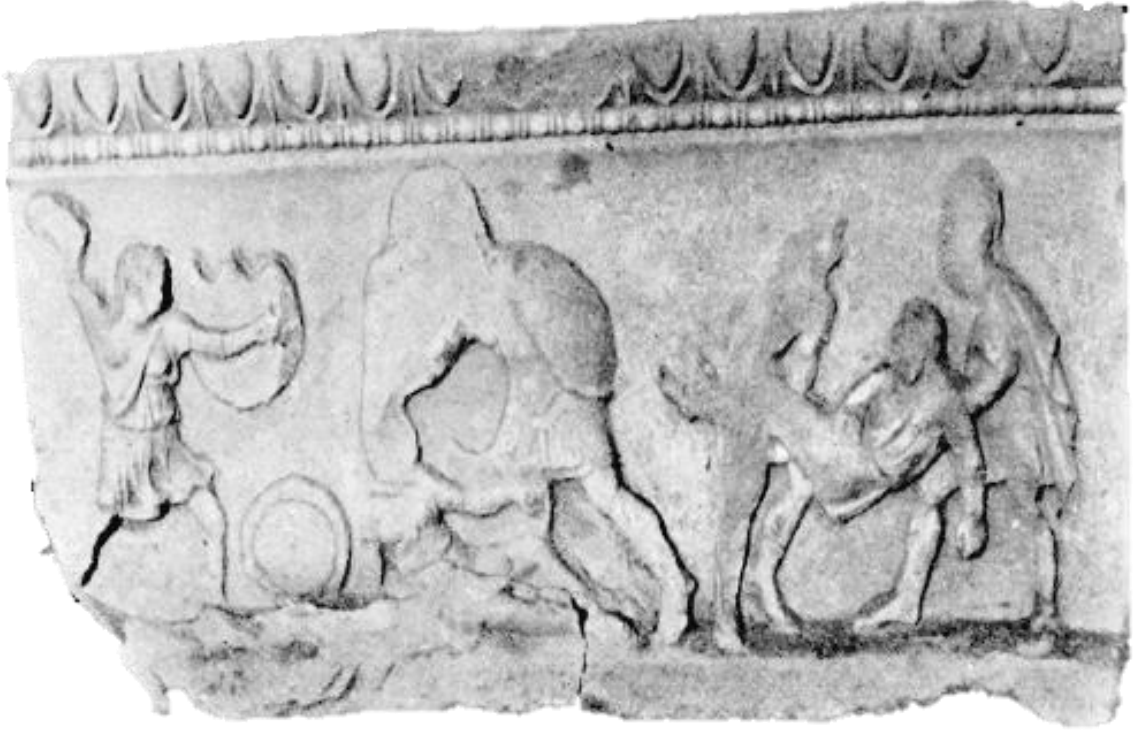


Atina'yı İşgal Eden Amazonlar (Kästner ve Langner 2010, Fig.1)



Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı'nda Ele Geçen Amazonomakhia Frizi (Edhem Bey 1905, Fig.7)

Levha 23



Alabanda Apollon Isotimos Tapınağı'ndan Ele Geçen Amazonomakhia Frizi 2 (Edhem Bey 1905, Fig. V)

Levha 24



Magnesia Artemis Batı Frizden Amazonomakhia Frizi (Yaylalı 1976, Taf. 6-2)

Levha 25



Magnesia Artemis Tapınağı Doğu Frizinden Amazonomakhia Frizi (Yaylalı 1976, Taf. 21-4)

Levha 26



Magnesia Artemis Tapınağı Batı Frizinden Amazonomakhia Üçlü Grup (Yaylalı 1976, Taf. 3-1.)

Levha 27



Magnesia Artemis Tapınağı Kuzey Frizinden Amazonomakhia Beşli Grup (Yaylalı 1976, Taf. 28-3.)

Levha 28



Magnesia Artemis Tapınağı Batı Frizinden Herakles (Yaylalı 1976, Taf. 6-1)



Magnesia Artemis Tapınağı Güney Frizinden Herakles Betimi (Yaylalı 1976, Taf. 16-2.)



Magnesia Artemis Tapınağı Güney Frizinden Herakles Betimi (Yaylalı 1976, Taf.11-3)



Magnesia Artemis Tapınağı Kuzey Frizinden Herakles Betimi (Yaylalı 1976, Taf. 26-2)



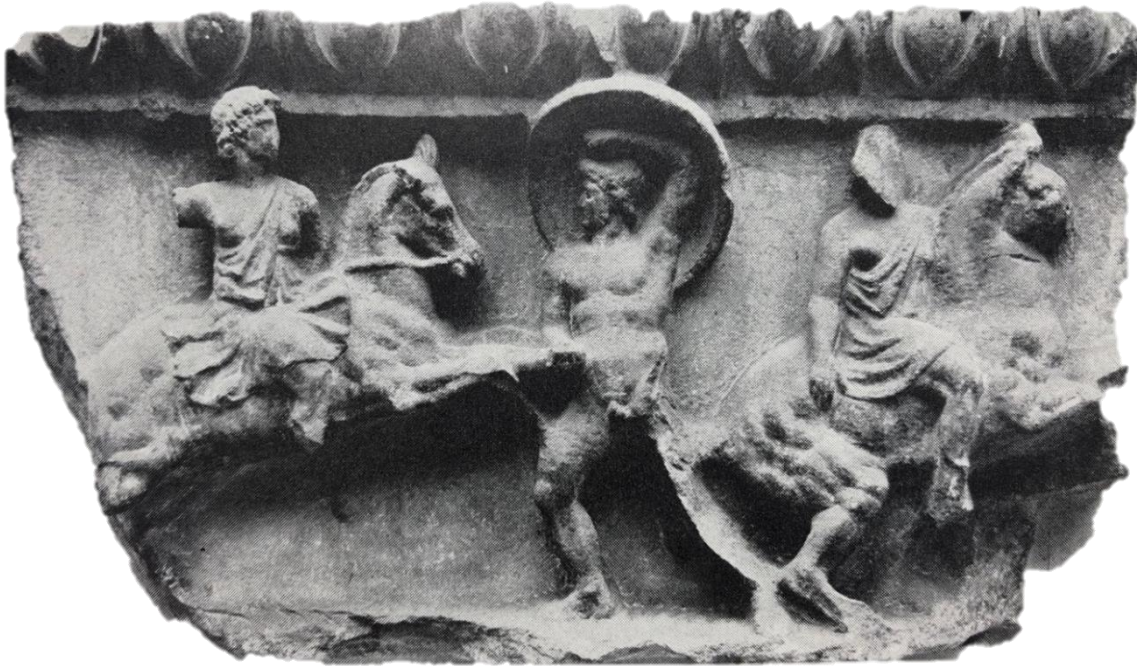
Magnesia Artemis Tapınağı Batı Frizinden Amazonomakhia (Yaylalı 1976, Taf. 7-1)

Levha 33



Magnesia Artemis Tapınağı Güney Frizi, Tam Arkasına Dönen Amazon (Yaylalı 1976, Taf. 14-3)

Levha 34



Magnesia Artemis Tapınağı Kuzey Frizi'nden Kalkanlı Hellen (Yaylalı 1976, Taf. 28-1)

Levha 35

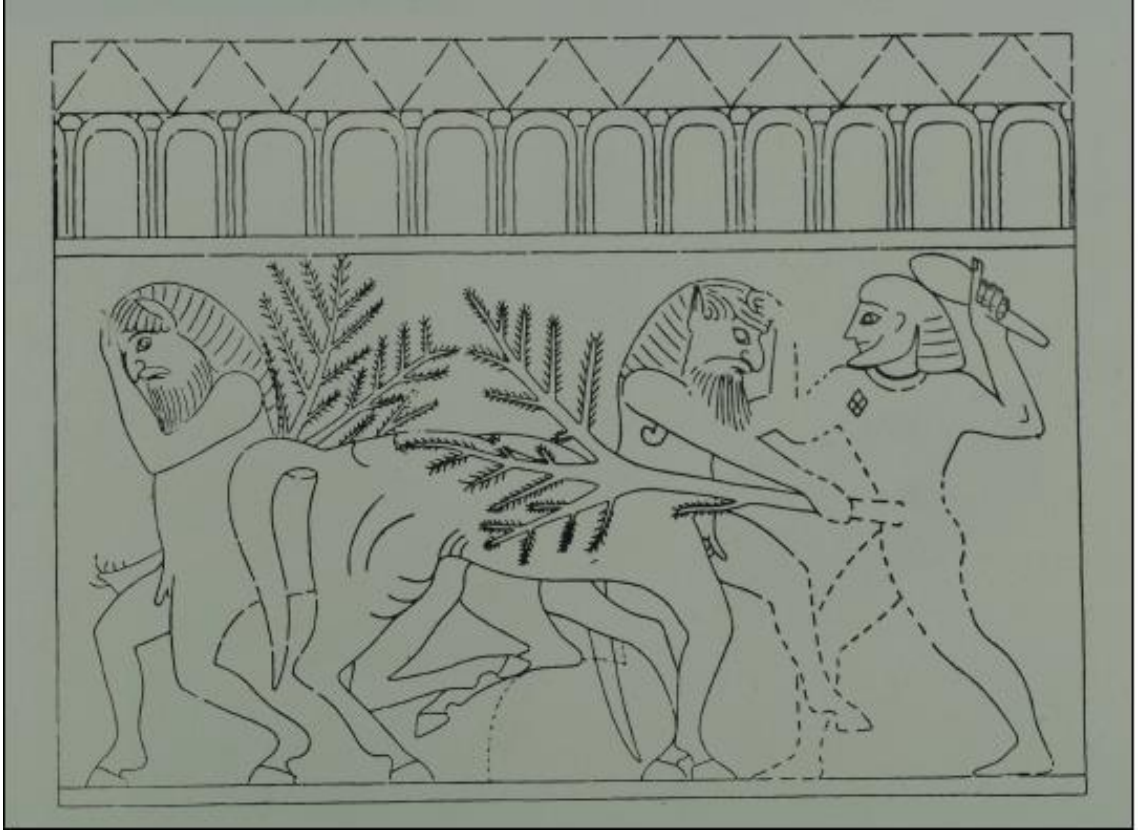


Euromos'tan Ele Geçen Kentauromakhia Bezemeli Arkaik Mimari Terrakotta Parçası
(Akkurnaz 2013, Levha 2-Fig.2)

Levha 36



Euromos'tan Ele Geçen Kentauromakhia Bezemeli Arkaik Mimari Terrakotta (Akkurnaz
2013, Levha 3-Fig.4)



Larissa'dan Ele Geçen Kentaumakhia Bezemeli Arkaik Mimari Terrakotta Parçası Çizimi
(Akkurnaz 2013, Levha 7-Fig.3)